

Onomazjologiczny słownik online

Wszystkim twórcom *Słownika staropolskiego*

PRACE
INSTYTUTU JĘZYKA POLSKIEGO PAN

157

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Urszula Bijak, Maciej Eder, Anna Tyrpa, Piotr Żmigrodzki

Bożena Sieradzka-Baziur

Onomazjologiczny słownik online

**Metodologia, zawartość,
wykorzystanie w badaniach
na przykładzie „Słownika pojęciowego
języka staropolskiego”**

**Instytut Języka Polskiego
Polskiej Akademii Nauk**

Kraków 2020

Publikację opiniowali do druku
dr hab. Magdalena Derwojedowa
prof. dr hab. Piotr Żmigrodzki

Okładkę projektował: Piotr Rachwaniec

Redakcja: Krzysztof Porosło

Korekta: Krystyna Kajtoch

Skład: Wydawnictwo LEXIS Spółka z o.o.

© *Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, 2020*

ISBN 978-83-64007-65-1

Spis treści

Wstęp	9
Rozdział 1. Onomazjologia i słowniki onomazjologiczne	13
1.1. <i>Słownik staropolski</i> i jego suplement a <i>Słownik pojęciowy języka staropolskiego</i>	13
1.2. Onomazjologia jako dział leksykologii	18
1.2.1. Onomazjologia a teoria pola semantycznego	22
1.3. Słowniki onomazjologiczne	25
Rozdział 2. <i>Słownik pojęciowy języka staropolskiego</i> jako słownik onomazjologiczny	41
2.1. Zawartość SPJS	41
2.2. Terminy charakterystyczne dla SPJS	43
2.2.1. Jednostki SPJS	43
2.2.2. Pojęcie, konceptualizacja strukturyzująca, kategoria pojęciowa, kategoria opisowa, system pojęciowy słownictwa staropolskiego, schemat klasyfikacyjny SPJS, poziom kategoryzacyjny	55
2.3. Struktura SPJS	56
2.3.1. Makrostruktura SPJS	56
2.3.2. Mikrostruktura SPJS	59
2.4. Specyfika SPJS (elementy stałe i zmienne słownika)	63
Rozdział 3. Schemat klasyfikacyjny jako kluczowy element SPJS	65
3.1. Proces przyporządkowywania autosemantycznej jednostki leksykalnej do pojęcia słownika onomazjologicznego	65
3.2. Proces tworzenia schematu klasyfikacyjnego SPJS	69
3.2.1. Schemat klasyfikacyjny SPJS a system pojęciowy Rudolfa Halliga i Walthera von Wartburga	69
3.2.2. Konceptualizacja strukturyzująca	75
3.2.3. Etapy tworzenia schematu klasyfikacyjnego SPJS	77
3.2.4. Schemat klasyfikacyjny SPJS – dane liczbowe (2020)	84
3.2.5. Kategorie pojęciowe schematu klasyfikacyjnego SPJS	87
3.2.6. Kategorie opisowe schematu klasyfikacyjnego SPJS	88
3.2.7. Reprezentowanie pojęć przez jednostki leksykalne zawarte w schemacie klasyfikacyjnym SPJS	89

3.2.8. Materiał leksykalny zawarty w obrębie schematu klasyfikacyjnego SPJS i możliwości jego wykorzystania w badaniach	90
Zakończenie	97
Bibliografia	99
1. Literatura cytowana	99
2. Słowniki, encyklopedie, zbiory wyrazowe	109
Rozwiązanie skrótów	113
Wykaz terminów charakterystycznych dla SPJS	113
Wykaz tabel	114
Streszczenie	115
Summary	119
Wykaz publikacji zespołu SPJS	123
Wykonawcy SPJS	125
Podziękowanie	127
Aneks 1	
Schemat klasyfikacyjny <i>Słownika pojęciowego języka staropolskiego</i>	129
Aneks 2	
Przykładowe kategorie pojęciowe <i>Słownika pojęciowego języka staropolskiego</i> z jednostkami leksykalnymi	137
Aneks 3	
Tłumaczenie systemu pojęciowego R. Halliga i W. von Wartburga (1963). <i>Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas</i>	141

Motto:

Ernst: *Jeżeli dysponuję jakimś pojęciem,
mogę je też wyrazić słowami.*

Falk: *Nie zawsze; a często przynajmniej nie w taki sposób,
aby inni za pośrednictwem słów zyskali dokładnie
takie samo pojęcie, jakim ja dysponuję¹.*

---

¹ Ernst: *Wovon ich einen Begriff habe, das kann ich auch mit Worten ausdrücken.* Falk: *Nicht immer; und oft wenigsten nicht so, dass andere durch Worte vollkommen ebendenselben Begriff bekommen, den ich dabei habe.* G.E. Lessing, *Ernst und Falk. Gespräche für Freimaurer, Erstes Gespräch*, <http://www.gutenberg.org/ebooks/9326> (dostęp: 08.04.2020).

Wstęp

Idea stworzenia onomazjologicznego *Słownika pojęciowego języka staropolskiego online*² – słownika języka ogólnego o prymarnym układzie semantycznym i hierarchicznym, powstała w trakcie moich prac leksykologicznych związanych z analizą różnorodnych grup wyrazów powiązanych znaczeniowo. Dotyczyły one początkowo leksyki współczesnej, później renesansowej – a następnie staropolskiej (od XII do końca XV wieku). Interesowały mnie sposoby werbalizowania takich pojęć, jak na przykład UCZUCIA w języku współczesnym (Sieradzka, Hrycyna 1996) oraz w twórczości Jana Kochanowskiego (Sieradzka-Baziur 2002), czy RÓD w okresie staropolskim (Sieradzka-Baziur 2010b). Zgromadzenie materiału do analizy współczesnych wykrzykników służących do wyrażania emocji, nazw uczuć w twórczości renesansowego poety oraz określeń odnoszących się do relacji rodowych i rodzinnych w najdawniejszym okresie rozwoju polszczyzny wymagało długotrwałej, żmudnej ekscerpcji wielu tomów ogólnych i specjalistycznych słowników dawnego i współczesnego języka polskiego.

Słownik pojęciowy języka staropolskiego online, opracowany³ na podstawie znakomitego dzieła leksykograficznego, jakim jest monumentalny, jedenastotomowy *Słownik staropolski* (1953–2002) oraz *Słownik staropolski. Suplement cz. I (verba absentia)* (2014) do tego słownika, miał na celu zgromadzenie w obrębie hierarchicznego systemu klasyfikacyjnego SPJS jednostek leksykalnych powiązanych wspólnym znaczeniem, aby ułatwić osobom zainteresowanym najstarszą epoką naszego języka i dziejów szybkie dotarcie do interesującego ich słownictwa w celu prowadzenia analiz językoznawczych, literaturoznawczych – ale też etnograficznych, historycznych, socjologicznych i innych. Autosemantyczne jednostki leksykalne ciągłe i nieciągłe zostały zaklasyfikowane do kategorii pojęciowych *Słownika pojęciowego języka staropolskiego*⁴ online i są one zawarte na podstronie SPJS «Schemat klasyfikacyjny SPJS», stanowiąc jego kluczowy element. Przyporządkowywaniu podlegały wszystkie ciągłe i nieciągłe jednostki autosemantyczne wyekscerpowane ze *Słownika*

---

² <http://spjs.ijp.pan.pl>

³ Projekt został sfinansowany w latach 2011–2015 ze środków Narodowego Centrum Nauki. Kierownik projektu: Bożena Sieradzka-Baziur, wykonawcy: Krystyna Data, Ewa Deptuchowa, Joanna Duska, Mariusz Frodyma, Beata Hejmo, Dorota Janeczko, Katarzyna Jasińska, Krystyna Kajtoch, Joanna Kozioł, Marian Kucała, Dorota Mika, Gabriela Niemiec, Urszula Poprawska, Bożena Sieradzka-Baziur, Elżbieta Supranowicz, Ludwika Szlachowska-Winiarzowa, Piotr Szpor, Zofia Wanicowa.

⁴ SPJS online ukazał się w Internecie w czerwcu 2015 roku (wersja 1.0).

staropolskiego. Jednostki leksykalne powiązane wspólnym znaczeniem zostały zgrupowane w obrębie współczesnych nazw pojęć, co ułatwia ich wyszukiwanie i prowadzenie prac badawczych. Podstawą przyporządkowań tych jednostek do nazw pojęć były definicje znaczeniowe stworzone przez redaktorów SS^tp oraz jego suplementu i konteksty, w których te jednostki funkcjonują.

Koncepcja SPJS oraz dalszych badań nad jednostkami leksykalnymi zgromadzonymi w obrębie nazw pojęć powstała w ramach onomazjologii przy wykorzystaniu niektórych osiągnięć semantyki strukturalnej reprezentowanej przez teorię pól językowych. Moim zamierzeniem jako redaktora SPJS nie było przedstawienie sposobu myślenia ludzi epoki średniowiecza poprzez odtworzenie charakterystycznych dla nich pojęć, jakkolwiek dane zawarte w obrębie kategorii pojęciowych tego słownika mogą stanowić podstawę do prowadzenia badań związanych także z tym zagadnieniem – było nim natomiast stworzenie podstawy materiałowej do prowadzenia badań onomazjologicznych, jak również z zakresu semantyki historycznej i innych, nie tylko skupionych stricte na znaczeniowym aspekcie leksyki staropolskiej. Zgromadzone w jednym zbiorze nieciągle jednostki autosemantyczne mogą posłużyć jako baza materiałowa do badań nad staropolską frazeologią, przedmiotem analiz mogą się też stać jednostki synsemantyczne wyodrębnione w jednej z zakładek itp. (por. podstronę «Jednostki słownika»). Dane zawarte w elektronicznym SPJS mogą zostać wykorzystane w studiach porównawczych odnoszących się do innych języków czy różnych epok rozwoju języka polskiego.

Celem monografii *Onomazjologiczny słownik online. Metodologia, zawartość, wykorzystanie w badaniach na przykładzie „Słownika pojęciowego języka staropolskiego”* jest omówienie metodologii opracowania SPJS, czyli elektronicznego słownika o hierarchicznym układzie semantycznym, który został zredagowany na podstawie słownika drukowanego, oraz omówienie zawartego w nim schematu klasyfikacyjnego. Wypracowana metodologia może stanowić podstawę do stworzenia innych, podobnych słowników onomazjologicznych, obejmujących kolejne epoki rozwoju polszczyzny. Słowniki tego typu zwolniłyby badaczy zajmujących się grupami wyrazowymi powiązаныmi semantycznie z konieczności żmudnej ekscerpacji słowników alfabetycznych, co umożliwiłoby szybszy rozwój badań z zakresu onomazjologii, semantyki historycznej, frazeologii etc.

Słownik pojęciowy języka staropolskiego został przeze mnie pomyślany jako słownik onomazjologiczny. Jego najważniejszą częścią – systematycznie rozbudowywaną i udoskonalaną – jest «Schemat klasyfikacyjny SPJS» z przyporządkowanymi do niego staropolskimi autosemantycznymi jednostkami leksykalnymi (por. Aneks 1). W trakcie prac nad SPJS celem było nie tylko pokazanie złożonej semantyki słownictwa staropolskiego, ale także zaprezentowanie całego bogactwa, wartości i znaczenia średniowiecznej polszczyzny od XII do końca XV wieku w sposób maksymalnie pełny, dlatego w SPJS zamieszczone zostały również wszystkie wyrazy funkcyjne (jednostki synsemantyczne ciągle i nieciągle) i wykorzystany został układ alfabetyczny haseł jako dodatkowy w stosunku do semantycznego (por. podstronę «Słownictwo

staropolskie w układzie alfabetycznym»). W SPJS wyzyskana została wartość obu tych zasadniczych układów makrostruktury. Józef Wierchowski (1955: 132) pisze:

Układ słowników według grup znaczeniowych jest bardziej racjonalny niż układ alfabetyczny, umożliwia bowiem systematyczne podanie zasobu leksykalnego języka, nie jest jednak doskonały. Ze słownika takiego można wprawdzie dowiedzieć się, jak się nazywają rzeczy, ale opracowanie jego układu nastęrcza bardzo poważne trudności. W takim słowniku rozpraszałyby się także poszczególne znaczenia wyrazów. Znaczenia te bowiem mogłyby się znaleźć w kilku różnych działkach. Dlatego też biorąc pod uwagę to, że wyraz jest często jedynym łącznikiem między komunikującymi się ludźmi, warto pozostać – zwłaszcza w dużych słownikach – przy układzie alfabetycznym i opatrzyć taki słownik indeksem rzeczowym⁵.

Tom McArthur (1981: vi) we wstępie do słownika onomazjologicznego języka angielskiego w ten sposób uzasadnia tworzenie tego rodzaju opracowań leksykograficznych:

The alphabet, with all its virtues, places animals and zoos, uncles and aunts far apart in its scheme of things, whereas in the human mind such words go close together. The alphabetical dictionary has a logic, but it is not the logic of everyday life. In principle, one feels, words should be defined in the company they usually keep⁶.

W rezultacie podjętych decyzji i prac zrealizowanych zespołowo elektroniczny SPJS jest zatem nie tylko onomazjologicznym słownikiem historycznym języka ogólnego, ale także słownikiem alfabetycznym oraz w pewnym zakresie gramatycznym i gniazdowym – z uwagi na założone całościowe postrzeganie języka jako systemu leksykalnego oraz gramatycznego, jak też szerokie rozumienie badań onomazjologicznych i semantycznych. W stosunku do SPJS można użyć określenia *słownik hybrydowy* lub *hybrydyczny*. Prymaryny jest w nim układ pojęciowy, o czym świadczy tytuł tego słownika i eksponowanie porządku pojęciowego, ale zawarte w nim słownictwo jest też prezentowane w innych układach (alfabetycznym, gramatycznym, słowotwórczym).

W trakcie pracy nad projektem SPJS i po jego zakończeniu ukazały się artykuły – moje lub pisane we współpracy z członkami mojego zespołu, bądź autorstwa osób współpracujących ze mną – w których omawiane były niektóre zagadnienia związane z teorią i praktyką opracowywania słownika onomazjologicznego oraz takie, w których wykorzystano skategoryzowany w nim materiał (por. Sieradzka-Baziur 2010b, 2011, 2012a, 2015, 2016a, 2016b, 2017a, 2017b, 2018; Sie-

⁵ W słowniku elektronicznym nie ma potrzeby tworzenia indeksu ze względu na różnorodne możliwości wyszukiwania wyrazów i znaczeń.

⁶ „Alfabet, przy wszystkich swoich zaletach, układu zwierzęta i zoo, wujków i ciotki daleko od siebie w swoim schemacie, podczas gdy w umyśle ludzkim takie wyrazy mają ze sobą łączność. Słownik o układzie alfabetycznym ma swoją logikę, ale nie jest to logika dnia codziennego. Generalnie odczuwa się, że wyrazy powinny być definiowane w otoczeniu wyrazów, z którymi pozostają w łączności” (tłum. BS-B).

radzka-Baziur, Duska, Kajtoch, Mika 2016c; Sieradzka-Baziur, Kajtoch, Mika 2016d; Kajtoch, Sieradzka-Baziur 2016; Mika 2013, 2019; Duska, Mika 2015, 2017. W Instytucie Języka Polskiego PAN zostały napisane pod moim kierunkiem i obronione dwie prace doktorskie z zakresu języka staropolskiego, odwołujące się do kategoryzacji pojęciowej SPJS, por. Łukaszewicz-Dudek 2017; Mika 2018⁷.

Niniejsza monografia systematyzuje i uściśla prezentowane już cząstkowo dane dotyczące leksyki staropolskiej, zawarte we wcześniejszych pracach. Przedstawia również obszernie nieprezentowane nigdy wcześniej zagadnienia (m.in. całościowy opis terminów leksykograficznych i innych, wypracowanych w związku z tworzeniem SPJS, analizami onomazjologicznymi i semantycznymi materiału zgromadzonego w obrębie pojęć), pokazuje sposób pracy nad materiałem staropolskim oraz jej niektóre wyniki, a także wskazuje kierunki dalszych badań nad najdawniejszym polskim zasobem leksykalnym.

Narzędzia informatyczne umożliwiają stałe udoskonalanie elektronicznego SPJS, a dane zaprezentowane w niniejszej monografii prezentują słownik onomazjologiczny w jego aktualnej wersji z 30 czerwca 2020 roku. *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* ze względu na przyjętą koncepcję jego tworzenia i sposób wykorzystywania w badaniach naukowych będzie modyfikowany i rozbudowywany.

---

⁷ Por. Wykaz publikacji zespołu SPJS zawarty w końcowej części tej monografii.

Rozdział 1

Onomazjologia i słowniki onomazjologiczne

1.1. *Słownik staropolski i jego suplement* *a Słownik pojęciowy języka staropolskiego*

Prace nad *Słownikiem pojęciowym języka staropolskiego* trwały pod moim kierunkiem w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie od roku 2011 do 2015 w ramach projektu grantowego finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki, którego zasadniczym celem było stworzenie słownika onomazjologicznego zawierającego całe znane współcześnie słownictwo staropolskie. Po zakończeniu prac grantowych, w ramach badań statutowych w Pracowni Języka Staropolskiego IJP PAN podjęte zostały pod moim kierunkiem badania onomazjologiczne i semantyczne dotyczące słownictwa zgromadzonego w obrębie kategorii pojęciowych SPJS oraz prowadzone były, i są nadal, prace związane z dalszym rozwojem SPJS. Podstawa materiałowa SPJS to 22 735 artykułów hasłowych z jedenastotomowego *Słownika staropolskiego* (SStp) pod red. Stanisława Urbańczyka, wydawanego w latach 1953–2002 w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie, oraz 1151 haseł z *Suplementu* cz. I (*verba absentia*) (2014)⁸, opracowanego pod redakcją Ewy Deptuchowej przez Pracownię Języka Staropolskiego IJP PAN i wydany w 2014 roku⁹.

Tabela 1. Liczba artykułów hasłowych zawartych w SStp i jego suplementcie

Litera alfabetu	Liczba artykułów hasłowych ze SStp	Liczba artykułów hasłowych z suplementu	RAZEM
A	131	5	136
B	722	67	789
C	754	62	816
D	845	49	894
E	22	2	24

⁸ Dane z suplementu oznakowane są w SPJS literą S w okrągłych nawiasach.

⁹ W SPJS zostały także zamieszczone hasła dodane w trakcie opracowywania SStp, a publikowane w wykazach na końcu tomów do VI włącznie. W odpowiednich hasłach wprowadzono też różnego typu poprawki z wykazów ważniejszych błędów drukarskich i rzeczowych zawartych w SStp.

F	135	13	148
G	624	36	660
H	117	14	131
I	123	6	129
J	326	16	342
K	1 286	83	1 369
L	635	26	661
M	744	35	779
N	1 512	155	1 667
O	1 780	102	1 882
P	4 114	199	4 313
R	950	29	979
S	2 328	98	2 426
T	561	22	583
U	907	26	933
W	2 098	56	2 154
Z	2 021	50	2 071
RAZEM	22 735	1151	23 886

Źródło: opracowanie własne.

Chciałabym przypomnieć osoby, które stworzyły *Słownik staropolski* i jego suplement¹⁰, oraz ogólnie przedstawić to monumentalne dzieło leksykograficzne o układzie alfabetycznym, na podstawie którego został opracowany *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* online. Redaktorem naczelnym słownika od tomu pierwszego do ostatniego był Stanisław Urbańczyk. We wstępie do I tomu SStp Profesor przywołuje nazwiska badaczy dawnej polszczyzny, będących twórcami koncepcji tego dzieła. Redaktor słownika podaje za Janem Łosiem, że „myśl opracowania słownika historycznego rzucono już na 1. posiedzeniu Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności w r. 1873. Rozpoczęły się dyskusje, potem prace przygotowawcze, wreszcie doszło nawet do gromadzenia wypisków” (Urbańczyk 1953–1955: I). Zaznacza, że w dużym stopniu za duchowego ojca *Słownika staropolskiego* może być uważany Jan Baudouin de Courtenay, gdyż

On opracował w r. 1895 instrukcję, która obowiązywała w pracowni słownikowej aż do samego końca. On ułożył schemat do opisu zabytków epoki, objętej słownikiem. Tak pożyteczny Łosia *Przegląd zabytków językowych* (Kraków 1915), wydany następnie w r. 1922 pod zmienionym tytułem jako *Początki piśmiennictwa polskiego*, jest bez wątpienia rozwinięciem inicjatywy Baudouina.

¹⁰ Dalej, gdy będę pisać o *Słowniku staropolskim*, będę mieć na myśli także suplement, stanowiący jego integralną część.

Po śmierci współredaktora, Lucjana Malinowskiego, w r. 1898 Boudouin skontrolował dawniejsze prace, a stwierdziwszy luki i błędy, przystąpił do ponownego opracowania zakwestionowanych za-
bytków, sam nawet zasiadł do ekscerpowania *Psalterza floriańskiego*, aby dać współpracownikom wzór (Urbańczyk 1953–1955: I).

Prace związane z tworzeniem *Słownika staropolskiego* prowadzili, jak podaje Urbańczyk (1953–1955: II–III), m.in. tacy wybitni badacze staropolszczyzny, jak Jan Łoś, Kazimierz Nitsch, Henryk Oesterreicher, Franciszek Sławski.

Tabela 2. Historia wydawania *Słownika staropolskiego* i skład komitetu redakcyjnego

Tom <i>Słownika staropolskiego</i> i rok jego wydania	Komitet redakcyjny
I (1953–1955) A–Ć	Stanisław Urbańczyk (redaktor naczelny), Kazimierz Nitsch, Zenon Klemensiewicz, Jan Safarewicz
II (1956–1959) D–H	Stanisław Urbańczyk, Kazimierz Nitsch, Zenon Klemensiewicz, Jan Safarewicz
III (1960–1962) I–K	Stanisław Urbańczyk, Zenon Klemensiewicz, Władysław Kuraskiewicz, Jan Safarewicz, Witold Taszycki
IV (1963–1965) L–M	Stanisław Urbańczyk, Zenon Klemensiewicz, Władysław Kuraskiewicz, Jan Safarewicz, Witold Taszycki
V (1965–1969) N–Ó	Stanisław Urbańczyk, Zenon Klemensiewicz, Władysław Kuraskiewicz, Jan Safarewicz, Witold Taszycki, Ewa Ostrowska
VI (1970–1973) PACHA–POŻŻENIE	Stanisław Urbańczyk, Zenon Klemensiewicz, Władysław Kuraskiewicz, Ewa Ostrowska, Jan Safarewicz, Witold Taszycki
VII (1973–1977) PÓC–ROZPROSZYĆ	Stanisław Urbańczyk, Władysław Kuraskiewicz, Ewa Ostrowska, Jan Safarewicz, Witold Taszycki
VIII (1977–1981) ROZPRÓCHNIEĆ–SZYSZKI	Stanisław Urbańczyk, Władysław Kuraskiewicz, Ewa Ostrowska, Jan Safarewicz, Witold Taszycki
IX (1982–1987) ŚCIADŁY–UŻYWOWANIE	Stanisław Urbańczyk, Władysław Kuraskiewicz, Jan Safarewicz
X (1988–1993) W	Stanisław Urbańczyk, Władysław Kuraskiewicz, Jan Safarewicz
XI 1995–2002 Z–Ż	z. 1–3 Stanisław Urbańczyk, Władysław Kuraskiewicz, z. 4–6 Stanisław Urbańczyk, z. 7 [Stanisław Urbańczyk] ¹¹ , redaguje Zespół, z. 8 Redakcja Zespół.

Źródło: opracowanie własne.

¹¹ S. Urbańczyk, redaktor naczelny słownika, zmarł w 2001 roku.

W skład pracowni tworzącej *Słownik staropolski* w latach 1953–2002 wchodził następujący badacz języka staropolskiego: Józef Bał, Elżbieta Belcarzowa, Wiesław Boryś, Ewa Deptuchowa, Stanisława Dobeszowa, Mariusz Frodyma, Dorota Janecz-kowa, Krystyna Kalicka, Tadeusz Kalicki, Elżbieta Kamieńska, Marian Kucała, Halina Małecka-Pałaszowa, Krystyna Margańska, Wanda Namysłowska, Ewa Ostrow-ska, Józef Reczek, Halina Safarewiczowa, Anna Sikora, Andrzej Siudut, Kazimiera M. Solecka, Lucyna Sowa-Krzeszowska, Teresa Stanek, Joanna Stolarczyk, Ludwika Szelachowska-Winiarzowa, Waław Twardzik, Stanisław Urbańczyk, Zofia Wanico-wa, Zofia Wójcikowa, Felicja Wysocka, Joanna Zamościńska-Kucałowa, Aleksandra Ziętkówna (Ziętek-Kamyszkowa), Wanda Żurowska-Górecka.

Doradcy naukowi (z zakresu łaciny, historii gospodarczej, historii prawa) współ-pracujący z redaktorami *Słownika staropolskiego* w latach 1953–2002 to: Mieczysław Brożek (łacina), Roman Grodecki (historia gospodarcza), Stanisław Grodziski (historia prawa), Józef Korpanty (łacina), Ludwik Łysiak (historia prawa), Marian Plezia (łacina), Waław Uruszczak (historia prawa), Adam Vetulani (historia prawa), Krystyna Weysenhoff (Weysenhoff-Brożkowa) (łacina).

Suplement do *Słownika staropolskiego* powstał w roku 2014 pod redakcją Ewy Deptuchowej (por. Deptuchowa 2016). Został opracowany przez Ewę Deptuchową, Macieja Edera, Mariusza Frodymę, Magdalenę Klapper, Dorotę Kołodziej, Marię Kozłowską, Mariusza Leńczuka, Ludwikę Szelachowską-Winiarżową, Waława Twardzika, Zofię Wanicową, Zofię Wójcikową i Felicję Wysocką. Doradcami naukowymi byli Stanisław Grodziski (historia prawa), Krzysztof Pawłowski (łacina).

Teksty średniowieczne, na podstawie których został stworzony *Słownik staropol-ski* i suplement, to przede wszystkim:

- tłumaczenia tekstów biblijnych (*Psalterz floriański*, *Psalterz puławski*, *Biblia królowej Zofii*, *Ewangeliarz Zamojskich*),
- kazania (*Kazania świętokrzyskie*, *Kazania gnieźnieńskie*),
- modlitewniki (*Modlitwy Waława*, *Modlitewnik Nawojki*),
- modlitwy powszechnie,
- pieśni religijne (*Bogurodzica*, pieśni procesyjne i inne),
- apokryf (*Rozmyślanie przemyskie*),
- rotty sądowe, statuty ziemskie i inne akty prawne,
- dłuższe utwory wierszowane (*Legenda o świętym Aleksym*, *Skarga umierają-cego*, *Dialog mistrza Polikarpa ze śmiercią*, *Wiersz o zachowaniu się przy stole*, *Chy-trze bydłą z pany kmiecie*),
- staropolskie aforyzmy, bajki, dialogi, epitafia, kalendarze, cyzjojany, zaklęcia, listy, makaronizowane teksty, formularze stylistyczne i prawne (por. np. Łoś 1915, 1922; Wydra, Rzepka 2004; Klemensiewicz 2007; Michałowska 2003, 2011; Frody-ma 2011).

Na podstawie analizy indeksu rzeczowego opracowanego przez Mariusza Frodymę (por. *Indeksy do „Opisu źródeł...”* 2011: 108–142) można stwierdzić, że znaczna liczba tekstów, które są źródłami *Słownika staropolskiego*, odnosi się do takich zagadnień, jak:

- przyroda, medycyna;
- religia, teologia, Kościół;
- dzieje Polski;
- prawo;
- heraldyka.

W średniowiecznych zabytkach można odnaleźć dane historyczne, społeczne, prawne dotyczące Małopolski, Śląska, Wielkopolski, Mazowsza czy np. Krakowa, Gdańska i innych miast. O specyfice materiału leksykalnego zawartego w SS_t decydują w znacznym stopniu głównie te średniowieczne zabytki językowe, które są tłumaczeniami tekstów religijnych, głównie ze Starego Testamentu, stąd duże nasycenie słownika realiami biblijnymi.

Doskonale opracowany i ustrukturyzowany pod względem leksykograficznym materiał średniowieczny zgromadzony w *Słowniku staropolskim* stanowił bardzo dobrą podstawę do zredagowania słownika onomazjologicznego dla najstarszej doby rozwoju języka polskiego¹².

Istotą zamierzenia było stworzenie schematu klasyfikacyjnego SPJS poprzez przyporządkowanie do niego jednostek autosemantycznych ciągłych i autosemantycznych nieciągłych, czyli znaczeń z przykładami wyodrębnionych z artykułów hasłowych SS_t, aby umożliwić prowadzenie dalszych prac nad leksyką staropolską.

Dane wyekscerpowane z alfabetycznego, drukowanego SS_t zostały wpisane do pamięci komputera i poddane licznym zabiegom porządkującym i interpretacyjnym – dostosowanym do charakteru wykonywanego opracowania, jakim jest słownik elektroniczny o semantycznej strukturze hierarchicznej, prezentujący staropolski materiał w różnych układach: prymarnie pojęciowym, ale też dodatkowo w alfabetycznym, gramatycznym i słowotwórczym. SPJS to onomazjologiczny słownik elektroniczny online, dostępny od 2015 roku na stronie internetowej IJP PAN.

---

¹² Historia powstawania SS_t, jego zawartość i znaczenie zostały zaprezentowane m.in. w pracach: Łoś 1913; Nitsch 1945; Urbańczyk 1953–1955, 1968; Kuraszkiewicz 1953; Kucala 2003; Deptuchowa, Liberek 2011; por. też artykuł na temat suplementu: Deptuchowa 2016. W roku 2007 ukazały się *Indeksy do Słownika staropolskiego*: alfabetyczny, a tergo, verba absentia i verba expurgata sporządzone przez Macieja Edera i Waclawa Twardzika, a w roku 2011 *Indeksy do „Opisu źródeł Słownika staropolskiego”* opracowane przez Mariusza Frodymę.

1.2. Onomazjologia jako dział leksykologii

Onomazjologia jest działem leksykologii, w obrębie którego badane są jednostki języka w kontekście nazw pojęć, do których są one przyporządkowywane¹³. Pojęcia stanowią reprezentację (odzwierciedlenie, odwzorowanie) obiektów w umyśle użytkownika. Wyróżniamy wśród nich dwie zasadnicze grupy: pojęcia konkretne i abstrakcyjne. Pojęcia służą nie tylko do reprezentowania świata, ale także umożliwiają jego kategoryzację poprzez tworzenie schematów hierarchicznych, w obrębie których użytkownik języka usytuowuje jednostki języka. Człowiek porządkuje rzeczywistość przez nadawanie nazw temu, co go otacza i czego doświadcza – temu wszystkiemu, co jest obiektem jego spostrzegania, emocji, myślenia, przekonań, w tym religijnych, a także tego, co jest wytworem jego wyobraźni. Procesowi nazywania podlega świat widzialny i niewidzialny, w tym osoby, przedmioty, zdarzenia, zjawiska, czynności, ich cechy, relacje, jakie pomiędzy nimi zachodzą. Cechą charakterystyczną pojęć, w obrębie których usytuowane są jednostki języka, jest to, że nie podlegają one definiowaniu a jedynie interpretowaniu¹⁴ i że mają swoje osobne nazwy, które stanowią ekwiwalent pojęcia, mają formę dźwiękową – a wtórnie pisaną. Innymi słowy, nazwy pojęć są ich symbolizacją, określić je można mianem etykiet, etykietek¹⁵.

Przyjmuję za Ferdinandem de Saussure, że „Język jest systemem znaków wyrażających pojęcia i dzięki temu można go porównać z pismem, alfabetem głuchoniemych, symbolicznymi obrzędami, formami towarzyskimi, sygnałami wojskowymi itd., itd. Jest on tylko najważniejszym z tych wszystkich systemów” (F. de Saussure 1961: 31).

OBIEKT ↔ NAZWA OBIEKTU ↔ NAZWA POJĘCIA

Irena Szczepankowska stwierdza, że

zgodnie z rozumieniem klasycznym – dominującym w semantyce strukturalnej adaptującej tradycyjne kategorie logiczne – pojęcie odpowiada znaczeniu (treści) znaku językowego (*signifié* w terminologii Ferdynanda de Saussure’a), a składa się nań wyodrębniony umysłowo, uzgodniony przez członków danej społeczności i arbitralnie związany z określoną formą językową (*signifiant*) zespół cech wspólnych wszystkim obiektom danej kategorii, odróżniających ją od innych kategorii,

¹³ Termin onomazjologia został utworzony od greckiego wyrazu *onomasia* ‘nazywanie’ i gr. *-logia*. Por. *Wielki słownik wyrazów obcych* (2005).

¹⁴ Reinhart Koselleck (2012: 41) pisze: „Rozmaitość doświadczenia historycznego oraz sumę teoretycznych i praktycznych odniesień treściowych pojęcie skupia w sens, który można oddać, i którego naprawdę można doświadczyć tylko i wyłącznie za pomocą pojęcia. Puentując tę myśl powiemy, że słowa można określić precyzyjnie za pomocą definicji, pojęcia można tylko interpretować”.

¹⁵ Elżbieta Tabakowska (2011: 205) stwierdza: „W języku kategoriom poziomu podstawowego odpowiadają optymalne w sensie pragmatycznym etykiety; na ogół są to pojedyncze leksemy – krótkie, wyraziste fonetyczne i łatwo poddające się morfologicznym modyfikacjom”. Por. też obszerne interdyscyplinarne opracowanie: *Pojęcia. Jak reprezentujemy i kategoryzujemy świat*, pod red. J. Bremerera i A. Chuderskiego (2011).

np. zbiór cech, na których podstawie klasyfikujemy dany egzemplarz jako należący do klasy psów, a nie kotów, a dane zachowanie jako przejaw egoizmu, a nie solidarności. Koncepcja ta zakłada, że pojęcia, tj. rozróżnienia kategorii istniejące w naszym umyśle, odniesione do rzeczywistości fizycznej (np. «człowiek», «roślina», «pies», «planeta», «mebel», «zabawka»), mają charakter zasadniczo obiektywny, uwarunkowany empirycznie sprawdzalnymi cechami obiektów pozajęzykowych; pojęcia obejmujące sfery relacji międzyludzkich czy wartościowania (np. «dobro», «zło», «brzydota», «sprawiedliwość», «snobizm» etc.) są natomiast zasadniczo subiektywne, bardziej zależne od kulturowych uwarunkowań procesu poznania, choć zazwyczaj w istotnym zakresie podzielane przez wszystkich członków danej zbiorowości jako wynik społecznej umowy (Szczepankowska 2011: 111, por. też Szczepankowska 2007).

Termin onomazjologia wprowadza do językoznawstwa Adolf Zauner w roku 1902 w swojej pracy doktorskiej, która wyszła drukiem rok później. Celem onomazjologii jest uzyskanie odpowiedzi na pytanie „dlaczego język używa tego lub innego określenia dla nazwania tego lub innego pojęcia” (cyt. za Wierchowski 1980: 42–43, por. też Puzynina 1968; Heinz 1978: 437). Pytanie, które pojawia się u początków onomazjologii, dotyczy więc tego, jak użytkownik nazywa i kategoryzuje otaczającą go rzeczywistość, a twórcy tej dziedziny badań wyrazów koncentrowali się na badaniu nazw samych tylko rzeczy, czyli przedmiotów materialnych. Józef Wierchowski (1980: 42–49), omawiając rozwój badań onomazjologicznych na świecie, zwraca uwagę na to, że ten sposób postrzegania zjawisk językowych obecny był już w pracach Ernsta Tappoleta (1895), który pisał:

Przede wszystkim staje przed nią (tj. przed dyscypliną nazywaną przez Tappoleta „leksykologią porównawczą”) problem: w jaki sposób jakiś język wyraża w określonym czasie i w określonym miejscu jakieś pojęcie? Tzn. czy zachował on wyrażenie przejęte z wcześniejszego okresu, czy też zastąpił je przez jakiś nowotwór? W pierwszym wypadku: czy zachował on to wyrażenie z jakąś zmianą formy lub treści, czy też bez jakiegokolwiek zmiany? W drugim przypadku: w jaki sposób i jakimi środkami tworzone są nowe nazwy? Kiedy i gdzie one wystąpiły? Z kolei temu, kto przede wszystkim chciałby tylko obserwować, stale nasuwa się wiecznie żywe pytanie: dlaczego? Skąd bierze się zmiana w sposobie wyrażania jednego i tego samego pojęcia? A może jeśli jakieś pojęcie jest wyrażone inaczej, nie jest ono już tym samym pojęciem? (cyt. za Wierchowski 1980: 43).

Wierchowski zauważa, że Tappolet zamieszcza w swojej pracy także bardzo interesujące uwagi na temat życia wyrazu w zależności od pojęcia, do którego się wyraz odnosi:

Im dłużej utrzymuje się wyraz – oczywiście w tym samym znaczeniu – i im większy obejmuje teren w jakiejś rodzinie języków, tym trwalsze, lepiej określone i bardziej powszechne jest pojęcie, do którego wyrażenia wyraz ten służy: i przeciwnie, im krócej żyje jakiś wyraz, im mniej jest on rozpowszechniony, tym bardziej chwiejne, tym mniej określone lub bardziej wyspecjalizowane jest pojęcie leżące u podstaw tego wyrazu. Jak sądzę, można to twierdzenie odwrócić: im bardziej pojęcie jakieś jest określone i powszechne, tym dłużej utrzymuje się raz utworzona nazwa i tym bardziej się ona rozprzestrzenia; i przeciwnie, im mniej określone lub bardziej wyspecjalizowane jest jakieś pojęcie, tym częściej w różnych miejscach i w różnych czasach zmienia się jego nazwa (cyt. za Wierchowski 1980: 43–44).

Karl Jaberg (1917) w ten sposób określa zadania onomazjologii:

Onomazjologia nie zajmuje się dostarczaniem materiałów psychologicznych dla wiedzy o pojęciach; dostarcza natomiast materiału do zagadnienia, w jaki sposób język oznacza pojęcia, jakie pojęcia ten język oznacza oraz dlaczego nie zawsze utrzymuje się w nim raz stworzone oznaczenie. I do tego musi się ograniczyć, jeśli chce pozostać dyscypliną językoznawczą (cyt. za Wierchowski 1980: 46).

Badacz ten definiuje też zakres tego obszaru badań językoznawczych:

Onomazjologia pojawia się w dzisiejszym stanie badań jako dyscyplina językoznawcza, która – wychodząc od mniej lub bardziej wyraźnie wydzielonych w świadomości społeczeństwa, posługującego się językiem, poszczególnych wyobrażeń albo od jakiejś grupy spokrewnionych ze sobą pojęć – zmierza do tego, by zebrać różnorodne leksykologiczne, stylistyczne, metaforyczne, a nawet odbiegające od normy, pozagramatyczne wyrażenia w języku ogólnonarodowym i w dialektach oraz przedstawić je i wyjaśnić diachronicznie i synchronicznie, uwzględniając w jednakowej mierze wszystkie czynniki: pojęciowe, realno-znaczeniowe, geograficzne i psychologiczne. Powinna się przez to przyczynić do rozwiązania ogólnych problemów tradycji językowej i zmian językowych (Jaberg 1931, cyt. za Wierchowski 1980: 47–48).

Współcześnie onomazjologdy stawiają przed sobą jeszcze szerszy zakres zadań, włączając do analiz zagadnienia syntaktyczne i morfologiczne, o czym pisze Igor Burkhanov (2010, por. też Burkhanov 1999; Dokulil 1979):

Nowadays onomasiology is not restricted to the study of naming by means of lexical items only. In linguistic semantics there is a tendency to include the study of syntactic structures, morphemes, and word formation processes into the domain of onomasiological studies¹⁶ (Burkhanov 2010: 164).

Słownik pojęciowy języka staropolskiego został stworzony głównie w tym celu, aby zebrać w obrębie nazw pojęć wszystkie średniowieczne autosemantyczne jednostki języka od XII do końca XV wieku i poddawać je później systematycznej analizie onomazjologicznej, według idei Jaberga i innych onomazjologów¹⁷, a także m.in. analizie semantycznej. Przyjęłam założenie, że badania onomazjologiczne powinny być ściśle powiązane z semantycznymi analizami leksykograficznymi¹⁸. Schemat kla-

¹⁶ „Współcześnie badania onomazjologiczne nie są ograniczane tylko do analizy nazw przy użyciu jednostek leksykalnych. W semantyce językoznawczej ujawnia się tendencja do włączania w zakres badań onomazjologicznych studiów nad strukturą syntaktyczną, morfemami i tworzeniem wyrazów” (tłum. BS-B).

¹⁷ O zasięgu i zakresie prowadzonych współcześnie badań onomazjologicznych świadczy m.in. liczba i tematyka prac onomazjologicznych zestawionych przez Joachima Grzegę, *Onomasiology Online (On-On)*, <http://www1.ku-eichstaett.de/SLF/EngluVglSW/OnOn.htm>.

¹⁸ „Twierdzenie L. Weisgerbera (1927) o tym, że cała semantyka wyrastała z leksykografii, powinno zostać sprawdzone. Wydaje się, że artykuł L. Weisgerbera wyrósł z aktualnej przed r. 1927 dyskusji między tradycyjną semantyką a rozwijającą się onomazjologią, dla której zasadniczym pytaniem było: «jak się rzeczy nazywają?» a nie «co wyrazy znaczą?»” (Wierchowski 1980: 31).

syfikacyjny SPJS został stworzony na podstawie znaczeń podanych w SS_Tp i ilustrujących je przykładów. Badania onomazjologiczne, które podjęłam, wyrastają więc z semantycznych ustaleń leksykograficznych. Analizy semantyczne (dawniej określane jako semazjologiczne¹⁹) odnoszą się do tego, jakie znaczenie mają jednostki, zaś onomazjologiczne dotyczą tego, jakie jednostki języka są reprezentacją określonego pojęcia. Danuta Buttler (1978b: 20) pisze:

Onomazjologdy analizowali ten sam materiał wyrazowy, który stanowił podstawę badań semantycznych, ale przyjmowali inny punkt wyjścia informacji. Centrum zainteresowań semantyki stanowił wyraz i jego funkcje znaczeniowe, onomazjologia ośrodkiem analizy uczyniła przedmiot realny i sposoby jego oznaczania. Charakterystyczna dla semantyki procedura badawcza – postępowanie „od wyrazu ku realiom” – w badaniach onomazjologicznych została jak gdyby odwrócona („od przedmiotu realnego ku wyrazowi – nazwie”).

Znaczenie jednostki leksykalnej umożliwia przyporządkowywanie jej do struktury pojęciowej słownika, więc bez semantyki nie ma onomazjologii, w ich ujęciu leksykograficznym²⁰.

SEMANTYKA ↔ ONOMAZJOLOGIA

Od znaczeń (wraz z kontekstem) jednostek leksykalnych prowadzi droga do nazw i odpowiadających im nazw pojęć według schematu:

znaczenie obiektu (+ kontekst) → nazwa → NAZWA POJĘCIA.

Należy też dodać, że w celu prowadzenia przyszłych badań onomazjologicznych w obrębie pojęć SPJS są zgrupowane te autosemantyczne jednostki leksykalne, które tworzą rodziny wyrazowe. Aby ten cel zrealizować, wykorzystuje się głównie semantyczną wartość morfemu rdzennego, wyodrębnianego na drodze analiz etymologicznych. Jednostki leksykalne przyporządkowane do schematu klasyfikacyjnego SPJS opatrzone są informacją dotyczącą ich przynależności do części mowy, aby umożliwić badaczom wykorzystanie aspektu semantycznego kategorii gramatycznych. Tak więc w SPJS obecne są takie dane semantyczne, słowotwórcze i gramatyczne, by w podejmowanych w przyszłości badaniach onomazjologicznych, semantycznych i innych w sposób pełny pokazać umiejscowienie w obrębie nazw pojęć staropolskich wyrazów odnoszących się do całego uniwersum.

¹⁹ Termin semazjologia (*Semasiologie*) używany był w Niemczech, semantyka (*sémantique*) – we Francji. Twórcą semazjologii jest Christian Karl Reisig, który w pierwszej połowie XIX wieku zaproponował, aby termin ten odnosił się do badań dotyczących znaczeń wyrazów i ich rozwoju. Michel Bréal w drugiej połowie XIX wieku spopularyzował termin semantyka (por. Wierzchowski 1980: 13–14, 31–32).

²⁰ Leksykografia więc w takim ujęciu wywiera bezpośredni wpływ na rozwój onomazjologii i semantyki historycznej.

1.2.1. Onomazjologia a teoria pola semantycznego

Wskazany powyżej sposób postrzegania przeze mnie danych językowych w kontekście reprezentowanych przez nie pojęć pozostaje w związku z teorią pola semantycznego, która została stworzona w pierwszej połowie XX wieku przez badaczy niemieckich i szwajcarskich, takich jak: Richard Moritz Meyer (1910), Leo Weisgerber (1927, 1954), Jost Trier (1931, 1934), Walter Porzig (1934, 1950), Gunther Ipsen (1924).

Uporządkowany przegląd zagadnień związanych z filozoficznymi i językoznawczymi podstawami tej teorii zawarty jest w pracy Johna Lyonsa (1984, t. 1: 224–261, por. też Palmer 1983: 68–70; Grzegorzczkowska 2002: 61–63). W Polsce teorię tę referowali oraz wykorzystywali w swojej praktyce badawczej m.in. tacy językoznawcy, jak: Danuta Buttler (1971, 1977, 1978a), Władysław Miodunka (1980), Walery Pisarek (1967), Krystyna Pisarkowa (1972), Ewa Siatkowska (1988, 1989), Ryszard Tokarski (1984, 2001), Halina Wiśniewska (2010), Aleksander Zajda (1970, 1979, 1990, 2001) i wielu innych. Badacze posługujący się terminem „pole” przyjmują założenie, że słownictwo języka tworzy strukturę, a znaczenia wyrazów należy rozpatrywać w powiązaniu ze sobą. Ten sposób postrzegania języka wywarł bardzo duży wpływ na rozwój badań semantycznych, na co zwraca uwagę Danuta Buttler (1971: 305), pisząc o tym, „że teoria pola znaczeniowego przewyciężyła atomizm tradycyjnej semantyki, która skupiała się na analizie jednostkowych faktów”. W roku 1931 ukazała się słynna rozprawa Josta Triera *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes* (...), w której po raz pierwszy została zastosowana metodologia pól semantycznych do badania grup wyrazowych. Autor zaprezentował w niej analizę jednego wycinka słownictwa staro-górno-niemieckiego i średnio-górno-niemieckiego, a mianowicie grupę nazw, które odnoszą się do pojęcia intelektu. Skoncentrował się więc na analizie materiału historycznego, pokazując zmiany semantyczne w polu pojęciowym odnoszącym się do procesów poznawczych. Buttler, prezentując dokonania badacza, pisze, że uważa on, iż

treść pojęciowa języka tworzy pewną całość, rozczłonkowaną na strefy, które się z kolei dzielą na pola pojęciowe. Tym sferom, systemom pojęć odpowiadają w planie językowym grupy leksykalne, które Trier nazywa „polami wyrazowymi” (*Wortfelder*) lub „znakowymi” (*Zeichenfelder*) (Buttler 1971: 299).

Na uwagę zasługuje fakt, że praca Triera jest zaliczana do opracowań onomazjologicznych (por. Wierchowski 1980: 50)²¹. Wierchowski podkreśla, że w tym czasie

²¹ „Szeroko natomiast znane są prace Triera (które zresztą zaliczane są przez historyka onomazjologii, B. Quadri, także do prac onomazjologicznych). Podobnie L. Weisgerber, najbardziej znany przedstawiciel tzw. *Begriffslehre*, tj. kierunku badającego funkcję języka polegającą na rozczłonkowywaniu świata pozajęzykowego w płaszczyźnie pojęć, cytuje Triera w swoich pracach i uważa go za przedstawiciela tegoż kierunku” (Wierchowski 1980: 50).

znane było dokonane przez Tappoletta sformułowanie celu badań onomazjologicznych, które miały ustalać, jakimi środkami językowymi wyraża język pewne pojęcia (por. Wierzchowski 1980: 53).

Tak jak to wcześniej zostało powiedziane, o czym szerzej pisze Wierzchowski (1980: 53–54), onomazjolodzy w swoich badaniach zajmowali się rzeczami – a więc i pojęciami, które są wyraźnie określone, i – co warto wyraźnie podkreślić – analizowali wyrazy używane do nazywania całych grup rzeczy. Analizie poddawali więc np. nazwy zbroi, sprzętów domowych, a nawet nazwy tego, co się wkłada na nogi, a więc zajmowali się polem rzeczy, choć takiego terminu nie używali. Trier, jeden z twórców teorii pola semantycznego, badał natomiast pola trudniejsze do określenia, mniej wyraźnie zarysowane, przede wszystkim pola z zakresu pojęć intelektualnych (por. Wierzchowski 1980: 53–54)²². Teorię Triera odnoszącą się do pola w językoznawstwie rozwinął później i udoskonalił Leo Weisgerber²³. Ci dwaj badacze uważani są za twórców koncepcji pól parataktycznych (paradygmaticznych, por. Lyons 1984: 253), których cechą charakterystyczną jest to, że wyrazy, które je tworzą, są tymi samymi częściami mowy (por. Buttler 1971: 303–304)²⁴. Na uwagę zasługuje ich pogląd, że jednostki języka zgromadzone w polach mogą służyć nie tylko do porównywania różnych języków, ale także języka na różnym etapie jego rozwoju. Jost Trier pisze:

Najwyższym celem językoznawstwa porównawczego jest nie tylko możliwość dokonywania rozczłonkowań i tym samym porównywania treści występujących w dwóch językach, ale także historia leksyku rozumiana jako historia treści językowych. I ta właśnie, wynikająca ze zmian w rozczłonkowaniu historia treści językowych nie jest tym samym, co historia znaczeń, a także nie jest tym samym, co historia oznaczania, gdyż odnosi się do zasobu tych faktów historyczno-językowych, które nie mogą być objęte ani przez historię znaczeń, ani przez historię oznaczania. Historia treści występujących w języku byłaby to właściwa historia języka – zadanie niewątpliwie bardzo pociągające (Trier 1934, cyt. za Wierzchowski 1980: 55–56).

Znaczący wkład do teorii pola semantycznego wniósł także Walter Porzig (1934), który stworzył pojęcie pól syntagmatycznych, budowanych na relacjach sensu zachodzących w obrębie par leksemów powiązanych syntagmatycznie, co wywołało dyskusję dotyczącą tego, czy ta teoria jest lepsza od teorii pól paradygmaticznych (por.

---

²² Wierzchowski pisze: „Wszystkie warianty teorii pola semantycznego, a nawet niektóre ujęcia onomazjologiczne, należy traktować jako systemowe przedstawianie faktów semantycznych. Wszystkie «pola» traktowane są jako twory zhierarchizowane; elementy pól są zawsze wzajemnie powiązane” (1980: 74).

²³ Lyons (1984: 244) zauważa, że „W zbiorze artykułów ku czci Triera Weisgerber (1954) wyraźnie wywodził z jego koncepcji swoje własne. W latach następnych Weisgerber stał się uznanym przywódcą ruchu pod nazwą *Sprache und Gemeinschaft* («Język i zbiorowość»), któremu zawdzięczamy szereg obszernych publikacji z zakresu słusznie obecnie tak zwanej teorii Triera-Weisgerbera (...)”.

²⁴ Miało to wpływ na wprowadzenie do SPJS klasyfikacji jednostek leksykalnych także według części mowy.

Lyons 1984: 253). Lyons (1984: 254) cytuje przykłady podane przez Porziga (1950: 68): „Czym się gryzie? Oczywiście zębami. Czym się liże? Naturalnie językiem. Co szczeka? Pies. Co się karczuje? Lasy. Co jest blond? Ludzkie włosy”. Za przykład niech posłuży także pole rodzina, w polu paradygmatycznym znajdują się np. wyrazy *matka*, *dziecko*, w polu syntagmatycznym: np. *matka – rodzi*, *dziecko – żąbkuje* etc.

Zgodnie z poglądem Lyonsa (1984: 253) „Obecnie nie ma już żadnej wątpliwości co do tego, że wszelka zadowalająca teoria struktury słownictwa musi obejmować zarówno relacje paradygmatyczne Triera, jak syntagmatyczne Porziga”. Trudno się z tak kategoriowym programem prac naukowych zgodzić. Wymóg ten może być zrealizowany przy tworzeniu opisu struktur polowych słownictwa współczesnego badaczowi, który dysponuje zróżnicowanymi korpusami tekstów (i to w dodatku w stosunku do niezbyt rozbudowanych grup słownictwa), ale jest niemożliwy do spełnienia w stosunku do zasobów leksykalnych z dawnych epok, które z definicji są i zawsze będą niekompletne. A jak wynika z analizy prac badaczy korzystających z teorii polowej, tworzą oni przede wszystkim pola paradygmatyczne, bardzo rzadko syntagmatyczne – ze względu na częste ograniczenia kontekstowe analizowanych tekstów.

Podsumowując, należy podkreślić, że teoria pola semantycznego znacząco wpłynęła na tworzenie słowników onomazjologicznych. Twórcy tej teorii przyjmowali, że jednostek języka nie należy analizować w izolacji, gdyż język jest uporządkowaną całością, pełniącą funkcje kategoryzowania rzeczywistości pozajęzykowej²⁵. Pokrewne znaczeniowo jednostki leksykalne gromadzone w SPJS i innych słownikach onomazjologicznych w obrębie nazw pojęć mogą też stanowić podstawę do weryfikowania tez postawionych przez twórców teorii pola semantycznego. Autosemantyczne jednostki leksykalne usytuowane w schemacie klasyfikacyjnym SPJS pokazują treści występujące w języku staropolskim i mogą posłużyć do badań porównawczych w zakresie innych języków tego okresu oraz do analiz diachronicznych w zakresie rozwoju języka polskiego. Na uwagę zasługują m.in. zagadnienia związane z równoczesnym występowaniem jednostek leksykalnych w obrębie zróżnicowanych pojęć, relacje synonimii, antonimii, konwersji, hiperonimii, meronimii oraz polisemii, czy np. odnoszące się do wpływu zapożyczeń na relacje wewnątrz systemu leksykalnego w obrębie konkretnych kategorii pojęciowych czy dotyczące zachodzenia zmian znaczeniowych w polach semantycznych, które można utworzyć na podstawie danych zawartych w obrębie nazw pojęć.

---

²⁵ Prace leksykologiczne powstające w tym nurcie badawczym cechują się uporządkowaniem na poziomie pojęciowym, nierzadko też równocześnie wykorzystany jest w nich porządek paradygmatyczny oraz słotwórczy. W ten sposób zostało pogrupowane słownictwo dotyczące emocji z tekstów Jana Kochanowskiego, por. B. Sieradzka-Baziur (2002: 55–68) oraz odnoszące się do słownictwa związanego z rodem i rodziną (Sieradzka-Baziur 2010b). Por. też np.: Sieradzka-Mruk 2016: 27–217; Wełpa 2014; Tokarski 1984; Sieradzka-Baziur, Majteczak 2010a; Galilej 2019 i wiele innych prac.

1.3. Słowniki onomazjologiczne

Słownik onomazjologiczny to takie dzieło leksykograficzne, w którym zgromadzona jest leksyka umiejscowiona w obrębie nazw pojęć, gdzie w wyniku przyporządkowań dokonanych przez leksykografa znajdują się jednostki pokrewne znaczeniowo²⁶. Grupowanie wyrazów według ich znaczeń ma charakter onomazjologiczny. Ten typ słownika reprezentowany jest przez wiele opracowań rękopiśmiennych, drukowanych i elektronicznych, powstających w trakcie długiego rozwoju leksykografii światowej – od czasów najdawniejszych aż do dzisiaj²⁷. Najważniejsze słowniki onomazjologiczne to te, które zawierają słownictwo ogólne danego języka²⁸ i grupują wyrazy w obrębie semantycznego schematu klasyfikacyjnego. Mają one charakter zbiorów wyrazowych, do których zwykle dodawany jest indeks.

Przykłady starszych słowników:

- *Thesaurus of English Words and Phrases* Petera Marka Rogeta (1852, 2002);
- *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen* Franza Dornseiffa (1934);
- *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas* Rudolfa Halliga i Walthera von Wartburga (1952, 1963)²⁹.

Redaktorzy współczesnych słowników onomazjologicznych korzystają z nowoczesnych narzędzi informatycznych, które umożliwiają nowy sposób prezentacji danych leksykalnych i ich wyszukiwania. Grupują one jednostki leksykalne (= znaczenia) w obrębie semantycznego schematu klasyfikacyjnego, odsyłając użytkownika do pełnego artykułu hasłowego tego słownika. Dzięki nowoczesnym narzędziom informatycznym użytkownik słownika onomazjologicznego zyskuje możliwość analizowania nie tylko tego, gdzie usytuowana jest jednostka leksykalna w obrębie struktury pojęciowej, ale także prowadzenia szerszych analiz dotyczących np. polisemii wyrazów.

---

²⁶ Autorzy słowników onomazjologicznych przyporządkowują fakty językowe do nazw pojęć (określając je tematami, ideami, rzeczami i często traktując je synonimicznie) (por. Rembiszewska 2005: 39). W pracy na temat słownika onomazjologicznego, jakim jest *Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, używać będę określenia pojęcie.

²⁷ Pełna prezentacja słowników onomazjologicznych w ujęciu historycznym wykracza poza ramy tej pracy, gdyż stawiane są jej inne cele. Najważniejsze dzieła leksykograficzne tego typu zamieszczone są w bibliografii zawartej w tej książce. Słowniki onomazjologiczne obszernie omawia Barbara Batko-Tokarz (2019), por. też np. Pałka, Kwaśnicka-Janowicz 2017; *Słowniki dawne i współczesne. Internetowy przewodnik edukacyjny*, red. M. Bańko, M. Majdak, M. Czeszewski, www.leksykografia.uw.edu.pl (dostęp: 24.07.2019); Miodunka 1989; Piotrowski 1994; Urbańczyk, Sieradzka-Baziur 2000; Żmigrodzki 2009.

²⁸ W słownikach onomazjologicznych i opracowaniach o tym charakterze gromadzone są też np. synonimy, antonimy, gwarowe dane językowe, eufemizmy, wyrazy potoczne etc., por. np. Anusiewicz, Skawiński 1998; Cygał-Krupa 1986, 1990; Dąbrowska 2009; Kaczmarek, Skubalanka, Grabias 1994.

²⁹ Pełna struktura pojęciowa Halliga i Wartburga (1963) w tłumaczeniu na język polski została zamieszczona w Aneksie 3.

Przykłady nowszych słowników:

– *Historical Thesaurus of Oxford English Dictionary*, <https://www.oed.com/public/htoed/loginpage>;

– *Wielki słownik języka polskiego PAN*, <https://www.wsjp.pl/> (alfabetyczny słownik języka ogólnego, w którym jednostki leksykalne są skategoryzowane także tematycznie).

Słownik ten, tworzony pod redakcją Piotra Żmigrodzkiego, nie jest określany przez autorów jako słownik onomazjologiczny, lecz charakteryzowany jako „pierwszy polski elektroniczny słownik współczesnego języka polskiego, w którym hasła są klasyfikowane tematycznie” (Batko-Tokarz 2018: 79). Określić go można przy użyciu wyrażenia *słownik hybrydyczny*³⁰, z możliwością (między innymi) wyszukiwania tematycznego.

– *Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, <https://spjs.ijp.pan.pl>.

Warto odnotować, że tytuły dzieł leksykograficznych świadczą często o onomazjologicznym charakterze tych opracowań, por. np. *Słownik tematyczny angielsko-polski* (Domański 1998); *Słownik tematyczny języka polskiego* (Kita, Polański 2002); por. też *Szkolny słownik tematyczny języka polskiego: nie tylko dla uczniów* (Iwanowicz, Polański 2011); *Słownik tematyczno-frekwencyjny (...)* (Kajtoch 2008); *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* (pod red. Sieradzkiej-Baziur 2015); *Słownik semantyczny języka polskiego*, <http://www.klk.uj.edu.pl/ssjp>. Jak wynika z tego zestawienia, najczęściej używanym tytułowym określeniem w stosunku do słowników onomazjologicznych jest w polskiej leksykografii przydawka *tematyczny*³¹.

Przedmiotem opisu w tej monografii jest słownik onomazjologiczny pokazany na przykładzie *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* online. Sytuuje się on wśród tych słowników, w których zgromadzone są autosemantyczne jednostki leksykalne języka ogólnego w obrębie schematu klasyfikacyjnego, który składa się z nazw odnoszących się do pojęć. Cechą odróżniającą wszystkie onomazjologiczne opracowania leksykograficzne od słowników alfabetycznych, gniazdowych i gramatycznych jest semantyczny układ makrostruktury, który może w nim być prymarny, sekundarny lub równoległy. Na uwagę zasługuje bogactwo określeń odnoszących się do słowników o onomazjologicznym układzie haseł. Batko-Tokarz (2019: 21) podaje, że w leksykografii europejskiej w stosunku do słowników tego typu używa się zamiennie określeń *onomasiological*, *topical*, *thematic*, *conceptual*, *ideographical*, *systematic*, *thematic dictionary* bądź *thesaurus*. W polskiej literaturze leksykograficznej dzieło o takim typie makrostruktury określane jest jako *słownik onomazjologiczny*,

³⁰ Określenie to zamieścił P. Żmigrodzki w recenzji wydawniczej mojej monografii.

³¹ Por. też określenie *słowsieć* (z ang. *wordnet*). Tak nazwany został elektroniczny słownik semantyczny, zawierający rzeczowniki, czasowniki, przymiotniki, przysłówki w układzie relacyjnym, <http://plwordnet.pwr.wroc.pl>.

*semantyczny, tematyczny, pojęciowy, rzeczowy*³², *ideograficzny, systematyczny* (por. Żmigrodzki 2009: 53–54; Kucala 1957: 5–15; Urbańczyk, Sieradzka-Baziur 2000: 50; Piotrowski 1994: 98–118; Miodunka 1989: 154–167; Burkhanov 1999; Mikołajczak-Matyja 2005; Rembiszewska 2005; Wierzchowski 1955). Określany jest też niekiedy mianem tezaury, zgodnie z angielską tradycją leksykograficzną, gdzie tezaury definiowany jest jako „zbiór wyrazów jakiegoś języka ułożonych onomazjologicznie, pojęciowo” (Piotrowski 1994: 102).

Wyrażenie *słownik onomazjologiczny* jest odwołaniem do onomazjologii jako działu leksykologii, w obrębie którego prowadzone są badania autosemantycznych jednostek leksykalnych w kontekście nazw pojęć, do których są one przyporządkowywane. Przyjmuję, że słownik onomazjologiczny jest dziełem leksykograficznym służebnym wobec onomazjologii – przechowuje materiał do badań onomazjologicznych, kategoryzuje go i umożliwia dalsze badania, które zwykle skutkują modyfikacją jego schematu klasyfikacyjnego oraz zmianami w zakresie przyporządkowania jednostek leksykalnych do nazw pojęć. Termin onomazjologiczny jest w takim ujęciu nadrzędny w stosunku do terminów *semantyczny, tematyczny, pojęciowy, rzeczowy*.

Twórcy słowników tego typu grupują słownictwo wokół określonej treści – konkretnej lub abstrakcyjnej, której nadają jakąś nazwę, etykietę, wyrażoną jednym, dwoma lub kilkoma wyrazami, tak jak zostało to już przedstawione wcześniej (por. podrozdział 1.2). I tak np. w *Thesaurus of English Words and Phrases* Rogeta (1852) słownictwo z zakresu emocji (por. VI. AFFECTIONS) zostało zgrupowane wokół jednowyrazowych nazw pojęć.

Tabela 3. Klasyfikacja emocji w *Thesaurus of English Words and Phrases* Petera Marka Rogeta

VI.	AFFECTIONS
1.	GENERALLY
2.	PERSONAL
3.	SYMPATHETIC
4.	MORAL
5.	RELIGIOUS

Źródło: Roget 2002: XXV.

Z kolei Rudolf Hallig i Walther von Wartburg w *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas* (1963), kategoryzując uczucia, użyli w funkcji nazw pojęć rozbudowanych określeń (por. B. II. g. Les sentiments, por. Aneks 3).

³² Określenie *rzeczowy* w stosunku do współczesnych słowników onomazjologicznych jest za wąskie, klasyfikowane są w nim nie tylko rzeczy, ale też abstracta. We wczesnych pracach onomazjologicznych mowa o klasyfikowaniu rzeczy, por. np. Wierzchowski 1980: 40.

Tabela 4. Klasyfikacja emocji w *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas*

B. II. g.	Les sentiments
B. II. g.1.	Généralités
B. II. g.2.	Les états d'âme
B. II. g.3.	Les sentiments attachés au moi
B. II. g.4.	Les sentiments ayant rapport aux autres
B. II. g.5.	Les sentiments outrés
B. II. g.6.	Les sentiments esthétiques
B. II. g.7.	Les sentiments moraux
B. II. g.8.	Les sentiments religieux
B. II. g.9.	Les causes des sentiments
B. II. g.10.	Les manifestations et les résultats des sentiments

Źródło: R. Hallig i W. von Wartburg 1963: 104–105.

W SPJS jednostki autosemantyczne odnoszące się do emocji (por. 2.2.2. EMO-CJE, Aneks 1) zostały zhierarchizowane w obrębie następujących nazw pojęć:

Tabela 5. Klasyfikacja emocji w SPJS

2.2.2.	EMOCJE
2.2.2.1.	RODZINY EMOCJI
2.2.2.1.1.	SYMPATIA. PRZYJAŹŃ. MIŁOŚĆ
2.2.2.1.2.	PODZIW. ZACHWYT
2.2.2.1.3.	WDZIĘCZNOŚĆ
2.2.2.1.4.	LITOŚĆ. WSPÓLCZUCIE
2.2.2.1.5.	ZADOWOLENIE. PRZYJEMNOŚĆ. SZCZĘŚCIE. RADOŚĆ
2.2.2.1.6.	SPOKÓJ. UKOJENIE. ULGA
2.2.2.1.7.	NADZIEJA. UFNOŚĆ. OCZEKIWANIE
2.2.2.1.8.	ZDZIWIENIE. ZDUMIENIE. ZASKOCZENIE
2.2.2.1.9.	PEWNOŚĆ. NIEPEWNOŚĆ. ROZTERKA
2.2.2.1.10.	NIECHĘĆ. PRETENSJA. WROGOŚĆ. NIENAWIŚĆ
2.2.2.1.11.	ZAZDROŚĆ. ZAWIŚĆ
2.2.2.1.12.	WSTRĘT. OBRZYDZENIE. ODRAZA
2.2.2.1.13.	POGARDA
2.2.2.1.14.	PYCHA
2.2.2.1.15.	WZBURZENIE. GNIEW. WŚCIEKŁOŚĆ
2.2.2.1.16.	SMUTEK. ROZCZAROWANIE. ROZPACZ. ŻAL. SKRUCHA
2.2.2.1.17.	TĘSKNOTA
2.2.2.1.18.	NIEPOKÓJ. STRACH. LĘK. PRZERAŻENIE
2.2.2.1.19.	WSTYD
2.2.2.2.	WYWOŁYWANIE EMOCJI
2.2.2.3.	WYRAŻANIE EMOCJI

Źródło: opracowanie własne.

Słowniki onomazjologiczne mają bardzo długą tradycję, o czym obszernie pisze Barbara Batko-Tokarz (Batko-Tokarz 2019, por. też Żmigrodzki 2009; Kucala 1957; Urbańczyk, Sieradzka-Baziur 2000; Piotrowski 1994; Miodunka 1989). Najstarsze z tych dzieł tworzone były w Mezopotamii około 2500 lat p.n.e., tego typu słowniki powstawały też w starożytnych cywilizacjach Egiptu czy Chin. W średniowieczu w Europie słowniki o układzie semantycznym stanowiły pomoc dydaktyczną w nauczaniu języków obcych w szkołach, przyjmując postać wokabularzy, czyli zorganizowanych tematycznie spisów wyrazów łacińskich i odpowiadających im leksemów z języka uczących się. Przykładem słownika tego typu jest rękopiśmienny *Wokabularz trydencki* z roku 1424 (?), słownik łacińsko-polski obejmujący około 510 wyrazów łacińskich (nazwy podatków, godności cywilnych i wojskowych, nazwy roślin, zwierząt etc. (por. Michałowska 2003: 331–332, 2011: 884–885; Urbańczyk 1962)). W średniowieczu powstał także rękopiśmienny słownik przyrodniczy (1465–1472) Jana Stanki, zawierający 20 000 łacińskich nazw fauny i flory, z których około 2000 ma odpowiedniki w języku polskim (por. Michałowska 2003: 333; 2011: 385–386). Polska onomazjologiczna leksykografia kolejnych epok reprezentowana jest głównie przez słowniki dydaktyczne, służące do nauki języków obcych. Należą do nich słowniki Murmeliusza (1526, 1528, 1533) oraz Mymera (1528), *Nomenclator* Artomiusza (1591), wokabularze ryskie (por. Gruszczyński 2000) oraz inne słowniki pedagogiczne, wydawane aż do chwili obecnej. Szczególny wkład do rozwoju światowej leksykografii onomazjologicznej wnoszą siedemnastowieczne dzieła Jana Amosa Komeńskiego *Janua Linguarum Roserata*, wydane w roku 1631, przetłumaczone na wiele języków świata, będące rodzajem podręcznika³³. Zasadniczy przełom w tworzeniu europejskich słowników tego typu przynosi *Thesaurus of English Words and Phrases* Rogeta (1852). Stał się on wzorem dla wielu słowników onomazjologicznych, por. np. *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen* Franza Dornseiffa (1934), czy *Leksičeskaja osnova russkogo jazyka: kompleksnyj učebnyj slovar'* pod redakcją Valerija Veniaminoviča Morkovkina (1984). W 1926 roku ukazał się w Polsce *Dobór wyrazów* Romana Zawilińskiego – jednotomowy słownik języka polskiego wykorzystujący schemat klasyfika-

³³ Tadeusz Bieńkowski (1998: 35–36) podaje, że „Czytanka Komeńskiego albo raczej sto czytanek ujętych w ramy jednolitej koncepcji kolejno omawiało stworzenie świata według Biblii, żywioły, sklepienie niebios, minerały, rośliny, zwierzęta, człowieka, pracę i zawody ludzi, organizację rodzinną, społeczną i państwową, szkołę, naukę, umiejętności i sztuki. (...) Poszczególne rozdziały (czytanki) *Janua linguarum* podają podstawową i ogólną charakterystykę zjawisk przyrodniczych, przejawów życia społecznego, różnych instytucji, zawodów i nauk. Nie wnikają w szczegóły, nie wymieniają nazwisk nawet najwybitniejszych i najbardziej zasłużonych ludzi, nie podają informacji źródłowych. Zawarta jest tam jednak pewna całość wiedzy o przyrodzie i społeczeństwie. Całość orientująca w ówczesnym świecie otaczającym, zbudowana na zasadzie trzech podstawowych pytań: *co to jest, z czego się składa, jak wygląda, do czego służy*. Niekiedy, zwłaszcza gdy chodziło o niektóre umiejętności techniczne czy dziedziny wiedzy, Komeński stawiał również pytanie *jaką ma przeszłość*”.

cyjny i metodę opracowania słownika pojęciowego stworzoną przez Rogeta³⁴. Jak wynika z badań Batko-Tokarz, polska dwudziestowieczna leksykografia onomazjologiczna reprezentowana jest przez wiele różnych słowników o semantycznym układzie (por. Batko-Tokarz 2019 oraz zawarty w tej pracy wykaz bibliograficzny dawnych i współczesnych słowników tematycznych lub słowników z indeksem tematycznym (s. 326–329)). Leksykografia europejska została wzbogacona w XXI wieku o dwa poważne dzieła onomazjologiczne. Pierwszym z nich jest *Historical Thesaurus of the Oxford English Dictionary*, wydany w wersji papierowej w roku 2009 i mający swoją wersję elektroniczną³⁵. Joanna Esquibel (2011: 144) pisze, że „Na 3952 stronach wydania papierowego *Tezaurusu OED* zgromadzono 797 120 słów i znaczeń w 235 460 hasłach w układzie onomazjologicznym, od znaczenia do słowa, zaklasyfikowanych w 26 głównych kategoriach semantycznych z dalszymi poziomami hierarchii”³⁶. Główne kategorie pojęciowe wyodrębnione przez autorów tego znaczącego przedsięwzięcia leksykograficznego to:

The External World;
The Mental World;
The Social World³⁷.

Drugim dziełem leksykograficznym tego typu jest *Wielki słownik języka polskiego PAN* pod red. Piotra Źmigrodzkiego³⁸, w którym zawarta jest klasyfikacja tematyczna słownictwa autorstwa Barbary Batko-Tokarz (por. Batko-Tokarz 2008, 2018, 2019). Stworzony przez Batko-Tokarz schemat klasyfikacyjny, składający się z 7 stref, 45 pól i 205 podpól, został zsynchronizowany ze słownictwem zawartym w słowniku ogólnej polszczyzny. Strefy wyodrębnione przez autorkę (por. Batko-Tokarz 2019: 170) to:

I CZŁOWIEK JAKO ISTOTA FIZYCZNA
II CZŁOWIEK JAKO ISTOTA PSYCHICZNA
III CODZIENNE ŻYCIE CZŁOWIEKA
IV CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE
V CZŁOWIEK I TECHNIKA
VI CZŁOWIEK I PRZYRODA
VII KATEGORIE FIZYCZNE.

Onomazjologiczny układ zastosowany w tym słowniku odsyła przyporządkowane semantycznie jednostki do artykułu hasłowego – już nie wyraz jest podstawą grupowania wyrazów, ale jego konkretne znaczenie – tak jak to już wcześniej zostało napisane.

³⁴ Jak dotąd, mimo upływu prawie stu lat od wydania, słownik R. Zawilińskiego nie został poddany wystarczającej analizie metaleksykograficznej.

³⁵ <https://www.oed.com/public/htoed/loginpage>

³⁶ Por. też Ch. Kay, *What is the Historical Thesaurus of the OED*, <http://www.oed.com/public/whatishtoed/what-is-the-thesaurus/loginpage> (dostęp: 22.06.2019).

³⁷ https://ht.ac.uk/downloads/HT_Semantic_Hierarchy.pdf (dostęp: 10.12.2019).

³⁸ <https://www.wsjp.pl> (dostęp: 23.04.2020).

Batko-Tokarz (2018: 81–82), prezentując zasady klasyfikacji tematycznej w WSJP PAN, stwierdza:

Zgodnie ze wstępnymi założeniami autorki klasyfikacji tematycznej podlega każde z wyróżnionych znaczeń w danym haśle, które w WSJP PAN zwane jest podhasłem. Przyjęte rozwiązanie okazało się niezwykle wartościowe i pożyteczne, ponieważ wyeliminowało problem z klasyfikowaniem tematycznym leksemów wieloznacznych. W WSJP PAN zdecydowano także o możliwości kilkakrotnego zakwalifikowania poszczególnych znaczeń, by w ten sposób rozwiązać kolejny z podstawowych problemów osób klasyfikujących tematycznie, którym jest wyznaczenie granicy pól. Dzięki temu klasyfikacja może oddać rzeczywiste znaczenie klasyfikowanej jednostki, a klasyfikator nie musi podejmować niejednokrotnie arbitralnych decyzji, takich jak w sytuacji pojedynczego zaklasyfikowania.

Kolejnym takim słownikiem onomazjologicznym, zredagowanym według zbliżonej metodologii, jest omawiany w tej monografii *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* odnotowujący za *Słownikiem staropolskim* słownictwo średniowieczne i ukazujący je w układzie semantycznym.

Semantyczny układ hasel w słowniku onomazjologicznym, nierzadko w połączeniu z układem alfabetycznym, jest wykorzystywany do prezentacji zróżnicowanych zasobów leksykalnych w celu pokazania ich złożoności, odrębności, bogactwa. Leksykografia światowa, w tym polska, odnotowuje wiele onomazjologicznych słowników rękopiśmiennych, drukowanych, a ostatnio i elektronicznych, które prezentują język ogólny, gwary, język regionalny, odmiany językowe, frazeologizmy, idiomy, przysłowia. Są wśród nich słowniki pedagogiczne (monolingwalne, bilingwalne i multilingwalne), słowniki obrazkowe, słowniki synonimów i inne. W słownikach onomazjologicznych podawane są dane odnoszące się do współczesnego języka oraz do języka dawnego. W *Wielkim słowniku języka polskiego* PAN czy w *Thesaurus of English Words and Phrases* Rogeta zawarte zostało współczesne słownictwo ogólne danego języka. SPJS zawiera najstarsze polskie słownictwo wyekscerpowane przez twórców SStp ze średniowiecznych zabytków językowych.

Projekt *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* nawiązuje do tradycji leksykograficznej światowej i polskiej, osiągnięć onomazjologii oraz semantyki strukturalnej w jej ujęciu polowym. Przy konstruowaniu i udoskonalaniu struktury hierarchicznej słownictwa właściwej dla staropolszczyzny były i są brane pod uwagę m.in. schematy klasyfikacyjne zawarte w słownikach onomazjologicznych gromadzących leksykę języka angielskiego, niemieckiego francuskiego i polskiego. Schemat klasyfikacyjny to kluczowa część każdego słownika onomazjologicznego. Określany on też bywa jako: *catalogus mundi*, drzewko semantyczne, lista pojęć, plan klasyfikacyjny, plan pojęć, schemat (system) klasyfikacyjny, konceptualny, pojęciowy, porządkujący, siatka pojęć, struktura pojęciowa (pojęć), tablica synoptyczna, układ systematyczny.

Do tego schematu klasyfikacyjnego przyporządkowywane są jednostki języka (wyrazy lub ich znaczenia). W niektórych słownikach występują dwie listy grupujące nazwy pojęć:

- 1) lista skrótowa zwana schematem klasyfikacyjnym;
- 2) lista pełna zwana tablicą synoptyczną, pokazująca wszystkie poziomy klasyfikacyjne przyjęte przez twórców.

Obydwie takie listy pojawiają się np. w słowniku Rogeta (1852). W SPJS występuje jedna lista nazw pojęć, podobnie jak w pracy Halliga i von Wartburga (1963).

W analizach poprzedzających stworzenie schematu klasyfikacyjnego SPJS pod uwagę brałam struktury pojęciowe wykorzystane w takich słownikach, jak:

- 1) *Thesaurus of English Words and Phrases* P.M. Rogeta (słownik ogólnego języka angielskiego);
- 2) *Dobór wyrazów* R. Zawilińskiego (słownik ogólnego języka polskiego);
- 3) *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen* F. Dornseiffa (słownik ogólnego języka niemieckiego);
- 4) *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas* R. Halliga i W. von Wartburga (słownik ogólnego języka francuskiego);
- 5) *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich* M. Kucalę (słownik gwary polskiej).

Poniżej zostanie zaprezentowana skrótowa charakterystyka tych dzieł leksykograficznych – opis ich struktury oraz zestawienia obrazujące pierwsze dwa poziomy schematów klasyfikacyjnych zawartych w tych słownikach.

Thesaurus of English Words and Phrases Petera Marka Rogeta

Najbardziej rozpoznawalnym leksykograficznym dziełem onomazjologicznym na świecie jest *Thesaurus of English Words and Phrases* P.M. Rogeta. Ukazał się w roku 1852, przynosząc przełom w tworzeniu słowników o układzie rzeczowym. Uniwersum pojęciowe użytkowników języka angielskiego, odzwierciedlające się w tym języku, zostało przez Rogeta podzielone na następujące kategorie:

- I ABSTRACT RELATIONS
- II SPACE
- III MATTER
- IV INTELLECT
- V VOLITION
- VI AFFECTIONS
- VII CHANGE
- VIII CAUSATION (por. 2002: xxv–xxviii).

Słownik Rogeta, który został wydany w roku 1852, cieszył się wielką popularnością, ukazało się wiele jego wydań³⁹. W roku 2002, w 150. rocznicę ukazania

³⁹ Pierwsze wydanie *Thesaurus of English Words and Phrases* (1852), jak podaje Tadeusz Piotrowski, to niewielka książeczka z 15 000 wyrazami, bez indeksu. Za życia autora ukazało się dziewięć wydań tego dzieła. Po jego śmierci prace nad tezaurem przejęli synowie. J.S. Roget w wydaniu z 1879 roku

się *Thesaurus of English Words and Phrases*, wydano *Roget's Thesaurus of English Words & Phrases*.

Strukturę *Thesaurus of English Words and Phrases* (2002) tworzą:

1. Schemat klasyfikacyjny.
2. Wyrazy przyporządkowane do nazw pojęć zawartych w schemacie klasyfikacyjnym.
3. Indeks tych wyrazów.

Tabela 6. Schemat klasyfikacyjny *Thesaurus of English Words & Phrases* Petera Marka Rogeta (dwa pierwsze poziomy)

I ABSTRACT RELATIONS	1. EXISTENCE 2. RELATION 3. QUANTITY 4. ORDER 5. NUMBER 6. TIME 7. CHANGE 8. CAUSATION
II SPACE	1. GENERALLY 2. DIMENSIONS 3. FORM 4. MOTION
III MATTER	1. GENERALLY 2. INORGANIC 3. ORGANIC
IV INTELLECT	1. FORMATION OF IDEAS 2. COMMUNICATION OF IDEAS
V VOLITION	1. INDIVIDUAL 2. INTERSOCIAL
VI AFFECTIONS	1. GENERALLY 2. PERSONAL 3. SYMPATHETIC 4. MORAL 5. RELIGIOUS

Źródło: Roget 2002.

wyposażył tezaurus w indeks (por. Piotrowski 1994: 103–104). Władysław Miodunka pisze, że niektóre słowniki używane do dziś zostały wydane w wieku XIX. W języku angielskim takim słownikiem jest właśnie *Thesaurus of English Words and Phrases* P.M. Rogeta znany i do dziś używany jako *Roget's Thesaurus*, reklamowany przez wydawców jako „The Best Thesaurus in the World” (por. Miodunka 1989: 30–31).

Dobór wyrazów Romana Zawilińskiego

Roman Zawiliński, twórca polskiego słownika pojęciowego *Dobór wyrazów. Słownik wyrazów bliskoznacznych i jednoznacznych do praktycznego użytku* (1926), nawiązuje wyraźnie w swojej pracy do słownika Rogeta.

Elementy składowe struktury słownika Zawilińskiego to:

1. Plan klasyfikacji.
2. Układ rzeczowy.
3. Schemat klasyfikacyjny z przyporządkowanymi do niego wyrazami.
4. Wykaz abecedowy.

Tabela 7. Schemat klasyfikacyjny *Doboru wyrazów* Romana Zawilińskiego (dwa pierwsze poziomy)

I POJĘCIA UMYSŁOWE (abstracta)	1. BYT 2. STOSUNEK 3. PORZĄDEK 4. ILOŚĆ 5. CZAS 6. PRZYCZYNA
II PRZESTRZEŃ	1. PRZESTRZEŃ W OGÓLNOŚCI 2. ROZMIARY 3. KSZTAŁTY 4. RUCH
III MATERJA (treść)	1. NIEORGANICZNA 2. ORGANICZNA
IV UMYŚL (intellekt)	1. TWORZENIE SIĘ MYŚLI 2. UDZIELANIE MYŚLI
V WOLA	1. WOLA PODMIOTOWA 2. WOLA PRZEDMIOTOWA
VI UCZUCIE	1. W OGÓLNOŚCI 2. UCZUCIA OSOBISTE 3. UCZUCIA SPOŁECZNE 4. UCZUCIA ETYCZNE 5. UCZUCIA RELIGIJNE

Źródło: Zawiliński 1926.

Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen Franz Dornseiffa

Franz Dornseiff, zainspirowany słownikiem Rogeta, zredagował na materiale języka niemieckiego słownik *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen* i wydał go w roku 1934.

Elementy składowe struktury tego słownika to:

1. Schemat klasyfikacyjny.
2. Wyrazy przyporządkowane do nazw pojęć schematu klasyfikacyjnego.
3. Indeks tych wyrazów.

Tabela 8. Schemat klasyfikacyjny *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen* Franz Dornseiffa (pierwszy poziom)

1.	Anorganische Welt. Stoffe
2.	Pflanze. Tier. Mensch (Körperliches)
3.	Raum. Lage. Form
4.	Grösse. Menge. Zahl. Grad
5.	Wesen. Beziehung. Geschehnis
6.	Zeit
7.	Sichtbarkeit. Licht. Farbe. Schall. Temperatur. Gewicht. Aggregatzustände. Geruch. Geschmack
8.	Ortsveränderung
9.	Wollen und Handeln
10.	Sinnesempfindungen
11.	Fühlen. Affekte. Charaktereigenschaften
12.	Das Denken
13.	Zeichen. Mitteilung. Sprache
14.	Schrifttum. Wissenschaft
15.	Kunst
16.	Gesellschaft und Gemeinschaft
17.	Geräte. Technik
18.	Wirtschaft
19.	Recht. Ethic
20.	Religion. Das Übersinnliche

Źródło: Dornseiff 1970.

Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas Rudolfa Halliga i Walthera von Wartburga

Rudolf Hallig i Walther von Wartburg (1952, 1963) w pracy zatytułowanej *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas* uporządkowali semantycznie ogólne słownictwo języka francuskiego, zamieszczając je w obrębie schematu klasyfikacyjnego.

Elementy składowe struktury tego słownika to:

1. Schemat klasyfikacyjny.
2. Wyrazy przyporządkowane do nazw pojęć schematu klasyfikacyjnego.
3. Indeks tych wyrazów.

Tabela 9. Schemat klasyfikacyjny Rudolfa Halliga i Walthera von Wartburga (dwa pierwsze poziomy)

A. L'UNIVERS	A.I. Le ciel et l'atmosphère A.II. La terre A.III. Les plantes A.IV. Les animaux
B. L'HOMME	B.I. L'homme, être physique B.II. L'âme et l'intellect B.III. L'homme, être social B.IV. L'organisation sociale
C. L'HOMME ET L'UNIVERS	C.I. L'a priori C.II. La science et la technique

Źródło: Hallig, von Wartburg 1963.

Schemat pojęciowy *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas*, stworzony przez Halliga i Wartburga, był wykorzystywany m.in. przez badaczy z Zakładu Historii Języka Polskiego IJP PAN w Krakowie. Klasyfikację tę wykorzystał Marian Kucala, tworząc *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich* wydany w 1957 roku (por. Kajtoch, Sieradzka-Baziur 2016)⁴⁰.

Prace nad stworzeniem słownika języka staropolskiego w układzie rzeczowym, opartego na klasyfikacji Halliga i Wartburga, podjęła w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku Wanda Górecka, biorąca udział w opracowywaniu *Słownika staropolskiego*. Zostały one jednak przerwane wraz z jej śmiercią w roku 1981. Ich rezultatem jest fragment ręcznie zestawionej kartoteki, opracowanej na podstawie

⁴⁰ Do propozycji Halliga i Wartburga nawiązuje również Andrzej Markowski (1992), prezentując w obszernej, dwutomowej monografii leksykę wspólną różnym odmianom współczesnej polszczyzny.

istniejących wtedy tomów SStp. Prace nad tą kartoteką nie były kontynuowane. Klasyfikacja Halliga i Wartburga, zawarta w *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas* (1963), stała się także podstawą opracowania schematu klasyfikacyjnego SPJS, o czym będzie mowa w dalszej części pracy.

Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich Mariana Kucąły

Elementy składowe struktury słownika M. Kucąły to:

1. Schemat klasyfikacyjny.
2. Wyrazy przyporządkowane do nazw pojęć schematu klasyfikacyjnego.
3. Indeks tych wyrazów.

Tabela 10. Schemat klasyfikacyjny *Porównawczego słownika trzech wsi małopolskich* Mariana Kucąły (dwa pierwsze poziomy)

I Przyroda	Teren – Żywioty – Pogoda – Pory – Różne właściwości fizyczne – Istnienie – Rośliny – Zwierzęta
II Praca	Ogólnie – Wóz i jeżdżenie – Narzędzia gospodarskie – Praca w polu – Młocka – Obróbka drewna – Obróbka lnu – Hodowla – Dom – Urządzenia przy domu – Prace domowe – (Żarna – Sprzęty domowe – Naczynia i narzędzia domowe – Naczynia kuchenne – Przyrządzanie jedzenia – Utrzymywanie czystości – Szycie) – Różne zawody i prace zawodowe – Materiały
III Życie fizyczne człowieka	Człowiek i jego życie – Części ciała – Czynności fizjologiczne – Wrażenia zmysłowe – Sen – Ruchy (Pozycje i poruszanie się. Poruszanie czegoś) – Choroby – Jedzenie – Picie – Palenie – Odzież – Higiena osobista
IV Życie umysłowe i psychiczne	Intelekt – Czas – Miejsce – Ilość – Wielkość – Uczucia – Wola – Charakter
V Życie społeczne	Ogólnie – Nazwy ludzi od cech – Współżycie – Rodzina – Wieś – Miasto – Komunikacja – Poczta – Administracja – Wojsko – Świat – Własność – Handel – Świadczenia – Szkoła – Muzyka – Zabawy – Religia – Wierzenia – Zwyczaje – Język – Przekleństwa i przezwiska – Język dziecienny

Źródło: Kucąła 1957.

Warto też dodać, że Kucąła swoje doświadczenia związane z redagowaniem *Porównawczego słownika trzech wsi małopolskich* wykorzystał w trakcie tworzenia koncepcji i opracowywania *Słownika polszczyzny Jana Kochanowskiego*, będą-

duc zwolennikiem idei, aby ten słownik pisarza miał także charakter pojęciowy. We *Wstępie* do tego dzieła, pisze:

Pierwotnie hasłami słownikowymi miały być nie wyrazy, ale pojęcia lub – mówiąc ściślej – desygnaty i pojęcia. Chodziłoby o pokazanie tego, jak Kochanowski ukazywał dane desygnaty, jak opisywał różne zjawiska świata fizycznego i duchowego. W cytatach nie musiałyby występować wyrazy hasłowe, ale bliskie synonimy, zaimki i inne wskaźniki pojęciowe. Słownik byłby podobny do przygotowywanego w Lublinie *Słownika ludowych stereotypów językowych* w postaci, w jakiej ten słownik był przedstawiony w zeszycie próbnym. Istotnym uzupełnieniem takiego słownika byłby indeks wyrazowy. Zrezygnowano z tej koncepcji głównie z tego względu, że taki słownik byłby trudno porównywalny z innymi dotychczasowymi słownikami. Byłby zbyt specjalistyczny, zbyt jednostronny (Kucala 1994: VI).

Sądzę, że zredagowanie dużego słownika pojęciowego jest niemożliwe bez stworzenia najpierw jego wersji w układzie alfabetycznym, tak więc taki słownik pojęciowy polszczyzny renesansowego twórcy mógłby powstać właśnie teraz, kiedy *Słownik polszczyzny Jana Kochanowskiego* jest już ukończony. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że sama zasada pojęciowego grupowania wyrazów, choćby fragmentarycznego, zmierzającego do ukazania specyfiki widzenia świata przez czarnoleskiego poetę, została jednak w pewnym zakresie wykorzystana w trakcie redagowania słownika tego pisarza, mianowicie przy porządkowaniu w obrębie poszczególnych haseł materiału językowego, głównie połączeń wyrazowych, różnorodnych określeń (por. Sieradzka-Baziur, Duska, Kajtoch 2012b).

Słownik pojęciowy języka staropolskiego

Schemat autorstwa Halliga i Wartburga został użyty także przy tworzeniu *Słownika pojęciowego języka staropolskiego*.

Tabela 11. Schemat klasyfikacyjny *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* (dwa pierwsze poziomy)

1. WSZECHŚWIAT I ŚWIAT	1.1. NIEBO 1.2. ZIEMIA 1.3. ROŚLINA 1.4. ZWIERZĘ
2. CZŁOWIEK	2.1. ŻYCIE FIZYCZNE 2.2. ŻYCIE PSYCHICZNE 2.3. ŻYCIE DUCHOWE 2.4. ŻYCIE SPOŁECZNE
3. CZŁOWIEK a WSZECHŚWIAT i ŚWIAT	3.1. CZAS 3.2. PRZESTRZEŃ 3.3. RUCH 3.4. WSPÓLZALEŻNOŚĆ

Źródło: opracowanie własne.

Kluczowe elementy struktury SPJS (jako słownika onomazjologicznego):

1. Schemat klasyfikacyjny.
2. Jednostki leksykalne (znaczenia z przykładem i jego lokalizacją) przyporządkowane do nazw pojęć schematu klasyfikacyjnego.
3. Wyszukiwarka tych jednostek leksykalnych.

Przedstawione powyżej schematy klasyfikacyjne były tworzone w ciągu ponad 160 lat (pierwszy z nich powstał w 1852 roku, SPJS jest tworzony aktualnie):

- (1) dla różnych języków (angielski, niemiecki, francuski, polski),
- (2) epok rozwoju języka (język współczesny redaktorowi i język dawnej epoki),
- (3) odmian (język ogólny i gwarowy),

a słownictwo przyporządkowane do tych schematów różni się znacząco pod względem ilościowym.

Mimo tego, że każdy kolejny słownik odwołuje się zazwyczaj do jakiegoś wcześniejszego wzoru, to zawarte w nich schematy klasyfikacyjne nieraz znacząco się od siebie różnią, nawet gdy analizujemy tylko dwa pierwsze, a więc podstawowe poziomy tych struktur. Różni je sposób nazywania pojęć, ich liczba i zhierarchizowanie oraz liczba przyjętych poziomów kategoryzacyjnych. Ze względu na zróżnicowanie słownictwa poddawanego klasyfikacji oraz przyjmowane przez redaktorów słowników konceptualizacje świata kolejne schematy klasyfikacyjne zawsze będą się mniej lub bardziej różnić, ale też posiadać będą nadrzędną cechę wspólną, wspólny cel – czyli ustrukturyzowanie słownictwa w obrębie nazw pojęć.

Rozdział 2

Słownik pojęciowy języka staropolskiego jako słownik onomazjologiczny

2.1. Zawartość SPJS

Onomazjologiczny SPJS online oparty na danych zawartych w alfabetycznym słowniku drukowanym, czyli stworzony przy wykorzystaniu materiału ze *Słownika staropolskiego*, został w całości pomyślany jako słownik elektroniczny. Tego typu słownik „istnieje w postaci zbioru danych informatycznych i jest przeszukiwany w celu znalezienia informacji przez programy komputerowe i rozmaite urządzenia związane z techniką komputerową” (por. Żmigrodzki 2008: 100, za: Hartmann, James 1998). *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* to słownik prymarnie elektroniczny – można go określić przy wykorzystaniu wyrażenia *urodzony cyfrowo*. Zachowuje odrębność w stosunku do *Słownika staropolskiego* – posiada inną strukturę, a materiał hasłowy zaczerpnięty z tego dzieła został poddany daleko idącym modyfikacjom, które obejmują zarówno makrostrukturę tego słownika, jak i mikrostrukturę haseł. Ze względu na specyfikę słownika pojęciowego, w SPJS została zaprezentowana tylko część SSStp, zarazem jednak słownik elektroniczny został rozbudowany o dodatkowe elementy w stosunku do słownika drukowanego.

Do formularzy SPJS zostały wpisane następujące dane ze *Słownika staropolskiego*:

- 1) siatka haseł (wszystkie wyrazy hasłowe ze SSStp);
- 2) wszystkie znaczenia wyrazów autosemantycznych i wszystkie funkcje wyrazów synsemantycznych;
- 3) jeden przykład ilustrujący każdą jednostkę leksykalną SPJS w transliteracji;
- 4) lokalizacja przykładu ilustrującego jednostkę leksykalną SPJS;
- 5) wskazanie datacji;
- 6) informacja o przynależności jednostek synsemantycznych do części mowy.

Strona internetowa SPJS <https://spjs.ijp.pan.pl> prezentuje wszystkie te dane oraz dodatkowe charakterystyczne dla SPJS w obrębie zakładki: «Słownictwo staropolskie w układzie alfabetycznym».

Pewne elementy haseł SSStp i suplementu nie zostały uwzględnione w formularzach SPJS. W słowniku drukowanym jednostkę leksykalną często ilustruje więcej niż jeden przykład – zależy to naturalnie od obszerności wyekscerpowanego ze źró-

deł materiału poświadczającego dane hasło. W SPJS materiał został celowo ograniczony tylko do jednego przykładu, możliwie najlepiej ilustrującego znaczenie lub funkcję jednostki leksykalnej. Ze względu na specyfikę słownika pojęciowego do programu obsługującego SPJS nie zostały wpisane także formy fleksyjne.

Elektroniczny SPJS oprócz elementów wskazanych powyżej tworzą:

1) «Schemat klasyfikacyjny SPJS» jako kluczowa część słownika onomazjologicznego;

2) struktura gniazdowa w obrębie kategorii pojęciowych schematu klasyfikacyjnego SPJS, znajdująca się na podstronie «Słownictwo staropolskie – struktura wyrazów»⁴¹;

3) podstrona «Słownictwo staropolskie – części mowy» – informacja dotycząca przynależności wyrazu do części mowy w SStp jest podawana tylko przy wyrazach synsemantycznych, w SPJS danymi tego typu opatrzone zostały wszystkie jednostki ciągle.

4) podstrona «Jednostki słownika».

Dodać też należy, że w SPJS online wszystkie przykłady ilustrujące jednostki leksykalne zostały podane także w transkrypcji – aby ułatwić szerszemu gronu osób korzystanie ze średniowiecznych zasobów leksykalnych dostępnych w Internecie w układzie pojęciowym. Redaktor *Słownika staropolskiego*, Stanisław Urbańczyk, we wstępie do tego dzieła słusznie stwierdził, że staropolska „ortografia będzie sprawiać wiele kłopotu ludziom mniej z nią obytym” (por. Urbańczyk 1953–1955: XII). Przy podawaniu transkrypcji do przykładów w transliteracji zespół redagujący SPJS wykorzystał istniejące transkrypcje poszczególnych zabytków, przede wszystkim wykonane w IJP PAN w ramach projektu *Biblioteka zabytków polskiego piśmiennictwa średniowiecznego* (2006), którego kierownikiem był Wacław Twardzik, a także z *Korpusu tekstów staropolskich do roku 1500*, dostępnego na stronie internetowej IJP PAN⁴². W trakcie realizacji grantu wykorzystane zostały również transkrypcje tekstów średniowiecznych zawarte w takich m.in. pracach, jak:

– *Chrestomatia staropolska* w opracowaniu Wiesława Wydry i Wojciecha Ryszarda Rzepki (2004),

– *Mamotrekty staropolskie*, opracowane przez Wandę Żurowską-Górecką i Vladimira Kyasa (1977, 1978, 1980),

– *Staropolskie przekazy kanonu Mszy Świętej*, opracowane przez Mariusza Leńczuka (2013),

– 5-tomowe wydanie *Wielkopolskich rot sądowych XIV–XV wieku*, opracowanych przez Henryka Kowalewicza i Władysława Kuraszkiewicza (1959, 1960, 1967, 1974, 1981),

– *Zapiski i roty polskie XV–XVI wieku z ksiąg sądowych ziemi warszawskiej*, opracowane przez Władysława Kuraszkiewicza i Adama Wolffa (1950).

⁴¹ Podstrona «Słownictwo staropolskie – struktura wyrazów» jest dostępna w panelu edycji SPJS.

⁴² Online: <https://www.ijp.pan.pl>.

Znaczna część przykładów ilustrujących jednostki leksykalne SPJS pochodzi z tekstów średniowiecznych dostępnych tylko w transliteracji. W tych sytuacjach transkrypcji dokonywali członkowie zespołu opracowującego SPJS.

W formularzach SPJS przewidziano także miejsce na uwagi – w tej części podawane są konieczne komentarze do jednostek słownikowych zawarte w SStp, ale są też opisywane zmiany i sygnalizowane problemy, które się wyłoniły w trakcie pracy nad SPJS. Komentarzem zostały np. opatrzone jednostki, których wyrazy hasłowe zostały rektyfikowane, jednostki, w których wprowadzono korektę, bądź takie, w których konieczne było uzupełnienie cytatu. Dane te podawane są w SPJS w nawiasach kwadratowych [].

2.2. Terminy charakterystyczne dla SPJS

Strukturę terminologiczną SPSJ tworzą terminy związane z jednostkami SPJS tworzącymi ten słownik (podrozdział 2.2.1.) i terminy związane z zamieszczoną w nim kategoryzacją pojęciową (podrozdział 2.2.2.).

2.2.1. Jednostki SPJS

jednostka leksykalna;

jednostka ciągła/ jednostka nieciągła;

jednostka autosemantyczna/ jednostka synsemantyczna;

jednostka ciągła autosemantyczna/ jednostka nieciągła autosemantyczna;

jednostka ciągła synsemantyczna/ jednostka nieciągła synsemantyczna;

jednostka pełna/ jednostka niepełna;

jednostka niepełna A/ jednostka niepełna B;

jednostka inna;

jednostka semantyczna;

prototypowa jednostka leksykalna

Analiza artykułów hasłowych SStp przeprowadzona z perspektywy przyszłych rekordów elektronicznego SPJS pociągnęła za sobą konieczność wprowadzenia terminów odpowiednich dla tego konkretnego słownika pojęciowego. Struktura terminologiczna stworzona przez mnie w trakcie prac nad SPJS jest nieoczywista, a wręcz niewidoczna, kiedy widzimy słownik elektroniczny na stronie internetowej, stąd konieczność jej prezentacji w tej monografii. Umożliwi to być może innym leksykografom tworzenie podobnych słowników onomazjologicznych, co dałoby podstawę do porównywania leksyki różnych epok rozwoju polszczyzny bądź nawet innych języków opracowanej według jednolitej metodologii.

Nawiązując do ustaleń Andrzeja Bogusławskiego (1976), Piotra Żmigrodzkiego (2009: 52) i Macieja Grochowskiego (1982: 28), przyjąłem, że przedmiotem opisu w SPJS jest jednostka leksykalna. Podstawową kwestią było ustalenie tego, czym w elektronicznym, onomazjologicznym SPJS jest jednostka leksykalna, i wyodręb-

nienie jej rodzajów na podstawie danych w drukowanym SS^t – co było niezbędne przy tworzeniu bazy danych do elektronicznego słownika pojęciowego. Należało skategoryzować bogaty i różnorodny materiał leksykalny zawarty w artykułach hasłowych SS^t w taki sposób, aby to słownictwo było jak najlepiej przystosowane do prezentacji pojęciowej a zarazem mogło być z sukcesem ujęte przez program komputerowy, poddając się wyczerpująco i logicznie elektronicznemu przetwarzaniu.

Tak jak to już zostało powiedziane, przy tworzeniu SPJS pod uwagę wzięto wszystkie znaczenia wyrazów autosemantycznych, a także funkcje leksemów synsemantycznych zawarte w SS^t, przy czym każde znaczenie i funkcja stanowi o wyodrębnieniu odrębnej jednostki leksykalnej, opatrzonej osobnym numerem w obrębie artykułu hasłowego. Jednostki leksykalne to nie tylko pojedyncze wyrazy, lecz również szeroko pojęte jednostki nieciągłe, w tym frazeologizmy, będące elementem składowym artykułów hasłowych ze SS^t. Moim podstawowym założeniem, związanym ze sprecyzowaniem, czym jest jednostka leksykalna, było to, że wieloznaczny wyraz lub wieloznaczne połączenie wyrazowe⁴³ nie może podlegać klasyfikacji znaczeniowej – należy zatem wyodrębnić tyle jednostek, ile wyraz lub połączenie wyrazowe ma znaczeń. Tym samym na wyraz lub połączenie wyrazowe składa się tyle jednostek leksykalnych, ile znaczeń mają one w drukowanym słowniku SS^t. W ten sposób został rozwiązany problem związany z przyporządkowaniem do nazw pojęć leksemów wieloznacznych. W tradycyjnych słownikach onomazjologicznych, np. Rogeta czy Halliga i Wartburga, leksem może być przyporządkowany do różnych pól, jednak nie ma w nich podanej informacji, które ze znaczeń danego leksemu zadecydowało o takim przyporządkowaniu. Unikatowy numer nadany każdej jednostce w obrębie artykułu hasłowego SPJS ściśle wiąże tę jednostkę leksykalną z artykułem hasłowym SS^t, którego jest częścią – co jest szczególnie ważne z uwagi na przyjęte założenie o ścisłym związku onomazjologii z semantyką.

Jednostki leksykalne SPJS określane jako:

- ciągła autosemantyczna,
- nieciągła autosemantyczna,
- ciągła synsemantyczna,
- nieciągła synsemantyczna,
- niepełna A,
- niepełna B,
- inna

mają odrębną strukturę artykułu hasłowego ze względu na:

1) posiadane przez nie znaczenie (autosemantyczne) czy funkcję (synsemantyczne),

⁴³ J. Wierchowski pisze: „Tradycyjnie pojmowany wyraz nie spełnia jednak warunków koniecznych, żeby mógł być uznany za podstawową jednostkę struktury języka, przede wszystkim ze względu na to, że jest jednostką dopuszczającą wieloznaczność. (...) Istotnym zagadnieniem semantyki językoznawczej jest uzyskanie i precyzyjne opisanie takiej jednostki – zarówno po stronie formy, jak i po stronie treści” (1980: 108–109).

2) ciągłość bądź nieciągłość (ciągłe – pojedynczy wyraz poddawany analizie semantycznej lub gramatycznej, nieciągłe – więcej niż jeden wyraz poddawany analizie semantycznej lub gramatycznej),

3) pełny opis semantyczny lub gramatyczny (autosemantyczne i synsemantyczne) lub niepełny (niepełne A, inne) zawarty w SStp bądź brak tego opisu (niepełne B).

Wszystkie jednostki SPJS mieszczą się w obrębie podstrony SPJS: «Jednostki słownika».

Przyjmuję, że jednostka leksykalna to najmniejsza jednostka znaczeniowa lub funkcyjna odnotowana w słowniku. Prototypowa jednostka leksykalna SPJS to wyraz hasłowy reprezentujący jednostkę leksykalną oznakowany numerem w nawiasach okrągłych odsyłającym ją do artykułu hasłowego tego słownika, zawierający definicję znaczeniową (jednostki autosemantyczne) lub opis funkcji (jednostki synsemantyczne), zilustrowany przykładem opatrzonym lokalizacją. Wyraz hasłowy artykułu hasłowego ze SStp jest zwykle wyrazem hasłowym reprezentującym jednostkę leksykalną, por. np. artykuł hasłowy **rodzina**, w obrębie którego znajduje się pięć ciągłych autosemantycznych jednostek leksykalnych: rodzina (1), rodzina (2), rodzina (3), rodzina (4), rodzina (5). W SStp jednostki nieciągłe umieszczone są w obrębie odpowiednich artykułów hasłowych, więc w tym przypadku wyraz hasłowy reprezentujący jednostkę leksykalną to jednostka nieciągła, por. np. artykuł hasłowy SStp **lekarz**, wyraz hasłowy reprezentujący nieciągłą jednostkę leksykalną to ranny lekarz (3) ‘*chirurg, medicus vulnerarius*’.

Ciągła jednostka autosemantyczna ma swoją semantykę i jest reprezentowana przez takie części mowy, jak rzeczownik, czasownik, przymiotnik, zadiektywizowany imiesłów lub imiesłów⁴⁴, przysłówki, liczebnik, zaimek (z wyjątkiem względnego).

Ciągła jednostka synsemantyczna ma swoją funkcję i określana jest jako jednostka funkcyjna. Jednostka synsemantyczna reprezentowana jest przez takie części mowy, jak przyimek, partykuła, spójnik, wykrzyknik, zaimek względny.

Jednostki nieciągłe autosemantyczne lub nieciągłe synsemantyczne nie są w SStp wyodrębniane jako wyrazy hasłowe, lecz stanowią osobną część odpowiednich artykułów hasłowych. W SPJS jednostki nieciągłe autosemantyczne są traktowane tak samo jak jednostki ciągłe – podlegają klasyfikacji znaczeniowej⁴⁵.

⁴⁴ Przymiotnik, zadiektywizowany imiesłów lub imiesłów traktowane są w SPJS jako jedna część mowy.

⁴⁵ W WSJP PAN klasyfikacji tematycznej podlegają wszystkie typy haseł oprócz tak zwanych wyrażeń funkcyjnych. B. Batko-Tokarz (2018: 84) pisze, że „Są to w pierwszej kolejności hasła gromadzące autosemantyczne części mowy, zarówno nazywające, czyli rzeczowniki, przymiotniki, czasowniki, przysłówki, co jest typowe dla wielu klasyfikacji tematycznych, jak i szeregujące, czyli liczebniki, oraz ekspresywne, czyli wykrzykniki. W WSJP PAN klasyfikacji tematycznej podlegają ponadto jednostki nieciągłe, takie jak frazeologizmy, frazemy, skrzydlate słowa, przysłowia, a także skróty, skrótowce czy nazwy własne. Decyzja klasyfikowania jednostek nieciągłych ma daleko idące konsekwencje dla jakości powstających pól tematycznych, ponieważ wyraźnie wpływa na ubogacenie zawartości poszczególnych pól”. Dzięki takiemu podejściu kategoryzacja materiału leksykalnego ma charakter całościowy, pokazuje bogactwo znaczeniowe języka.

Jednostka inna SPJS nie ma swojej semantyki (lub jest to semantyka niepewna), nie ma swojej funkcji, ma zróżnicowany opis odredaktorski. Jednostki tego rodzaju są oznakowane w SStp jako np.: ‘?’ (= zamiast definicji znak zapytania w łapkach); *corruptum*; *corruptum pro (...)*; *bląd*; *w błędnym przekładzie*; *w mylnym rozumieniu tekstu czeskiego*; *dubium*; *niejasne*; *niejasne z powodu braku kontekstu*; *bez kontekstu*; *wieloznaczne z powodu braku kontekstu*; *dwuznaczne*; *w tłumaczeniu wieloznacznego lac. (...)*; *wieloznaczne z powodu braku synonimu łacińskiego*; *w zbyt dosłownym przekładzie z łaciny*; *ze skażonym przekładem z łaciny*; *w niedokładnym tłumaczeniu*; *miejsce zepsute*; *varia*.

Z tych opisów odredaktorskich zawartych w SStp wynika, że jednostki inne to głównie *dubia* i *corrupta*.

W SPJS została uwzględniona pełna struktura haseł SStp. Znalazły się w nim zatem zarówno jednostki z pełnym opisem leksykograficznym, tzn. opatrzone definicją lub opisem funkcji (jednostki ciągle autosemantyczne, nieciągle autosemantyczne, ciągle synsemantyczne i nieciągle synsemantyczne), określane jako jednostki pełne, jak też te jednostki z SStp, które nie mają opisu odredaktorskiego (nie została zdefiniowana ich semantyka, ani określona funkcja, jaką pełnią) – są to jednostki niepełne, określane jako niepełne A i niepełne B. Niepełne A różnią się od niepełnych B tym, że redaktorzy SStp w tym pierwszym typie wyodrębnili, jako osobny punkt opisu, istotne dla poznania słownictwa staropolskiego połączenie wyrazowe lub formę wyrazową z przytoczonego cytatu. Zaś drugi typ jednostek niepełnych (niepełna B) to tylko przykład z lokalizacją. Zatem jednostki pełne SPJS to wyrazy lub połączenia wyrazowe zdefiniowane w SStp, niepełne zaś to jednostki materiałowe. Zarówno jednostki niepełne A, jak i niepełne B wzbogaciły słownik pojęciowy, gdyż w przykładach przytoczonych przez redaktorów SStp zaznaczają się m.in. subtelniejsze odcienie znaczeniowe leksemów czy mniej ważne, ale z różnych względów istotne aspekty objaśnianych połączeń wyrazowych czy pojedynczych leksemów.

Jednostka semantyczna to ostatni, ósmy typ jednostek SPJS. Jest to przyporządkowanie jednostki autosemantycznej ciągłej bądź nieciągłej do kategorii pojęciowej schematu klasyfikacyjnego tego słownika. Ta jednostka odnosi się do znaczenia wyrazów, stąd określenie semantyczna, jednak nie jest określana mianem jednostki leksykalnej. Jest powiązana ściśle z analizowanym materiałem, będąc elementem dodanym w stosunku do SStp, stanowiącym o istocie projektu słownika pojęciowego. Przykładowo jednostka autosemantyczna ciągła *bakałarz* (1) jest opatrzona znaczeniem ‘*nauczyciel, magister artium, baccalarius*’, ze względu na które jest przyporządkowana do dwóch kategorii pojęciowych schematu klasyfikacyjnego SPJS, czyli:

2.4.1.4.1.1. SZKOŁA. UNIWERSYTET. SAMOKSZTAŁCENIE

2.4.6.1.1. FUNKCJA. ZAJĘCIE. ZAWÓD,

tworząc 2 jednostki semantyczne.

Tabela 12. Rodzaje jednostek leksykalnych SPJS

NAZWA JEDNOSTKI LEKSYKALNEJ	CHARAKTERYSTYKA JEDNOSTKI LEKSYKALNEJ
1. Ciągła autosemantyczna	– ma swoją semantykę – ma postać ciągłą (jeden wyraz) – jest przyporządkowywana do schematu klasyfikacyjnego SPJS
2. Nieciągła autosemantyczna	– ma swoją semantykę – ma postać nieciągłą (więcej niż jeden wyraz) – jest przyporządkowywana do schematu klasyfikacyjnego SPJS
3. Ciągła synsemantyczna	– ma swoją funkcję – ma postać ciągłą (jeden wyraz)
4. Nieciągła synsemantyczna	– ma swoją funkcję – ma postać nieciągłą (więcej niż jeden wyraz)
5. Niepełna A	– jednostka materiałowa (przykład opatrzony lokalizacją) z wyodrębnioną jednostką ciągłą lub nieciągłą bez opisu leksykograficznego – może być przyporządkowywana do schematu klasyfikacyjnego SPJS
6. Niepełna B	– jednostka materiałowa (przykład opatrzony lokalizacją) bez opisu leksykograficznego – może być przyporządkowywana do schematu klasyfikacyjnego SPJS
7. Inna	– najczęściej <i>corrupta</i> lub <i>dubia</i>

Źródło: opracowanie własne.

Przykłady:

1) Jednostka ciągła autosemantyczna rozliczytość (1)

Artykuł hasłowy **rozliczytość** ma jedno znaczenie, czyli jedną jednostkę leksykalną. Jest to jednostka autosemantyczna (została opatrzona znaczeniem przez redaktora SStp) i ciągła (jeden leksem). Ilustruje ją w SPJS cytat podany w transliteracji i transkrypcji, została także podana jego lokalizacja.

rozliczytość ‘rozmaitość, tu: różnobarwność, piękność, varietas, hoc loco: varietas colorum, pulchritudo’:

Przystąpiła crolewna na prawicø twoioø... ogarnona rozliczitoszczø (circumdata varietate, *Puł*⁴⁶: rozlycznye) *Fl 44, 11*.

Przystąpiła krolewna na prawicę twoję... ogarniona rozliczytością (circumdata varietate, *Puł*: rozlicznie) *Fl 44, 11*.

⁴⁶ Rozwiązanie skrótów źródeł w: Twardzik i in. red. 2005.

W wyniku analizy definicji podanej w SStp oraz cytatu ilustrującego wyraz hasłowy jednostka ta została przyporządkowana do dwóch kategorii pojęciowych SPJS, stwarzając w ten sposób dwie jednostki semantyczne schematu klasyfikacyjnego SPJS:

2.3.1. PIĘKNO. DOSKONAŁOŚĆ. WSPANIAŁOŚĆ

2.4.8.2.1. ŚWIATŁO. CIEMNOŚĆ. OGIEŃ. KOLOR.

2) Jednostka nieciągła autosemantyczna uchycić za gorąca (1)

Artykuł hasłowy **uchycić** ma jedno znaczenie, czyli jedną jednostkę leksykalną. Jest to jednostka autosemantyczna (została opatrzona znaczeniem przez redaktora SStp). W SPJS charakteryzowana jest jako nieciągła, w obrębie artykułu hasłowego **uchycić** wyodrębniono jednostkę nieciągłą uchycić za gorąca. Ilustruje ją cytat podany w transliteracji i transkrypcji, została podana jego lokalizacja.

uchycić za gorąca 'ując, złapać na gorącym uczynku, in crimine recenti deprehendere': W których lyczyczech mają ono (sc. dziecię) sządzycz o goracza rzecz, gdyby w nyey za goracza vchyczono (pro facto manifesto, si in eo deprehensus fuerit, *OrtOssol 67, 3: wphaczono)? OrtMac 90.*

W których leciech mają ono (sc. dziecię) sędzić o gorącą rzecz, gdyby w niej za gorącą uchyciono (pro facto manifesto, si in eo deprehensus fuerit, *OrtOssol 67, 3: ufacono)? OrtMac 90.*

W wyniku analizy definicji podanej w SStp oraz cytatu ilustrującego jednostkę nieciągłą została ona przyporządkowana do dwóch kategorii pojęciowych SPJS, stwarzając w ten sposób dwie jednostki semantyczne schematu klasyfikacyjnego SPJS:

2.2.3.3. NIEWOLA. ZALEŻNOŚĆ

2.4.1.5.1. SĄDOWNICTWO.

3) Jednostka ciągła synsemantyczna ej (1)

Artykuł hasłowy **ej** zawiera jedną jednostkę ciągłą synsemantyczną.

ej wykrzyknik wyrażający: **a. zadowolenie** 'tak! tak!':

I roszirzili sø na mø vsta swoia, rzekli: Ey, ey (dixerunt: Euge, euge)! *Fl 34, 24, sim. Puł.*

I roszyrzyli są na mię usta swoja, rzekli: Ej, ej (dixerunt: Euge, euge)! *Fl 34, 24, sim. Puł.*

4) Jednostka nieciągła synsemantyczna azali nie (2)

Artykuł hasłowy **azali** ma 5 jednostek leksykalnych. Druga z nich to jednostka nieciągła synsemantyczna.

azali nie 'nonne':

Azali thego dla ne podobno thobe szmilowacz szø nathwim szługą? *ca 1420 R XXIV 82.*

Azali tegodla niepodobno tobie smilować się nad twym sługą? *ca 1420 R XXIV 82.*

5) Jednostka niepełna A trębić w trąbę, trąbą, w trąby, trąbami (2)

Artykuł hasłowy (**trąbić**)⁴⁷ **trębić** ma 2 jednostki leksykalne. Druga z nich to jednostka niepełna A – redaktorzy SStp wyodrębnili zwrot: *trębić w trąbę, trąbą, w trąby, trąbami* i zilustrowali go przykładem bez definicji.

trębić w trąbę, trąbą, w trąby, trąbami (2):

Trębicze (Puł: trembcze) w godnø trøbø (bucinate in neomenia tuba) *Fl 80, 3.*

Trębicie (Puł: trębcie) w godną trąbę (bucinate in neomenia tuba) *Fl 80, 3.*

6) Jednostka niepełna B uzdrowić (2)

Artykuł hasłowy **uzdrowić** ma 9 jednostek leksykalnych. Druga z nich to jednostka niepełna B, czyli przykład bez opisu.

Uzdrow (sana) me, gospodne, bo zamøczoni sø wszitki cosci moie *Fl 6, 2, sim. Puł, sim. EwZam 307, Rozm 229. 603.*

Uzdrow (sana) mie, Gospodnie, bo zamåcony są wszytki kości moje *Fl 6, 2, sim. Puł, sim. EwZam 307, Rozm 229. 603.*

7) Jednostka inna naśladowanie, naśledowanie (7)

Artykuł hasłowy **naśladowanie, naśledowanie** ma 7 jednostek leksykalnych. Siódma z nich to jednostka inna.

naśladowanie, naśledowanie *bez kontekstu:*

Sz *naszlyedovanya 1436 R XXIII 278.*

Z *naśledowania 1436 R XXIII 278.*

Jak wynika z danych znajdujących się w tabeli 13, leksyka staropolska zgromadzona w *Słowniku staropolskim* i suplementie w obrębie 23 886 artykułów hasłowych jest najliczniej reprezentowana przez jednostki ciągle autosemantyczne (38 234) oraz nieciągle autosemantyczne (5 943). To właśnie te jednostki są kluczowe w słowniku pojęciowym – zostały one przyporządkowywane do schematu klasyfikacyjnego SPJS i stanowią o istocie tego projektu.

Tabela 13. Rodzaj i liczba jednostek leksykalnych w SPJS

Rodzaj jednostki leksykalnej	Liczba
Ciągła autosemantyczna	38 234
Nieciągła autosemantyczna	5 943
Ciągła synsemantyczna	1 924
Nieciągła synsemantyczna	157
Niepełna A	1 087
Niepełna B	5 520
Inna	1 173
RAZEM	54 038

Źródło: opracowanie własne.

⁴⁷ W nawiasach, w główce hasła redaktorzy SStp umieszczają współczesną postać wyrazu hasłowego.

Zgodnie z metodologią przyjętą w trakcie realizacji projektu grantowego, klasyfikacji podawane są wszystkie jednostki leksykalne opatrzone definicją przez redaktorów SStp. Z kolei każda z funkcji przypisanych jednostce leksykalnej przez redaktorów SStp decyduje o wyodrębnieniu jednostki synsemantycznej i opatrzeniu jej osobnym numerem. Unikam więc określić wyraz i połączenie wyrazowe czy lesem w odniesieniu do jednostki leksykalnej.

Poniższe zestawienie pokazuje 100 artykułów hasłowych ze SStp z najwyższą liczbą jednostek leksykalnych.

Tabela 14. Sto artykułów SPJS z największą liczbą jednostek leksykalnych

	Wyraz hasłowy SPJS (za SStp i suplementem)	Liczba jednostek leksykalnych
w 1 ⁴⁹	W, we	182
b 695	1. Być	164
z 1	Z, s, se, ze	160
w 2011	Wziąć, wźwiąć, źwiąć, wziąć się	155
u 162	Uczynić, huczynić	116
t 37	Tako	92
c 555	Czas	90
z 2	1. Za	89
p 2562	Prawo	81
n 1	Na	80
w 1401	(Wyjść) wyjć, wynić	77
p 3596	(Przyjść) przyć, przyjć, przyść	77
r 180	Rok, też pl. tantum roki	76
i 105	(Iść) ić	76
j 49	Jako, jeko	76
d 6	1. Dać, dajać	69
t 130	Ten	66
m 298	Mieć, mieć się	64
r 860	Rzecz	63
b 481	Brać	62
t 118	Tedy, tegdy	61
p 2424	(Pójść) póc, pójć	60
i 2	I, hi	58
o 497	Od(e), hod, hote, ot(e)	58

⁴⁸ Numer po literze to liczba porządkowa danego artykułu hasłowego w indeksie alfabetycznym SPJS w obrębie danej litery.

p 769	Po	56
a 2	A, ha	56
p 384	Pieniądz	52
c 719	Czynić	52
r 858	Rzec	51
c 449	Co, cso, czso	50
p 3381	Przez, przeze	49
w 353	Widzieć, widzieć się	49
w 420	Wielki, wieliki	49
d 187	Dobry	48
k 1143	Ku	48
m 663	Mówić, molwić	48
z 1365	Zły	48
k 1	K	47
d 728	Dzień	46
w 206	(Wejść) wnić, wnić	45
z 1196	Ziele	45
w 932	Wrócić (się)	45
z 1859	(Żądać, żądać się) żędać, żędać się	44
s 289	Się, sie	44
s 2155	Śmierć, śmierzc, śmirć, śmirzc	43
k 747	Korzeń, korzenie	42
c 168	Chodzić	42
w 556	Więcej, więce	42
w 1315	Wydać, wydać się	42
j 236	Jenż(e), jeż, iż(e)	41
d 542	Drzewo	41
r 288	Rozdzielić	41
t 29	Tak	40
w 553	Więc	40
s 1139	1. Stać	40
w 388	Wiek	40
p 938	Pod, pode	40
p 74	Pan	39
z 1026	(Zejść) zejć, z-ić czy zyc, z-ijć czy zyjć, znić, znić, z-ić się czy zyc się, z-ijć się czy zyjć się, znić się	39
s 1639	Syn	39
b 461	Boży	39

d 49	Dawać	30
z 202	Zająć, zająć się	30
c 262	Chwała, fała	30
z 1475	Znamie	30
a 10	Aby	30

Źródło: opracowanie własne.

W obrębie 23 886 artykułów hasłowych SPJS znajduje się 54 038 jednostek leksykalnych autosemantycznych i synsemantycznych ciągłych i nieciągłych, niepełnych A i niepełnych B oraz innych⁴⁹. Staropolskie słownictwo odnotowane w *Słowniku staropolskim*, reprezentowane przez 23 886 artykułów hasłowych, to zasób pokaźny, zważywszy zwłaszcza na fakt, że do czasów współczesnych nie dochowało się wiele zabytków językowych, tak więc niejeden wyraz współtworzący zasób najstarszej polszczyzny bezpowrotnie zaginął, niejeden nie został odnotowany i dlatego jego pojawienie się datowane jest na epoki późniejsze. Minimalny zasób słów dla cudzoziemców, którzy uczą się języka polskiego, to około 800 wyrazów, a zasób słów wystarczający w życiu codziennym liczy od 2000 do 5000 (por. *Język polski. Encyklopedia w tabelach* 2000: 489). Jadwiga Sambor (2001: 515) podaje, że słownik czynny, jaki tworzą wyrazy znane i używane przez przeciętnego użytkownika języka ze średnim wykształceniem, mieści się w przedziale od 15 000 do 20 000 wyrazów.

SPJS liczy kilka tysięcy stron. Wskazuje to, jak obszerna byłaby jego drukowana wersja. Nie wydaje się jednak, aby wydawanie tego słownika drukiem było uzasadnione i konieczne. SPJS od samego początku został pomyślany jako słownik elektroniczny. Zaawansowane narzędzia informatyczne stanowią istotną pomoc dla twórców słowników i umożliwiają wyrazistszą prezentację danych językowych. W artykule dotyczącym tematycznego podziału słownictwa w WSJP Batko-Tokarz podkreśla, że

forma elektroniczna WSJP umożliwia połączenie ze sobą podziału alfabetycznego i rzeczowego, nie zmuszając autorów słownika do decydowania o nadrzędności któregoś z nich. Słownik komputerowy stwarza też możliwość wyszukiwania haseł na podstawie różnorodnych kryteriów szybkiego

⁴⁹ Podana liczba staropolskich jednostek nieciągłych jest przybliżona. Wynika to z tego, że te same jednostki nieciągłe są niejednokrotnie podawane w SStp w obrębie więcej niż jednego artykułu hasłowego. Za przykład niech posłuży autosemantyczna jednostka nieciągła: wiadomością uznać na sobie, która jest wyodrębniona i opisana znaczeniowo zarówno w artykule hasłowym **uznać**, **uznać się**, jak i w obrębie hasła **wiadomość**. Usunięcie takich dubletów zaburzyłoby strukturę artykułów hasłowych zaczerpniętych z SStp, co pozostawałoby w niezgodzie z założeniami mojego projektu. Z kolei jednostki nieciągłe są niejednokrotnie ułożone w SStp szeregowo (tak więc jest ich w języku staropolskim więcej, aniżeli w tabeli nr 13). I tak np. w artykule hasłowym **duchowny** występuje następujący szereg jednostek nieciągłych: duchowny kmotr, ociec, duchowna mać (2) opatrzonych wspólnym znaczeniem 'ojciec chrzestny, matka chrzestna, testis baptismi, patrinus, matrina'.

przechodzenia od jednego do drugiego hasła – w ten sposób unika się wszelkich ograniczeń wynikających z układu alfabetycznego (Batko-Tokarz 2008: 31).

W takim samym stopniu dotyczy to także SPJS, gdyż program komputerowy opracowany przez Piotra Szpora umożliwił uporządkowanie materiału zarówno pod względem alfabetycznym, jak i pojęciowym i zaprezentowanie wyrazu czy połączenia wyrazowego w szerszej perspektywie, gdyż za pomocą systemu zakładek oddaje wielowymiarowość relacji, w jakie wchodzi dany leksem.

Elementy struktury elektronicznego SPJS widoczne dla użytkownika to:

O słowniku

«Karta tytułowa»

«Opis projektu»

«Wykonawcy»

«Prace na temat słownika»

«Kontakt»

Słownik

«Schemat klasyfikacyjny SPJS»

«Słownictwo staropolskie – części mowy»

«Słownictwo staropolskie w układzie alfabetycznym»

«Jednostki słownika»

Wyszukiwarka.

Użytkownik elektronicznego SPJS może:

- 1) przeglądać schemat klasyfikacyjny SPJS;
- 2) wybrać interesującą go kategorię pojęciową;
- 3) przeglądać jednostki leksykalne, które zostały do niej przyporządkowane;
- 4) przejść do szczegółowego opisu danej jednostki leksykalnej w obrębie całego artykułu hasłowego, którego jest ona częścią⁵⁰.

SPJS ma więc funkcjonalność, dzięki której istnieje możliwość przechodzenia od jednostek w układzie semantycznym do jednostek w układzie alfabetycznym.

Dodatkowo, dzięki wyszukiwarce, można także przeglądać materiał wyrazowy pod kątem przynależności do części mowy, wyszukiwać jednostki ciągłe i nieciągłe, autosemantyczne i synsemantyczne, bądź całe artykuły hasłowe itp.

W elektronicznym SPJS wszystkie dane językowe odnoszące się do języka staropolskiego zostały tak zaprezentowane, aby możliwe było przechodzenie od semantyki, gramatyki czy schematu klasyfikacyjnego do artykułu hasłowego w obrębie danej litery i do zawartej w nim pojedynczej jednostki leksykalnej.

⁵⁰ W obrębie schematu klasyfikacyjnego SPJS znajdują się dane odnoszące się zarówno do znaczeń, jak i podznaczeń wyrazów. Słownik wyposażony jest w funkcjonalność, która umożliwia użytkownikowi szybkie uzyskanie informacji na temat tego, czy ma do czynienia ze znaczeniem, czy podznaczeniem poprzez analizę usytuowania jednostki w obrębie artykułu hasłowego SStp w układzie alfabetycznym.

2.2.2. Pojęcie, konceptualizacja strukturyzująca, kategoria pojęciowa, kategoria opisowa, system pojęciowy słownictwa staropolskiego, schemat klasyfikacyjny SPJS, poziom kategoryzacyjny

Kolejne terminy, które warto przybliżyć w kontekście SPJS, to tytułowy wyraz pojęcie, zdefiniowany już w podrozdziale 1.2. Pojęcia stanowią reprezentację (odzwierciedlenie, odwzorowanie) obiektów w umyśle użytkownika, dzieląc się na konkretne i abstrakcyjne – cechują się tym, że nie podlegają definiowaniu, i że mają swoje osobne nazwy⁵¹. Językoznawczy proces nadawania nazw pojęciom nadrzędnym w stosunku do materiału leksykalnego powiązanego wspólnym znaczeniem wyekscerpowanego ze słownika lub pozyskanego w inny sposób określam mianem konceptualizacji strukturyzującej, o czym szerzej będzie mowa w następnym rozdziale monografii (por. 3.2.2.). Kategoria pojęciowa to jedno pojęcie lub więcej pojęć umieszczonych w obrębie schematu klasyfikacyjnego SPJS, stanowiąca jego najmniejszą, wyodrębnioną graficznie część⁵² oznakowaną numerem. Pojęcia w kategoriach pojęciowych są zapisywane wersalikami i oddzielane kropkami, por. np. 1.4.7.2. PTAK

2.2.2.1.1. SYMPATIA. PRZYJAŹŃ. MIŁOŚĆ

Jednostki autosemantyczne ciągle i nieciągle przyporządkowywane są do kategorii pojęciowych SPJS ze względu na swoje znaczenie. Wszystkie nazwy pojęć SPJS tworzą system pojęciowy słownictwa staropolskiego.

Schemat klasyfikacyjny SPJS, oprócz pojęciowych, zawiera także kategorie opisowe. Do tych kategorii zostały przyporządkowane te ciągle i nieciągle jednostki autosemantyczne wyekscerpowane ze SStp, w opisie których zawarto pewne dodatkowe informacje, np. metafizyczne, dotyczące ich występowania w znaczeniach przenośnych czy zakresu funkcjonowania danych jednostek (np. jako nazw własnych, przezwisk). W innych kategoriach opisowych zgrupowano te jednostki (chodzi głównie o nazwy roślin i zwierząt), których znaczenia w SStp zdefiniowano tylko po łacinie. W osobnej kategorii opisowej zgromadzono też te jednostki, których znaczenia nie zostały w SStp zdefiniowane jednoznacznie. Dane te dopełniają w jakimś stopniu obraz średniowiecznej leksyki i dostarczają pewnych informacji o staropolskim języku.

Dla odróżnienia od nazw pojęć nazwy kategorii opisowych – jako zawierających innego rodzaju dane – zapisane zostały małymi literami, por. np.

2.4.4.5.1. Nazywanie; nazwa własna, przezwisko, określenia odnoszące się do miejsc, narodowości etc.

Wszystkie kategorie pojęciowe SPJS wraz z zawartymi w nich nazwami pojęć oraz kategorie opisowe tworzą hierarchiczny schemat klasyfikacyjny SPJS.

⁵¹ Definiowaniu podlega leksyka, a w jej obrębie terminy.

⁵² Por. podstronę SPJS «Schemat klasyfikacyjny SPJS», <http://spjs.ijp.pan.pl> i Aneks 1.

kategorie pojęciowe SPJS + kategorie opisowe SPJS = schemat klasyfikacyjny SPJS

Kategorie pojęciowe i opisowe w obrębie schematu klasyfikacyjnego SPJS tworzą poziomy kategoryzacyjne. W wyniku konceptualizacji strukturyzującej leksyki staropolskiej wyodrębniłam 6 poziomów kategoryzacyjnych, które określam jako: poziom 1. rzędu, poziom 2. rzędu, poziom 3. rzędu, poziom 4. rzędu, poziom 5. rzędu, poziom 6. rzędu (por. tabela nr 19). Poziomy kategoryzacyjne wyznaczają rozgałęzienie danego pojęcia, usytuowanie nazw pojęć podrzędnych w stosunku do nadrzędnych.

Jedną z najbardziej rozgałęzionych struktur pojęciowych SPJS mającą 6 poziomów kategoryzacyjnych to:

- 2. CZŁOWIEK
- (...)
- 2.4. ŻYCIE SPOŁECZNE
- 2.4.1. ORGANIZACJA SPOŁECZEŃSTWA
- (...)
- 2.4.1.5. WYMIERZANIE SPRAWIEDLIWOŚCI
- (...)
- 2.4.1.5.3. MEDIACJA
- 2.4.1.5.3.1. MEDIATOR
- 2.4.1.5.3.2. MEDIOWANIE
- 2.4.1.5.3.3. OPŁATA MEDIACYJNA

Terminy takie, jak jednostka ciągła autosemantyczna, jednostka nieciągła autosemantyczna, jednostka semantyczna, pojęcie, kategoria pojęciowa, kategoria opisowa, konceptualizacja strukturyzująca, poziom kategoryzacyjny, system pojęciowy słownictwa staropolskiego, schemat klasyfikacyjny SPJS, są charakterystyczne dla słownika onomazjologicznego, jakim jest SPJS.

2.3. Struktura SPJS

2.3.1. Makrostruktura SPJS

Wyznacznikiem SPJS jako słownika onomazjologicznego jest uporządkowanie na poziomie znaczeniowym, a nie alfabetycznym. Makrostruktura tego słownika ma więc charakter semantyczny – jest on priorytetowy i wiodący.

Zgodnie z przyjętymi założeniami metodologicznymi, aby zagadnienia onomazjologiczne rozpatrywać, biorąc pod uwagę dane gramatyczne i słowotwórcze, SPJS zawiera także wyniki badań odnoszące się do części mowy analizowanych jednostek leksykalnych oraz informacje na temat przynależności jednostek do rodzin wyrazowych w obrębie nazw pojęć. Układ gramatyczny i gniazdowy pełnią w tym słowniku funkcję

uzupełniająca, pomocniczą. Układ alfabetyczny jest w SPJS układem równoległym – koniecznym i dopełniającym w stosunku do semantycznego – i został utrzymany po to, aby użytkownik zainteresowany głównie zagadnieniami semantycznymi czy gramatycznymi, a nie onomazjologicznymi, łatwo odnalazł w SPJS interesujący go leksem.

Podstrony SPJS zawierające te dane to:

«Schemat klasyfikacyjny SPJS»

«Słownictwo staropolskie – części mowy»

«Słownictwo staropolskie w układzie alfabetycznym»

«Jednostki słownika».

Układ gramatyczny ciągłych autosemantycznych i synsemantycznych jednostek leksykalnych «Słownictwo staropolskie – części mowy»

Jednostki autosemantyczne jak i synsemantyczne SPJS zostały przyporządkowane do części mowy w polu «Gramatyka» z uwagi na ewentualne przyszłe analizy onomazjologiczne przy wykorzystaniu teorii pola semantycznego czy ustalaniu relacji semantycznych. Dane dotyczące części mowy są uwidocznione na podstronie «Słownictwo staropolskie – części mowy».

W SPJS została zastosowana tradycyjna semantyczna klasyfikacja leksemów odnosząca się do części mowy. Została ona zmodyfikowana w stosunku do podziału, który przywołuje Roman Laskowski w *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (por. R. Laskowski 1984: 27–28, por. też T. Milewski 1965: 93–115).

Tabela 15. Części mowy a jednostki SPJS ciągle autosemantyczne i ciągle synsemantyczne

CZĘŚCI MOWY	JEDNOSTKI SPJS
Rzeczownik	jednostka ciągła autosemantyczna
Czasownik	jednostka ciągła autosemantyczna
Przymiotnik, zadiektywizowany imiesłów lub imiesłów	jednostka ciągła autosemantyczna
Przysłówek	jednostka ciągła autosemantyczna
Zaimek, z wyjątkiem względnych	jednostka ciągła autosemantyczna
Liczebnik	jednostka ciągła autosemantyczna
Przyimek	jednostka ciągła synsemantyczna
Partykuła	jednostka ciągła synsemantyczna
Spójnik	jednostka ciągła synsemantyczna
Wykrzyknik	jednostka ciągła synsemantyczna
Zaimek względny	jednostka ciągła synsemantyczna

Źródło: opracowanie własne.

Przy przyporządkowywaniu ciągłych jednostek leksykalnych do części mowy brano były pod uwagę ustalenia redaktorów SS^t, przy czym w słowniku drukowa-

nym informacja o przynależności wyrazu do części mowy jest podawana tylko przy wyrazach synsemantycznych, a w SPJS dane te zostały podane w odniesieniu do wszystkich jednostek ciągłych. Zaznaczyć należy, że zawsze wtedy, gdy informacja na temat części mowy pojawiła się np. w opisie funkcji danego wyrazu w SS_{tp}, była obligatoryjnie respektowana. Uczyniony został tylko jeden wyjątek: autosemantycznych wyrazów typu *gdzie, kiedy* nie nazywaliśmy, tak jak w SS_{tp}, przysłówkami zaimkowymi, lecz zaimkami (uznając je za zaimki przysłówne). Przymiotniki w funkcji rzeczownikowej zakwalifikowane zostały w SPJS jako rzeczowniki. Do liczebników zaliczono w SPJS główne, ułamkowe, zbiorowe, porządkowe, wielokrotne, wielorakie, mnożne. Wyrazy typu *kopa, (mendel)*, które zawierają w swoim znaczeniu konkretną wartość liczbową, zostały potraktowane jako rzeczowniki.

Tak jak to wcześniej zostało powiedziane, w kategoriach pojęciowych i opisowych SPJS znajdują się jednostki autosemantyczne ciągłe i nieciągłe, współtworząc schemat klasyfikacyjny SPJS. Poza jego obrębem znajdują się jednostki synsemantyczne, czyli przyimki, partykuły, spójniki, wykrzykniki i zaimki względne, które jako wyrazy funkcyjne zasadniczo nie poddają się klasyfikacji semantycznej. W pewnych wypadkach można by takie próby podjąć, gdyż zgodnie z niektórymi poglądami jednostki te posiadają określony potencjał semantyczny. Jest to jednak osobne, obszerne zagadnienie, które w przyszłości mogłoby stać się przedmiotem odrębnych badań.

Układ gniazdowy ciągłych autosemantycznych jednostek leksykalnych (w panelu redaktorskim)

Ciągłe autosemantyczne jednostki leksykalne przyporządkowane do kategorii pojęciowych SPJS mogą podlegać dalszej klasyfikacji, tym razem odnoszącej się do ich przynależności do rodzin wyrazowych, dzięki czemu semantyka tych jednostek może zostać dogłębniej uwidoczniiona. Pierwszy etap prac nad schematem klasyfikacyjnym SPJS polegał więc na przyporządkowaniu autosemantycznych jednostek ciągłych i nieciągłych do pojęć tego schematu, kolejny to ewentualna klasyfikacja słowotwórcza jednostek leksykalnych zawartych w obrębie pojęć. Opracowując dane umiejscowione w panelu redaktorskim «Słownictwo staropolskie – struktura wyrazów», redaktor słownika rekonstruuje związki pokrewieństwa między jednostkami leksykalnymi znajdującymi się w obrębie pojęcia poprzez wyodrębnianie morfemów rdzennych. W obrębie układu gniazdowego ciągłe autosemantyczne jednostki leksykalne należące do tej samej kategorii pojęciowej porządkowane są według części mowy w następującej kolejności: rzeczownik; czasownik; przymiotnik, zadiektywizowany imiesłów lub imiesłów; przysłówek; zaimek (z wyjątkiem względnego); liczebnik. W obrębie tych części mowy zachowywany jest porządek alfabetyczny. Układ grup wyrazowych w obrębie danej kategorii pojęciowej jest też alfabetyczny według pierwszego wyrazu zakwalifikowanego do danej grupy. Jednostki leksykalne nietworzące grup wyrazowych (niepokrewne, różnordzenne) w danej kategorii pojęciowej umieszczane są na końcu listy również w układzie alfabetycznym.

Przykład:

Kategorię pojęciową 2.2.2.1.11. ZAZDROŚĆ. ZAWIŚĆ tworzy 14 ciągłych autosemantycznych jednostek leksykalnych i 2 jednostki autosemantyczne nieciągłe (artykuł hasłowy **mily**, jednostka nieciągła przezlisz miła, artykuł hasłowy **zły**, jednostka nieciągła oko *czyjeś jest złe*) – a 10 jednostek tworzy rodziny wyrazowe: nawiść (1), nienawiść (6), zawiścić (1), zawiść (1), zawistny, zawisny (1); nienawidzieć (5), zawidzieć, zawidzić (1); zazdroć, zazroć (1), zazdrościwy, zazrościwy (1), zazdrość, zazrość (1). Cztery jednostki ciągłe należące do tej kategorii pojęciowej nie tworzą rodziny wyrazowej: 1. niechać (4), zabyły (2), zajrzeć, zażrzeć (2), żalościwy (4).

Dane słowotwórcze zawarte w obrębie podstrony «Słownictwo staropolskie – struktura wyrazów» elektronicznego SPJS umożliwiają badanie relacji, jakie zachodzą między całościową zawartością leksykalną kategorii pojęciowej a rodzinami wyrazowymi, jakie w niej występują – zgodnie z omówionymi w pierwszym rozdziale tej monografii (por. podrozdział 1.2.) poglądami onomazjologów na temat semantycznej wartości rdzeni wyrazowych i przydatności tych danych w badaniach. Układ słowotwórczy jest pomocniczy w stosunku do semantycznego.

2.3.2. Mikrostruktura SPJS

Artykuł hasłowy SPJS zawiera następujące elementy:

– Wyraz hasłowy tożsamy z wyrazem hasłowym w SStp w przypadku jednostki ciągłej. Jednostki nieciągłe stanowią dodatkowy wyraz hasłowy;

– Liczbę porządkową w nawiasie okrągłym, oznaczającą numer jednostki leksykalnej w SPJS;

– Określenie typu jednostki ze względu na jej pochodzenie do wyboru jest jeden z typów:

Jednostka pochodzi ze *Słownika staropolskiego*

Jednostka pochodzi z suplementu;

– Określenie rodzaju jednostki

do wyboru jest jeden z siedmiu rodzajów jednostek:

ciągła autosemantyczna

nieciągła autosemantyczna

ciągła synsemantyczna

nieciągła synsemantyczna

niepełna A

niepełna B

inna;

– Numer jednostki podawany za SStp

definicje i funkcje analizowanych wyrazów są przez redaktorów SStp i suplementu znakowane numerem, literą, wężykiem⁵³ i w ten też sposób są oznaczane jednostki

⁵³ Jeśli w SStp i suplementie jednostka nie jest numerowana, także w SPJS nie jest jej przypisywany numer.

w SPJS, aby ułatwić użytkownikowi SPJS ewentualne odnalezienie danych w dziełach drukowanych. Numer jednostki podany za SStp jest poprzedzony numerem porządkowym w nawiasie okrągłym, oznaczającym jednostkę leksykalną w SPJS;

- Przykład w transliteracji (wyjątkowo w transkrypcji, jeśli tak podaje SStp);
- Ten sam przykład w transkrypcji;
- Lokalizacja przykładu;
- Uwagi.

W zależności od rodzaju jednostki (ciągła autosemantyczna, nieciągła autosemantyczna, ciągła synsemantyczna, nieciągła synsemantyczna, niepełna A, niepełna B lub inna) artykuł hasłowy jest rozbudowywany o konieczne elementy (w poniższym zestawieniu są one podkreślone) lub redukowany, stanowiąc o specyfice danej jednostki.

Struktura artykułu hasłowego SPJS jednostki ciągłej autosemantycznej (por. np. artykuł hasłowy **machać**, jednostka ciągła autosemantyczna machać (1)):

- 1) wyraz hasłowy **machać**
- 2) lp.
- 3) typ jednostki
- 4) rodzaj jednostki
- ciągła autosemantyczna**
- 5) numer jednostki
- 6) definicja
- 7) gramatyka
- 8) semantyka
- 9) przykład w transliteracji
- 10) ten sam przykład w transkrypcji
- 11) lokalizacja przykładu
- 12) uwagi.

Struktura artykułu hasłowego jednostki nieciągłej autosemantycznej (por. np. artykuł hasłowy **małżeństwo**, jednostka nieciągła autosemantyczna małżeństwo niedane (5)):

- 1) wyraz hasłowy **małżeństwo**, dodatkowy wyraz hasłowy małżeństwo niedane
- 2) lp.
- 3) typ jednostki
- 4) rodzaj jednostki
- nieciągła autosemantyczna**
- 5) numer jednostki
- 6) jednostka nieciągła (małżeństwo niedane)
- 7) definicja
- 8) semantyka

- 9) przykład w transliteracji
- 10) ten sam przykład w transkrypcji
- 11) lokalizacja przykładu
- 12) uwagi.

Struktura artykułu hasłowego jednostki ciągłej synsemantycznej (por. np. artykuł hasłowy **kamo**, jednostka ciągła synsemantyczna kamo (3)):

- 1) wyraz hasłowy **kamo**
- 2) lp.
- 3) typ jednostki
- 4) rodzaj jednostki
- ciągła synsemantyczna**
- 5) numer jednostki
- 6) funkcja
- 7) gramatyka
- 8) przykład w transliteracji
- 9) ten sam przykład w transkrypcji
- 10) lokalizacja przykładu
- 11) uwagi.

Struktura artykułu hasłowego jednostki nieciągłej synsemantycznej (por. np. artykuł hasłowy **azali**, jednostka nieciągła synsemantyczna azali nie (2)):

- 1) wyraz hasłowy **azali**, dodatkowy wyraz hasłowy azali nie
- 2) lp.
- 3) typ jednostki
- 4) rodzaj jednostki
- nieciągła synsemantyczna**
- 5) numer jednostki
- 6) jednostka nieciągła (azali nie)
- 7) funkcja
- 8) przykład w transliteracji
- 9) ten sam przykład w transkrypcji
- 10) lokalizacja przykładu
- 11) uwagi.

Struktura artykułu hasłowego jednostki niepełnej A (por. np. artykuł hasłowy **upomionąć**, jednostka niepełna A prawem upomionąć (4)):

- 1) wyraz hasłowy **upomionąć**
- 2) lp.
- 3) typ jednostki
- 4) rodzaj jednostki
- niepełna A**

- 5) numer jednostki
- 6) jednostka nieciągła (prawem upomionąć)
- 7) funkcja
- 8) semantyka
- 9) przykład w transliteracji
- 10) ten sam przykład w transkrypcji
- 11) lokalizacja przykładu
- 12) uwagi.

Struktura artykułu hasłowego jednostki niepełnej B (por. np. artykuł hasłowy **ubudować**, jednostka niepełna B (2)):

- 1) wyraz hasłowy **ubudować**
- 2) lp.
- 3) typ jednostki
- 4) rodzaj jednostki

niepełna B

- 5) numer jednostki
- 6) funkcja
- 7) semantyka
- 8) przykład w transliteracji
- 9) ten sam przykład w transkrypcji
- 10) lokalizacja przykładu
- 11) uwagi.

Struktura artykułu hasłowego jednostki innej (por. np. artykuł hasłowy **ubłogosławić**, jednostka inna (4)):

- 1) wyraz hasłowy **ubłogosławić**
- 2) lp.
- 3) typ jednostki
- 4) rodzaj jednostki

inna

- 5) numer jednostki
- 6) Forma, adnotacja etc.
- 7) przykład w transliteracji
- 8) ten sam przykład w transkrypcji
- 9) lokalizacja przykładu
- 10) uwagi.

Ze względu na onomazjologiczny charakter słownika najważniejsza jest część artykułu hasłowego dotycząca klasyfikacji semantycznej. Mieści się ona w oknie nazywanym semantyka. Program komputerowy umożliwia w tym oknie przyporządko-

wywanie jednostki autosemantycznej ciągłej i nieciągłej⁵⁴ do kategorii pojęciowych i opisowych schematu klasyfikacyjnego SPJS.

Dodać też należy, że z uwagi na fakt, iż klasyfikacji pojęciowej poddawane są jednostki leksykalne, a nie wyrazy, w obrębie nazwy jednego pojęcia (czy szerzej kategorii pojęciowej) może się pojawić więcej niż jedna jednostka leksykalna autosemantyczna ciągła lub nieciągła reprezentująca ten sam artykuł hasłowy, np. w kategorii pojęciowej

2.1.1. POCZĄTEK ŻYCIA. NARODZINY. KOLEJNE ETAPY ŻYCIA. ŚMIERĆ
znajdują się 2 znaczenia (więc 2 jednostki autosemantyczne) z artykułu hasłowego **stadło**, czyli

stadło (11) **2.** *'wiek życia ludzkiego, aetas vitae humanae'*: **a.** dziecięce, dziecinne
stadło *'wiek dziecięcy, aetas puerilis, infantia'*

stadło (12) stadło męskie *'wiek męski, aetas virilis'*.

2.4. Specyfika SPJS (elementy stałe i zmienne słownika)

O specyfice elektronicznego SPJS stanowi to, że składa się on z elementów stałych i zmiennych.

ELEMENTY STAŁE SPJS

- 1) Siatka wszystkich haseł SStp i suplementu w układzie alfabetycznym,
- 2) Wszystkie znaczenia jednostek autosemantycznych ciągłych i nieciągłych,
- 3) Wszystkie funkcje jednostek synsemantycznych ciągłych i nieciągłych,
- 4) Dane dotyczące przynależności wyrazów autosemantycznych ciągłych i synsemantycznych ciągłych do części mowy,
- 5) Przykład w transliteracji do każdej jednostki leksykalnej,
- 6) Przykład w transkrypcji do każdej jednostki leksykalnej,
- 7) Lokalizacja przykładu,
- 8) Datacja przykładu.

ELEMENTY ZMIENNE SPJS

- 1) Schemat klasyfikacyjny SPJS.

Aktualna wersja tego schematu klasyfikacyjnego znajduje się na stronie SPJS. Ma on już swój ustalony od kilku lat zasadniczy kształt, jednak w trakcie prac leksykologicznych nad materiałem staropolskim zgromadzonym w obrębie tego schematu są do niego wprowadzane modyfikacje. Schemat klasyfikacyjny SPJS aktualny w momencie oddawania monografii do druku został zamieszczony w Aneksie 1.

- 2) Zawartość jednostek leksykalnych w obrębie nazw pojęć schematu klasyfikacyjnego SPJS.

⁵⁴ Program komputerowy daje możliwość przyporządkowywania do tej struktury także niepełnych A i niepełnych B (materiałowych).

3) Zawartość i kolejność jednostek w obrębie układu słowotwórczego.

W Pracowni Języka Staropolskiego IJP PAN są systematycznie prowadzone prace onomazjologiczne związane z analizą leksyki średniowiecznej, w wyniku których modyfikowane są:

- schemat klasyfikacyjny SPJS (liczba pojęć zawartych w tym schemacie, ich nazwy oraz kolejność i numerowanie),
- liczba jednostek w obrębie nazw pojęć SPJS (ich kolejność w układzie alfabetycznym jest automatycznie kontrolowana przez program komputerowy),
- liczba i kolejność jednostek w obrębie układu słowotwórczego.

Dynamika przekształceń związanych ze schematem klasyfikacyjnym SPJS, zawartość jednostek w obrębie nazw pojęć tego schematu, zawartość i kolejność jednostek w obrębie układu słowotwórczego jest wyrazem stałych dążeń do stworzenia optymalnego schematu klasyfikacyjnego tego słownika.

Podsumowując, można stwierdzić, że zgodnie ze swoim tytułem onomazjologiczny *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* zawiera słownictwo średniowieczne zgrupowane wokół nazw pojęć – jego makrostruktura ma więc charakter semantyczny. Ze względu na moje zamierzenie, aby w elektronicznym słowniku języka staropolskiego pokazać pełny obraz leksyki, mieszczą się w nim nie tylko wyrazy autosemantyczne, ale i synsemantyczne. Kategorie gramatyczne są powiązane z semantycznymi, więc w SPJS jednostki leksykalne, które zostały przyporządkowane do schematu klasyfikacyjnego SPJS, są opatrzone informacją odnoszącą się do tego, jaką część mowy reprezentują. Wychoząc z założenia, że wyrazy pokrewne są najczęściej zbieżne znaczeniowo, zdecydowałam o pokazaniu w obrębie kategorii pojęciowych także układu gniazdowego jednostek leksykalnych. Słownik ten ma również układ alfabetyczny, aby umożliwić szybkie dotarcie do interesujących ich wyrazów tym użytkownikom, którzy zainteresowani są bardziej znaczeniem czy innymi danymi zawartymi w artykule hasłowym SStp, aniżeli usytuowaniem jednostek leksykalnych w strukturze semantycznej słownika pojęciowego.

SPJS zawiera autosemantyczne jednostki leksykalne, czyli znaczenia wyrazów wraz z ilustrującym je przykładem i lokalizacją, przyporządkowane do kategorii pojęciowych i opisowych. W celu uniknięcia trudności związanych z wieloznacznością wyrazów, autosemantyczna jednostka leksykalna zawarta w obrębie schematu klasyfikacyjnego SPJS – dzięki możliwościom, jakie stwarza program komputerowy – jest odsyłana do artykułu hasłowego, którego jest częścią, co wynika z przyjętego założenia, że badania onomazjologiczne są w sposób integralny powiązane z badaniami semantycznymi. SPJS jest słownikiem elektronicznym, powstał na bazie słownika drukowanego, przy czym wersje te różnią się znacząco od siebie. Ze względu na charakter słownika onomazjologicznego, jak to powyżej zostało pokazane, pewne dane ze SStp zostały w SPJS pominięte, niemniej jednak wprowadza on elementy, których SStp nie zawiera, a które stanowią o specyfice SPJP jako słownika pojęciowego.

Rozdział 3

Schemat klasyfikacyjny jako kluczowy element SPJS

3.1. Proces przyporządkowywania autosemantycznej jednostki leksykalnej do pojęcia słownika onomazjologicznego

Zgodnie z definicją podaną w podrozdziale 1.3. tej monografii, słownik onomazjologiczny to takie opracowanie leksykograficzne, w którym zgromadzona leksyka jest umiejscowiona w obrębie nazw pojęć, w granicach których w wyniku przyporządkowań dokonanych przez leksykografa znajdują się jednostki pokrewne znaczeniowo. Jak wynika z wcześniejszych rozważań, słownik onomazjologiczny powstaje w wyniku dwóch działań podejmowanych równoległe przez leksykografa:

- 1) tworzenie schematu klasyfikacyjnego składającego się z nazw pojęć,
- 2) przyporządkowywanie jednostek leksykalnych do tego schematu klasyfikacyjnego.

Twórca słownika tego typu może zapożyczyć system klasyfikacyjny z innego słownika onomazjologicznego lub go stworzyć na użytek materiału leksykalnego, który zamierza poddać klasyfikacji pojęciowej. Decydując się na pierwszy sposób, redaktor słownika, biorąc pod uwagę znaczenie jednostki leksykalnej, którą poddaje klasyfikowaniu, przyporządkowuje ją do istniejącego układu systematycznego. Znaczenie przypisane danej jednostce leksykalnej (w powiązaniu często z ilustrującym ją przykładem) albo będzie zdaniem redaktora semantycznie współgrać z istniejącym schematem hierarchicznym i jednostka zostanie do niego przyporządkowana, albo nie – i wtedy schemat należy zmodyfikować, dodając nazwę nowego pojęcia lub zmieniając nazwę istniejącego. Zmiana taka może się wiązać także z modyfikacją kolejności kategorii pojęciowych (lub opisowych, o ile takie zostały utworzone) systemu klasyfikacyjnego. Wybierając drugi sposób, redaktor słownika, nie korzystając z wcześniej stworzonego schematu, tworzy swoją własną strukturę pojęciową. I podobnie jak w pierwszym przypadku, każda nowa jednostka leksykalna poddana klasyfikacji albo może zostać przyporządkowana do oryginalnej, wyjściowej, stworzonej przez autora struktury, albo autor będzie zmuszony dodawać do niej nowe elementy i przekształcać istniejące. Jednak bez względu na to, który z dwóch sposobów wybierze, za każdym razem szybko zda sobie sprawę z tego, że materiał poddawany przyporządkowywaniu do struktury będzie wymuszał jej rozliczne i mozolne, długotrwałe modyfikacje, jak to wynika z opinii wielu badaczy zajmujących się tym zagadnieniem. Ryszard Tokarski (2001: 362) pisze:

Jednostki leksykalne poprzez swoją wieloznaczność, nieostrość znaczeniową, wielość możliwych skojarzeń semantycznych bardzo utrudniają zbudowanie klarownego i logicznie zwartego systemu przechodzenia od struktur hierarchicznie najwyższych do coraz to szczegółowszych.

Każdy schemat klasyfikacyjny tego typu, jak i przyporządkowanie do niego określonego słownictwa są do pewnego stopnia subiektywne, uwarunkowane wieloma zróżnicowanymi czynnikami językowymi i pozajęzykowymi, co naraża redaktorów na krytykę, związaną zwykle z odmiennym postrzeganiem celów kategoryzacji faktów językowych przez użytkowników danego słownika i przez jego twórcę oraz odnoszącą się do przyjętej przez niego metodologii. Powtórzyć należy, że nawet struktury pojęciowe zaczerpnięte z bardzo dobrych i cenionych, często wznawianych słowników, jak np. *Thesaurus* Rogeta, wykorzystane do klasyfikowania słownictwa innego języka, są poddawane znaczącym modyfikacjom (por. np. Zawiliński 1926; Dornseiff 1934).

Praca związana z tworzeniem schematu klasyfikacyjnego w słowniku onomazjologicznym wiąże się w pierwszym rzędzie z tym, w jaki sposób nazwane zostaną obecne w nim pojęcia. W tej funkcji mogą wystąpić wyrazy i konstrukcje wyrazowe – tak jak to zostało pokazane w pierwszym rozdziale pracy (por. podrozdział 1.3). Należy z przykrością stwierdzić, że język wymyka się tutaj relacji hiponimicznej, jest ona oczekiwana, ale trudna do zrealizowania w odniesieniu do dużego i zróżnicowanego gramatycznie materiału leksykalnego.

John Lyons pisze:

W hierarchicznym uporządkowaniu fragmentu całego słownictwa znajdującego się pod dominacją jednego leksemu przeszkadza choćby to, że w wielu językach leksemy są poklasyfikowane na części mowy. Leksem bowiem należący do jednej części mowy nie może być hiponimem leksemu należącego do innej części mowy (1984: 286).

Tego typu relację autor określa przy wykorzystaniu terminu quasi-hiponimia, pisząc: „Relację zachodzącą np. między leksemami *okrągły* i *kształt*, albo *słodki* i *smak* nazwiemy quasi-hiponimią” (por. Lyons 1984: 288). W SPJS relacja quasi-hiponimii zachodzi zarówno w odniesieniu do systemu klasyfikacyjnego tego słownika, w obrębie którego występują nie tylko rzeczowniki, ale też wyrażenia, jak i w stosunku do przyporządkowanych do niego jednostek leksykalnych reprezentujących różne części mowy. Lyons zwrócił też uwagę na to, że cechą języka jest z jednej strony brak hiperonimów w stosunku do pewnych klas wyrazów, por.:

Żaden jednak spośród najbardziej ogólnych czasowników angielskich nie jest hiperonimem wszystkich w ogóle czasowników przechodnych lub nieprzechodnych, wszystkich stanowych lub czynnościowych, wszystkich przemieszczeniowych ani w ogóle żadnego z wyróżnianych tradycyjnie zbiorów czasowników (Lyons 1984: 287).

Z drugiej zaś strony autor zauważa występowanie luk leksykalnych – w języku mogą nie występować oczekiwane hiponimy w stosunku do istniejących hipero-

nimów – i za Noamem Chomskim podaje, że „w języku angielskim istnieje wyraz *corpse* ‘zwłoki (człowieka)’ i wyraz *carcass* ‘tusza (ciało zarżniętego bydłęcia)’, ale nie ma wyrazu stosownego do martwych roślin” (Lyons 1984: 291).

Innym ważnym zagadnieniem związanym z tworzeniem słowników onomazjologicznych jest sposób nazywania pojęć i ich hierarchia w systemie klasyfikacyjnym. Założenie twórców słowników onomazjologicznych jest takie, że nazwy pojęć powinny precyzyjnie określać zawartość kategorii pojęciowej, w której znajdują się przyporządkowane do niej wyrazy, a poziomy struktury powinny tworzyć logicznie uporządkowany schemat konceptualny. Analiza jednostek leksykalnych służących do zwerbalizowania rzeczywistości konkretnej i abstrakcyjnej powoduje rozbudowę istniejącego schematu, ale nierzadko też usuwanie już istniejących nazw pojęć, aby na ich miejsce stworzyć nowe nazwy, lepiej określające jednostki leksykalne zgromadzone w obrębie struktury semantycznej. W proces przyporządkowywania autosemantycznych jednostek leksykalnych do schematu klasyfikacyjnego wpisana jest taka procedura postępowania, że wprowadzanie do niego nowych nazw pojęć i przyporządkowanych do nich jednostek zakłada branie pod uwagę wszystkich innych i nazw pojęć, i jednostek, które do schematu klasyfikacyjnego zostały wprowadzone wcześniej⁵⁵. Tak więc struktura klasyfikacyjna zadana z góry, czy też (s)tworzona od dołu, oddziałuje na sposób postrzegania przez autora przyporządkowywanego do niej materiału leksykalnego, a znaczenie kolejnej dodawanej jednostki leksykalnej niejednokrotnie sprawia, że cała struktura jest modyfikowana. Symbolicznie tę zależność można określić jako:

$$P \rightarrow J \quad J \rightarrow P$$

gdzie P to nazwa pojęcia, a J to jednostka leksykalna.

Trudności związane z właściwym przyporządkowaniem jednostek leksykalnych do schematu klasyfikacyjnego wiążą się głównie z tym, że ich klasyfikowanie odbywa się bardzo często na zasadzie skojarzeniowej, a jak pisze Tadeusz Piotrowski (1994:107),

nigdy skojarzenia między wyrazami nie będą jednakowe dla wszystkich ludzi. Różnymi się procesami kojarzenia wyrazów z wyrazami i z obiektami świata zewnętrznego, tak jak różnymi się dziejami swego życia. Kogo bardziej interesowały nauki humanistyczne, ten będzie miał inne skojarzenia niż ci, których interesowały nauki techniczne. Leksykograf odgrywa tu rolę swoistego odbiornika wszystkich możliwych skojarzeń.

Proces przyporządkowywania jednostek leksykalnych do nazw pojęć z jednoczesną modyfikacją systemu klasyfikacyjnego jest wieloetapowy, przy czym etapy pozornie zakończone w rzeczywistości takimi nie są, gdyż wyniki analiz językoznawczych i innych każą nieraz na nowo przepracować całą kategorię pojęciową i powiązać ją

⁵⁵ Na tę prawidłowość zwracają też uwagę R. Hallig i W. von Wartburg (1963: 72).

ponownie z innymi kategoriami słownika. Im większy materiał jest poddawany klasyfikacji, tym proces ten jest bardziej złożony. O kształcie systemu klasyfikacyjnego decyduje też to, czy materiał poddawany analizie jest współczesny czy historyczny, czy dotyczy języka ogólnego, czy jakiegoś jego wycinka, kto jest zakładanym odbiorcą słownika itd., itd. Wszystkie te uwarunkowania sprawiają, że autorzy hierarchicznego schematu klasyfikacyjnego słownictwa dokonują jego niekończących się modyfikacji tak długo, jak długo mają takie możliwości, o czym świadczą choćby analizy kolejnych wydań słowników onomazjologicznych, por. np. liczne, zmieniane wersje *Thesaurus of English Words and Phrases* Rogeta. Świadom tych ograniczeń autor schematu klasyfikacyjnego musi się pogodzić z tym, że pewne części wypracowywanego układu systematycznego w sposób nieunikniony nie będą tworzyć oczekiwanego przez strukturalistów logicznie uporządkowanego układu, a skonstruowany system zawsze będzie obciążony wadą subiektywizmu. Rudolf Hallig i Walther von Wartburg piszą we wstępie do *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas*: „Jede Ordnung dieser Art ist subjektiv, durch viele Faktoren bedingt, die Weltbild und Lebensansicht ihrer Urheber bestimmt haben”. (Hallig, Wartburg 1963: 75)⁵⁶. Barbara Batko-Tokarz (2018: 83), charakteryzując swoją pracę nad tworzeniem struktury tematycznej w WSJP PAN, stwierdza:

Choć nie można całkowicie uniknąć subiektywizmu w klasyfikowaniu odpowiednich znaczeń do danych pól tematycznych i pewnych różnic interpretacyjnych, celem trwających prawie 10 lat prac nad klasyfikacją tematyczną była dbałość o jednolitość decyzji klasyfikacyjnych, np. przez wypracowanie strategii klasyfikowania analogicznych grup leksemów.

Mimo tych uwarunkowań sprawiających, że tworzenie słowników onomazjologicznych jest długim i mozolnym procesem, obserwujemy stały wysiłek badaczy skupionych na tworzeniu takich struktur i przyporządkowywaniu do nich materiału leksykalnego, jak o tym świadczy liczba i różnorodność słowników onomazjologicznych wydawanych na świecie i w Polsce (por. np. Batko-Tokarz 2019, por. też dane o słownikach zawarte w pierwszym rozdziale niniejszej monografii oraz drugą część bibliografii *Słowniki, encyklopedie, zbiory wyrazowe*). Marian Kucala (1957: 10), twórca gwarowego słownika o układzie systematycznym, doceniając wagę takich opracowań leksykograficznych, pisze:

Układ taki niewątpliwie najlepiej pokazuje odbicie w języku świata zewnętrznego i stosunku człowieka do niego oraz życia ludzkiego jednostkowego i społecznego w najrozmaitszych jego przejawach – a pokazanie tego odbicia w języku jest przecież naczelnym zadaniem słownika. Przeprowadzenie konsekwentne takiego układu jest jednak trudne.

⁵⁶ „Każda propozycja uporządkowania słownictwa jest subiektywna, uwarunkowana wieloma czynnikami, które ukształtowały obraz świata i poglądy na życie jej autorów” (przeł. U. Poprawska).

3.2. Proces tworzenia schematu klasyfikacyjnego SPJS

Schemat klasyfikacyjny SPJS wraz z przyporządkowanymi do niego autosemantycznymi jednostkami leksykalnymi ciągłymi i nieciągłymi jest najistotniejszą częścią *Słownika pojęciowego języka staropolskiego*. Budowanie tego schematu było poprzedzone pracami zespołu opracowującego ten słownik w latach 2011–2012, związanymi z tworzeniem programu SPJS i wpisaniem do niego koniecznych i wystarczających danych ze SStp (por. elementy stałe SPJS, podrozdział 2.4.).

3.2.1. Schemat klasyfikacyjny SPJS a system pojęciowy Rudolfa Halliga i Walthera von Wartburga

W celu stworzenia klasyfikacji pojęciowej słownictwa średniowiecznego zawartego w *Słowniku staropolskim* jako podstawę do dalszych prac wybrałam spośród wielu różnorodnych schematów klasyfikacyjnych pojęć zawartych w słownikach onomazjologicznych schemat stworzony przez Rudolfa Halliga i Walthera von Wartburga⁵⁷, który opublikowali w roku 1952, i ponownie w roku 1963 w pracy *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas*. Profesor Wartburg (1888–1971) to wybitny szwajcarski językoznawca i romanista, leksykograf, twórca cenionego słownika etymologicznego języka francuskiego (*Französisches etymologisches Wörterbuch*). W swoich dziełach wykorzystywał teorię strukturalistyczną de Saussure'a a jednocześnie był bliski wybitnym romanistom niemieckim z otoczenia Weisgerbera i Trier. Główną domeną jego zainteresowań była problematyka wzajemnego stosunku diachronii i synchronii w języku oraz semantyki i leksykologii. Wartburg był wierny założeniom teorii pola semantycznego sformułowanej przez Ipsena i Trier (por. podrozdział 1.2.1 tej monografii). Uważał, że wyrazy, które nazywają rzeczywistość, warunkują się wzajemnie swoimi zakresami i zmian znaczeniowych wyrazów nie można badać w izolacji – a do badań semantycznych i leksykalnych należy włączyć kontekst społeczny. Wyrażał on pogląd, że tradycyjna leksykografia w znacznym stopniu traci rację bytu, bo nie może uwzględnić wszystkich znaczeń kontekstowych i związków zakresowych. W tej sytuacji, zdaniem Wartburga, należałoby opracowywać słowniki zawierające „podział na podstawowe systemy (domeny) pojęciowe, w których z kolei byłyby uwzględniane poszczególne wyrazy i ich związki wzajemne w obrębie poszczególnych pól semantycznych” (por. Heinz 1978: 284–285). Profesor Hallig (1902–1964) był uczniem Wartburga, niemieckim językoznawcą i romanistą, onomazjologiem i semazjologiem. O wyborze ich struktury pojęć jako podstawy do stworzenia systemu klasyfikacyjnego SPJS przesądziły różne czynniki. Wartburg i Hallig we wstępie do swojego dzieła przekazali przekonująco zrealizowaną przez siebie ideę klasyfikacji materiału leksykalnego. Przyjmują oni, że pojęcia są całkowicie pochodne w stosunku do analizowanego materiału leksykalnego. Wyłaniają się one ze znaczenia wyrazu i w pewnym stopniu oddzielają

⁵⁷ Por. Aneks.

się od niego (por. Hallig, Wartburg 1963: 57–62). Jest to niezwykle ważne ustalenie i ono przesądziło o moim postrzeganiu kategoryzacji pojęciowej zastosowanej w SPJS. Wszystkie nazwy pojęć budujące schemat klasyfikacyjny SPJS zostały stworzone i ustrukturyzowane na podstawie znaczeń wyrazów staropolskich oraz ilustrujących je przykładów. Od samego początku było jednak jasne, że schemat klasyfikacyjny Halliga i Wartburga będzie stanowił tylko punkt wyjścia do tworzenia schematu przyjętego dla SPJS, gdyż materiał językowy wykorzystany przez badaczy w celu prezentacji w obrębie ich systemu klasyfikacyjnego jest zupełnie odmienny od leksyki, która miała zostać zaprezentowana w SPJS, więc oba te słowniki znacząco się od siebie różnią pod względem pojęciowym oraz egzemplifikacyjnym. Jest rzeczą oczywistą, iż ta sama nazwa pojęcia nie sprawia, że będzie ono wypełnione tymi samymi jednostkami leksykalnymi. Wynika to z faktu, że jednostki leksykalne przyporządkowane do danego pojęcia wiążą się z określoną społecznością, która używa takiego, a nie innego zasobu leksykalnego, w określony sposób pojmuje świat i nazywa ludzi, rzeczy, czynności, opisuje swój świat psychiczny, duchowy, społeczny. W końcowej części tej monografii zamieściłam przekład *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas* (1963). Porównanie schematu klasyfikacyjnego wypracowanego przeze mnie dla leksyki staropolskiej ze strukturą pojęciową stworzoną dla języka francuskiego pokazuje daleko idące różnice między tymi kategoryzacjami. Czysto zewnętrzne różnice dotyczą przyjęcia odmiennego systemu numeracji pojęć w tych dwóch planach, zapis nazw pojęć wielkimi i małymi literami przez R. Halliga i W. von Wartburga i tylko wielkimi (wersalikami) w SPJS. Ze względu na m.in. odmienny materiał językowy sposoby opatrywania etykietami zbliżonych pojęć w obydwu z tych systemów pojęciowych są różne, por. np. etykiety pojęć odnoszące się do języka w języku francuskim:

- B.III.a.2. La langue (Język, mowa)
- B.III.a.2.aa. Le langage (Mówienie)
- B.III.a.2.aa.1. Les qualités et les défauts de la voix (Zalety i wady głosu)
- B.III.a.2.aa.2. Les actions de la voix, l'expression et la communication de la pensée (Funkcjonowanie mowy, wyrażanie i przekazywanie myśli)
- B.III.a.2.bb. La langue écrite (Język pisany)
- B.III.a.2.cc. Les différentes langues (Różne języki)

oraz nazwy pojęć podrzędnych odnoszące się do tego samego pojęcia nadrzędnego JĘZYK w SPJS:

- 2.4.4. JĘZYK
- 2.4.4.1. UMIEJĘTNOŚĆ MÓWIENIA. SPOSÓB MÓWIENIA. SZTUKA WYMOWY. CECHY GŁOSU
- 2.4.4.2. WYPOWIEDŹ
- 2.4.4.3. PISMO
- 2.4.4.4. KONTAKTY JĘZYKOWE. TŁUMACZENIE TEKSTU.

Poniższa tabela pokazuje zróżnicowanie odnoszące się do ukształtowania pojęć w obrębie tych dwóch analizowanych systemów pojęciowych w stosunku do poziomów kategoryzacyjnych pierwszego i drugiego rzędu.

Tabela 16. Poziomy kategoryzacyjne w słowniku Rudolfa Halliga i Walthera von Wartburga oraz w SPJS

Poziom kategoryzacyjny	Schemat klasyfikacyjny R. Halliga i W. von Wartburga	Schemat klasyfikacyjny w <i>Słowniku pojęciowym języka staropolskiego</i>
Dwa pierwsze poziomy pierwszej części planu pojęciowego	A. WSZECHŚWIAT A.I. Niebo i atmosfera A.II. Ziemia A.III. Rośliny A.IV. Zwierzęta	1. WSZECHŚWIAT i ŚWIAT 1.1. NIEBO 1.2. ZIEMIA 1.3. ROŚLINA 1.4. ZWIERZĘ
Dwa pierwsze poziomy drugiej części planu pojęciowego	B. CZŁOWIEK B.I. Człowiek jako istota żywa B.II. Życie wewnętrzne i intelekt B.III. Człowiek jako istota społeczna B.IV. Organizacja społeczeństwa	2. CZŁOWIEK 2.1. ŻYCIE FIZYCZNE 2.2. ŻYCIE PSYCHICZNE 2.3. ŻYCIE DUCHOWE 2.4. ŻYCIE SPOŁECZNE
Dwa pierwsze poziomy trzeciej części planu pojęciowego	C. CZŁOWIEK i WSZECHŚWIAT C.I. A priori C.II. Nauka i technika	3. CZŁOWIEK a WSZECHŚWIAT i ŚWIAT 3.1. CZAS 3.2. PRZESTRZEŃ 3.3. RUCH 3.4. WSPÓLZALEŻNOŚĆ

Źródło: Hallig, von Wartburg 1963.

Ukształtowanie obydwu schematów klasyfikacyjnych już w obrębie dwóch pierwszych poziomów kategoryzacyjnych zestawionych w powyższej tabeli wykazuje duże różnice, a pogłębiają się one jeszcze w odniesieniu do kolejnych poziomów. Jeśli chodzi o dwa pierwsze poziomy części pierwszej planu pojęciowego, to są one niemalże identyczne (por. (NIEBO. ZIEMIA. ROŚLINA. ZWIERZĘ), co łatwo uzasadnić niezmienną (do pewnego stopnia) a wskazaną w nazwach tych pojęć fizycznością otaczającego człowieka świata. Odmienne zostały ukształtowane kolejne dwie części planu pojęciowego. I tak np. w schemacie klasyfikacyjnym SPJS występuje obszerna kategoria pojęciowa 2.3. ŻYCIE DUCHOWE, w obrębie której znajduje się między innymi podkategoria 2.3.5. RELIGIA. Hallig i Wartburg leksykę odnoszącą się do religii umieścili w obrębie podkategorii B.IV. Organizacja społeczeństwa, z oznakowaniem B.IV.i. Wierzenia, religia na samym końcu swojego schematu klasyfikacyjnego odnoszącego się do człowieka. W SPJS występuje kategoria pojęciowa 2.4. ŻYCIE SPOŁECZNE, która w planie pojęciowym Halliga i Wartburga jest

podzielona na dwie osobne kategorie pojęciowe B.III. Człowiek jako istota społeczna oraz B.IV. Organizacja społeczeństwa. Zupełnie odmiennie w stosunku do struktury Halliga i Wartburga została ukształtowana w SPJS trzecia część planu pojęciowego. Składa się ona z czterech głównych podkategorii 1. CZAS. 2. PRZESTRZEŃ. 3. RUCH. 4. WSPÓLZALEŻNOŚĆ, które w zasadzie u Halliga i Wartburga są zawarte w obrębie C.I. A priori. Trzecia część planu pojęciowego Halliga i Wartburga zawiera pojęcie C.II. Nauka i technika, które zostało usunięte już we wstępnych pracach związanych z tworzeniem schematu klasyfikacyjnego SPJS. Hallig i Wartburg zawarli w jego obrębie m.in. 35 nazw pojęć odnoszących się do nauk ścisłych i humanistycznych (por. np. C.II.a.1. Astronomia, C.II.a.2. Meteorologia, C.II.a.3. Geografia, C.II.a.4. Mineralogia, C.II.a.5. Geologia). Zagadnienia odnoszące się do problemów naukowych podejmowanych w średniowieczu są zawarte w różnych kategoriach pojęciowych SPJS, por. np. 2.2.1.6. MYŚLENIE; 2.3.4. EGZYSTENCJA.

Inaczej też jest ukształtowany materiał leksykalny zaklasyfikowany do nazw pojęć – w słowniku Halliga i von Wartburga jest on ustrukturyzowany przy wykorzystaniu metody polowej, a w SPJS został on podany w porządku alfabetycznym. Wynika to z faktu, że cel słownika onomazjologicznego postrzegany jest przez autorów *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas* (por. 1963: 52–53) w sposób odmienny od wyznaczonego przez mnie⁵⁸. Hallig i Wartburg, tworząc swój system pojęciowy, odwołali się do dwóch podstawowych tez teorii języka Wilhelma von Humboldta, które znacząco ukształtowały językoznawstwo XX wieku. Pierwsza z nich brzmiała, że język jest wykorzystywany nie tylko do wypowiadania i przekazywania konkretnych treści, lecz buduje „międzyświat”, czyli świat duchowych treści, powstający między „ja” a światem zewnętrznym. Jest to językowy obraz świata, który poznaje każdy członek tej samej wspólnoty językowej w trakcie opanowywania i używania języka ojczystego. Druga teza – wypowiedziana wielokrotnie zwłaszcza przez de Saussure’a – odnosi się do przekonania o „artykulacji”, o podziale. Według tego słynnego językoznawcy wszystkie środki wyrazu określonego języka tworzą system, w którym jeden element pociąga za sobą inne elementy i przez te elementy jest warunkowany. Zamierzeniem twórców było udowodnienie tych obu tez, a więc tezy o językowym obrazie świata i tezy o strukturze języka, poprzez usytuowanie wyrazów w obrębie nazw pojęć. Z pewnością w jakimś stopniu ten cel udało się autorom osiągnąć, choć sama klasyfikacja, podobnie jak inne, była poddawana ostrej i nieuzasadnionej krytyce (por. np. Lyons 1984: 289).

Cel postawiony przez mnie w stosunku do SPJS jest zupełnie inny. Wiąże się ściśle z zadaniami wyznaczonymi onomazjologii ponad 100 lat temu przez Karla

⁵⁸ Dodać też trzeba, że Hallig i Wartburg w swojej książce zaprezentowali znacznie mniejszy materiał leksykalny, aniżeli ten, który znalazł się w elektronicznym SPJS. Indeks do pracy *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas* (1963) zawiera około 8 500 wyrazów i połączeń wyrazowych zaklasyfikowanych do pól wyrazowych, w SPJS przedmiotem analiz jest 23 886 wyrazów i kilka tysięcy połączeń wyrazowych.

Jaberga (1931), który, jak to zostało napisane w pierwszym rozdziale tej pracy, głosił pogląd, że onomazjologia jest dyscypliną językoznawczą,

która – wychodząc od mniej lub bardziej wyraźnie wydzielonych w świadomości społeczeństwa, posługującego się językiem, poszczególnych wyobrażeń albo od jakiejś grupy spokrewnionych ze sobą pojęć – zmierza do tego, by zebrać różnorodne leksykologiczne, stylistyczne, metaforyczne, a nawet odbiegające od normy, pozagramatyczne wyrażenia w języku ogólnonarodowym i w dialektach oraz przedstawić je i wyjaśnić diachronicznie i synchronicznie, uwzględniając w jednokowej mierze wszystkie czynniki: pojęciowe, realno-znaczeniowe, geograficzne i psychologiczne. Powinna się przez to przyczynić do rozwiązania ogólnych problemów tradycji językowej i zmian językowych (cyt. za: J. Wierchowski 1980: 47–48).

SPJS nie był tworzony w tym celu, aby „odpowiedzieć na pytanie, czy słownictwo poszczególnych języków jest uporządkowane na zasadach ściśle hierarchicznych” (Lyons 1984: 289), lecz został tak pomyślany, aby stanowił podstawę materiałową do prowadzenia badań onomazjologicznych, semantycznych i innych. Tak więc to, co zostało zwerbalizowane przez ludzi średniowiecza i zapisane w najdawniejszych tekstach języka polskiego, a następnie wyekscerpowane z rękopisów i odnotowane oraz opisane w SStp, znalazło się w SPJS i zostało uporządkowane alfabetycznie w obrębie nazw pojęć. Należy tutaj powtórzyć, że znajdują się tam ciągle jednostki leksykalne reprezentowane przez takie części mowy, jak rzeczownik, czasownik, przymiotnik, zadiektywizowany imiesłów lub imiesłów, przysłówki, liczebniki, zaimek (z wyjątkiem względnego) oraz jednostki nieciągłe.

Zbiór ułożonych alfabetycznie jednostek leksykalnych przyporządkowanych do pojęć jest zgodnie z przyjętym założeniem (za Jabergiem (1931)) zbiorem gotowym do dalszych analiz, zestawieniem najróżniejszych jednostek leksykalnych zgromadzonych wokół nazw pojęć, tezaurem opracowanym z myślą o badaczach, głównie onomazjologach-leksykologach i semantykach historycznych, którzy będą mogli go ewentualnie wykorzystać, prowadząc swoje analizy językowe – i właśnie w ten sposób należy go traktować.

Innym czynnikiem, który zadecydował o wykorzystaniu przez mnie schematu Halliga i Wartburga, było to, że zawiera on duży zasób dobrze usystematyzowanych pojęć uniwersalnych. A dodatkowo, system pojęciowy stworzony przez tych autorów ma formę struktury wielopoziomowej – i jako taki był gotowy do włączenia w prosty sposób do programu komputerowego powstającego elektronicznego *Słownika pojęciowego języka staropolskiego*. Dodać też należy, że system pojęciowy dwóch wybitnych romanistów dwudziestowiecznych został dobrze przyjęty na świecie i w Polsce (por. np. scharakteryzowany poprzednio *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich* Kucały (1957)), przeszedł pozytywną weryfikację i mógł posłużyć do dalszych badań. Autorzy byli przekonani, że wypracowany przez nich system pojęciowy jest wystarczająco dobry, aby mógł stanowić wzór dla innych prac, niezależnie od tego, do jakiego języka, jakiego typu mowy czy jakiej epoki słownictwo poddane analizie przynależy. Sądzi, że przedstawiony w ich schemacie porządkującym za-

sób słownictwa francuskiego „ułatwi wgląd w połączenie jednego okresu z drugim, jednej dziedziny z inną” i pomoże uformować ogólny pogląd na rozwój słownictwa w obrębie danego języka. Zarazem jednak słusznie stwierdzają, jak to już poprzednio zostało podkreślone, że każda propozycja uporządkowania słownictwa jest subiektywna, uwarunkowana wieloma zróżnicowanymi czynnikami, które kształtowały obraz świata i poglądy na życie jej autorów (por. Hallig, Wartburg 1963: 75).

System pojęciowy Halliga i Wartburga został przeze mnie przetłumaczony z języka francuskiego. Przed włączeniem go do programu SPJS usunęłam z niego m.in. wszystkie te pojęcia, które nie występują w średniowieczu, np.

C.II.b. Technika i przemysł oparte na nauce; technika i przemysł nowoczesny

C.II.b.1. Przemysł chemiczny i farmaceutyczny

C.II.b.2. Przemysł elektrotechniczny

C.II.b.3. Przemysł związany z inżynierią nuklearną.

W systemie pojęciowym Halliga i Wartburga (1963) występują 562 nazwy pojęć i większość z nich została włączona do programu SPJS, stanowiąc podstawę do dalszych analiz i modyfikacji (por. *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas* zamieszczony w części końcowej tej pracy).

Dane w tabeli 17 i 18 obrazują różnice ilościowe dotyczące zawartości kategorii pojęciowych w strukturze pojęciowej Halliga i Wartburga (1963) i w schemacie klasyfikacyjnym SPJS (2020).

Tabela 17. System klasyfikacyjny Rudolfa Halliga i Walthera von Wartburga – kategorie pojęciowe

Nazwa pojęcia	Liczba kategorii pojęciowych
A. WSZECHŚWIAT	67
B. CZŁOWIEK	430
C. CZŁOWIEK i WSZECHŚWIAT	65
Razem	562

Źródło: opracowanie własne na podstawie Hallig, von Wartburg 1963.

Tabela 18. System klasyfikacyjny SPJS – kategorie pojęciowe

Nazwa pojęcia	Liczba kategorii pojęciowych
1. WSZECHŚWIAT i ŚWIAT	28
2. CZŁOWIEK	166
3. CZŁOWIEK a WSZECHŚWIAT i ŚWIAT	16
Razem	210

Źródło: opracowanie własne.

Schemat klasyfikacyjny SPJS składa się z 210 kategorii pojęciowych i 7 opisowych, a *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas* z 562. W trakcie prac nad SPJS system pojęciowy Halliga Wartburga został znacząco zmodyfikowany. I tak np. cechą odróżniającą te dwa schematy jest częste występowanie w SPJS nazw pojęć w szeregach, w wyniku czego schemat klasyfikacyjny SPJS jest rozbudowany horyzontalnie, w przeciwieństwie do struktury pojęciowej Halliga i Wartburga, która ma charakter wertykalny.

3.2.2. Konceptualizacja strukturyzująca

Rudolf Hallig i Walther von Wartburg (por. 1963: 63) stawiają w swojej pracy pytanie dotyczące tego, w jaki sposób należy przedstawiać pojęcia, które miałyby być włączone do ich schematu. Definicja pojęcia według nich tej funkcji pełnić nie może, stwierdzają więc, że w tej sytuacji pozostaje tylko konieczność użycia znaków, które posłużą do przedstawienia pojęć. Piszą, iż byłoby właściwe, gdyby można było zastosować znaki, które nie mają nic wspólnego z językiem, lecz ponieważ człowiek nie potrafi przedstawiać pojęć w inny sposób, aniżeli za pomocą języka, więc jak stwierdzają, z konieczności także w ich schemacie każde pojęcie musi mieć swój symbol, który będzie wyrażony językowo. W trakcie tworzenia schematu klasyfikacyjnego SPJS pytanie dotyczące tego, jak nazywać pojęcia, do których przyporządkowują jednostki leksykalne, było i jest stale obecne. Pod uwagę należy wziąć tutaj multilingwalność wpisana w realizację projektu dotyczącego stworzenia *Słownika pojęciowego języka staropolskiego*. Przedmiotem analizy jest język staropolski od XII do końca XV wieku, definicje znaczeniowe staropolskich jednostek leksykalnych oraz opis ich funkcji tworzone były przez leksykografów-semantyków w XX wieku i w pierwszych dziesiątkach XXI we współczesnym im języku, a także po łacinie. W pierwszych tomach SStp część definicji podana została wyłącznie po łacinie (por. np. **(aptekarz) apotekarz, *apatekarz** ‘*pigmentarius*’; **dmuchać** ‘*flare*’). Schemat klasyfikacyjny SPJS powstaje od roku 2013 przy wykorzystaniu wyrazów używanych we współczesnym języku polskim na podstawie nazw pojęć przetłumaczonych z języka francuskiego ze schematu pojęciowego Halliga i Wartburga (por. 1963: 101–112). Wszystko to generuje określone trudności dotyczące procesów konceptualizacyjnych przy tworzeniu schematu pojęciowego. Nie mówimy tu o konceptualizacji w sensie ścisłym, czyli „procesie tworzenia pojęć (od łac. *conceptum*), będącym efektem poznawania rzeczywistości przez człowieka” (por. Szczepankowska 2011: 81), ale o konceptualizacji, którą określam mianem strukturyzującej (por. 2.2.2). Cytat, będący mottem tej monografii, wyraża myśl, że próby dokładnego wyrażenia pojęć są często skazane na porażkę. Wynika to głównie z tego, iż natura pojęć, szczególnie abstrakcyjnych, zmusza do zmierzenia się z tym, co niepoznawalne, a także niejednokrotnie i niewyraźne. Tworząc słownik pojęciowy odnoszący się do dawnej epoki historycznej, jego twórca doświadcza trudności związanych z przyporządkowaniem znaczeń do wyobrażonych pojęć, które potęgują się jeszcze z tego

powodu, że znaczenia wyrazów z odległych czasów są dla niego niejednokrotnie niedostępne z uwagi chociażby na ograniczone konteksty wyrazowe w których występuje analizowany leksem, a nawet na ich całkowity brak.

Podsumowując te rozważania stwierdzam, że konceptualizacja strukturyzująca to językoznawczy proces nadawania nazw pojęciom, w obrębie których znajduje się słownictwo pokrewne znaczeniowo wyekscerpowane ze słownika lub innego tekstu. Innymi słowy, konceptualizacja strukturyzująca jest dopasowywaniem nazw pojęć do materiału leksykalnego, w obrębie którego zostały zgromadzone jednostki leksykalne powiązane wspólnym znaczeniem. Może być zbieżna z konceptualizacją użytkownika analizowanych jednostek języka, może też się od niej różnić. W wyniku konceptualizacji strukturyzującej powstaje schemat klasyfikacyjny złożony z nazw pojęć, który jest mniej lub bardziej adekwatny w stosunku do zawartego w nim słownictwa, umożliwiając prowadzenie badań językoznawczych i innych nad tą leksyką. Ze względu na dominujący skojarzeniowy charakter przyporządkowań jednostek leksykalnych do nazw pojęć uznałam, że modelowa postać nazwy pojęcia, które powstało w wyniku konceptualizacji strukturyzującej, to zasadniczo jednostka jednowyrazowa (rzeczownik w mianowniku, zwykle w liczbie pojedynczej), niejednokrotnie dwuwyrazowa (wyrażenie), w wyjątkowych przypadkach dopuszczam też określenia wielowyrazowe.

prototypowa nazwa pojęcia: rzeczownik w mianowniku w liczbie pojedynczej

Jak wcześniej zaznaczono, w celu nadania nazw pojęciom zostały wykorzystane wyrazy ze współczesnego zasobu językowego. Naturalnie, można by podjąć próbę znalezienia średniowiecznych nazw pojęć, w obrębie których zostałyby zgrupowane pokrewne semantycznie jednostki leksykalne. Jest to jednak niemożliwe z uwagi na sygnalizowany już w podrozdziale 3.1. skojarzeniowy charakter przyporządkowań jednostek leksykalnych do nazw pojęć, gdyż nigdy nie uzyskamy pełnego wglądu w to, jakie nazwy nadrzędne nadałby średniowieczny użytkownik języka jednostkom staropolskim, jest to kwestia niepodlegająca dyskusji. Karkołomna wydaje się bowiem teza, że można by odgadnąć, które jednostki leksykalne średniowieczny użytkownik języka przyporządkowałby do tak obmyślonych nazw pojęć stworzonych na bazie języka staropolskiego. Z tego też względu niemożliwe jest odtworzenie struktury pojęciowej charakterystycznej dla średniowiecza a schemat klasyfikacyjny SPJS ma tylko orientacyjny, pomocniczy charakter – wszak mówimy tutaj o konceptualizacji strukturyzującej. Nawet jednak, gdybyśmy pokusili się o pokazanie w obrębie schematu klasyfikacyjnego SPJS nazw pojęć charakterystycznych dla średniowiecza, to skazani jesteśmy na fragmentaryczność – z uwagi na brak wystarczającej liczby staropolskich wyrazów do nazwania wszystkich pojęć występujących w tej epoce. Gdyby jednak w jakimś ograniczonym zakresie udało się to wprowadzić, to słownik stałby się w jakimś stopniu nieczytelny dla współczesnego użytkownika języka, dla którego język średniowiecza staje się językiem wymagają-

cym przekładu na język współczesny. W tej sytuacji zdecydowałam się na pokazanie całego staropolskiego uniwersum językowego w zakresie wyrazów zgromadzonych w SStp w obrębie nadrzędnych nazw używanych współcześnie. A dodatkowo, nazwy pojęć są tak konstruowane, aby były czytelne, jednoznaczne dla przeciętnego współczesnego użytkownika języka i pozwoliły mu szybko odnaleźć jednostki z interesującego go zakresu pojęciowego nie tylko na drodze analizy zawartości schematu klasyfikacyjnego SPJS, ale także przy wykorzystaniu wyszukiwarki. Można domniemywać, że onomazjolog-leksykolog, który niezależnie od SPJS dokonywałby podziału tego samego słownictwa wyekscerpowanego ze *Słownika staropolskiego* za sto lat, również użyłby nazw ze słownictwa używanego w jego epoce, głównie z uwagi na skojarzeniowy charakter leksykograficznych prac onomazjologicznych oraz na funkcjonalność słownika, który jest adresowany do współczesnego redaktora użytkownika tezaury.

3.2.3. Etapy tworzenia schematu klasyfikacyjnego SPJS

Schemat klasyfikacyjny SPJS odzwierciedla semantykę autosemantycznych jednostek leksykalnych SStp analizowanych kontekstowo. Znaczenie podawane przez drukowany słownik wraz z ilustrującym je przykładem prowadziły do nazwy pojęcia w schemacie klasyfikacyjnym SPJS, współtworząc strukturę pojęciową tego słownika. W trakcie prac nad SPJS każde pojęcie musiało znaleźć swoje miejsce i logiczne połączenie z innymi pojęciami schematu, tworząc jego klasyfikację hierarchiczną.

znaczenie jednostki leksykalnej + ilustrujący je przykład → kategoria pojęciowa (POJĘCIE lub POJĘCIA)

Praca nad dostosowaniem struktury pojęć zaczerpniętej z dzieła Halliga i Wartburga do średniowiecznego materiału leksykalnego polegała na tym, że jeśli w owej strukturze brak było pojęcia odpowiadającego znaczeniu jednostki leksykalnej w schemacie klasyfikacyjnym SPJS, wówczas zostało ono stworzone. Z drugiej zaś strony, jeśli w SStp nie było jednostki leksykalnej reprezentującej pojęcie występujące w schemacie klasyfikacyjnym Halliga i Wartburga, było ono ze schematu klasyfikacyjnego SPJS usuwane. Z uwagi na fakt, że w procesie klasyfikowania kluczowe było znaczenie wraz z ilustrującym je przykładem, konceptualizacja strukturyzująca prowadziła się do tego, aby dopasować semantycznie znaczenia jednostek leksykalnych usytuowanych w obrębie struktury pojęciowej do znaczeń nazw pojęć schematu klasyfikacyjnego SPJS. Prowadziłam równoległą pracę nad strukturą pojęciową i nad przyporządkowywaniem do niej jednostek leksykalnych. Po zgromadzeniu jednostek leksykalnych w obrębie nazwy pojęcia całościowa analiza znaczeń jednostek leksykalnych przyporządkowanych do danej kategorii pojęciowej niejednokrotnie powodowała konieczność zmiany jej nazwy na bardziej adekwatną.

Tę procedurę badawczą określa formuła: od jednostki leksykalnej do NAZWY POJĘCIA oraz od zgromadzonych w obrębie kategorii pojęciowych jednostek leksykalnych do NAZWY POJĘCIA i jej usytuowania w obrębie tego schematu.

Tak więc podstawą nazwania określonego pojęcia jest nie tylko pojedyncza jednostka leksykalna, ale wszystkie jednostki zgromadzone w obrębie jego nazwy.

Jednostka leksykalna → NAZWA POJĘCIA

Jednostki leksykalne → NAZWA POJĘCIA

Po stworzeniu przez zespół elementów stałych słownika (por. porozdział 2.4.) przystąpiłam do przyporządkowywania autosemantycznych jednostek leksykalnych ciągłych i nieciągłych do zmodyfikowanego schematu Halliga i Wartburga, określonego początkowo jako struktura semantyczna słownictwa staropolskiego, a później jako schemat klasyfikacyjny SPJS. W SPJS poddałam klasyfikacji semantycznej 44 177 autosemantycznych jednostek leksykalnych, lecz przyporządkowań semantycznych jest prawie dwukrotnie więcej, bo 80 594 (2020 rok), również ze względu na to, że pod uwagę brane jest zarówno znaczenie leksykalne, jak i kontekstowe. Obydwa te typy znaczeń są często złożone, co sprawia, że dana jednostka semantyczna może być przyporządkowana do więcej niż jednej kategorii pojęciowej. Zaklasyfikowania mają charakter komplementarny i zawsze należy je rozpatrywać łącznie.

Poniższe przykłady pokazują, że jednostka autosemantyczna ze względu na swoje znaczenie została przyporządkowana do więcej niż jednej kategorii pojęciowej schematu klasyfikacyjnego SPJS.

1) artykuł hasłowy **efi**⁵⁹

autosemantyczna jednostka ciągła efi (1)

definicja: (w Biblii) *'miara objętości, rerum e granis minutis constantium mensura'*:

Gomor, ta myara gest dzeszōta czyōszcz **effy**, tey myari (decima pars est ephi) *BZ Ex 16, 36, sim. ib. Lev 5, 11.*

Gomor, ta miara jest dziesiąta część **efi**, tej miary (decima pars est ephi) *BZ Ex 16, 36, sim. ib. Lev 5, 11.*

Klasyfikacja onomazjologiczna:

2.3.5.6. KSIĘGI ŚWIĘTE. REALIA PRZEDSTAWIONE W KSIĘGACH ŚWIĘTYCH

3.4.4. LICZBA. IŁOŚĆ. WYMIARY.

2) artykuł hasłowy **klątewny**

autosemantyczna jednostka nieciągła skazanie klątewne

definicja: *'związany z klątwą, qui interdictu vel excommunicatione efficitur'*: skazanie klątewne *'ekskomunika, klątwa kościelna, interdictus, excommunicatio'*:

⁵⁹ Uwagi: Dodatkowo opracowane hasło (t. II).

Paknyǎlibi nye mogli gynszich swyathkow... ymyecz mymo thi, gym oblozono obrzeczonye skazanya klǎthewnego (praeterquam eos, quibus obiicitur sententia excommunicationis, *Dział 23*: czso są abo badǎ w klatwie), chcemy, abi ten, oth kogo wyszła klǎthwa..., bil vpomyenyon a proszon, iszbi thim tho swyathkom klanthim kv vczynyenyv thylko swyadeczstwa... dal rozdrzeszenye *Sul 34–35*.

Pakniǎliby nie mogli jinszych świǎdkow... imieć mimo ty, jim obložono obrzeczonye skazania klǎthewnego (praeterquam eos, quibus obiicitur sententia excommunicationis, *Dział 23*: czso są abo będǎ w klatwie), chcemy, aby ten, ot kogo wyszła klǎthwa..., był upomienion a proszon, iżby tym to świǎdkom klęty m ku uczynieniu tylko świadeczstwa... dał rozdrzeszenie *Sul 34–35*.

Klasyfikacja onomazjologiczna:

2.3.5.2. ORGANIZACJA KOŚCIOŁÓW

2.4.1.5.2. KARA

2.4.3. KONTAKTY SPOŁECZNE. ZDARZENIA. OBYCZAJE.

Kolejność kategorii pojęciowych schematu klasyfikacyjnego SPJS, do których została przyporządkowana konkretna jednostka, jest zadana z góry, nie wskazuje na dominantę semantyczną tej jednostki. Należy tu dodać, że przekształcenia w obrębie schematu skutkują automatycznie zmianami w obrębie danych odnoszących się do zaklasyfikowań semantycznych jednostek leksykalnych.

I tak np. gdyby kategorie pojęciowe uszeregowane aktualnie (czerwiec 2020 roku) w schemacie klasyfikacyjnym SPJS jako:

3.1.1. PRZESZŁOŚĆ

3.1.2. TERAŹNIEJSZOŚĆ

3.1.3. PRZYSZŁOŚĆ

zostały ułożone w sposób następujący:

3.1.1. PRZYSZŁOŚĆ

3.1.2. TERAŹNIEJSZOŚĆ

3.1.3. PRZESZŁOŚĆ

wówczas wszystkie jednostki leksykalne SPJS przyporządkowane do tych nazw pojęć automatycznie uzyskałyby zmienioną numerację i znalazłyby się w innym miejscu systemu klasyfikacyjnego. Dotyczy to także zmiany nazw kategorii pojęciowych, ich scalania czy tworzenia nowych. Tak więc każda zmiana odnosząca się do kategorii pojęciowych systemu klasyfikacyjnego SPJS oznacza zmianę w stosunku do jednostek leksykalnych, które do niego są przyporządkowane.

Liczba ciągłych i nieciągłych autosemantycznych jednostek leksykalnych przyporządkowywanych do nazw pojęć schematu klasyfikacyjnego SPJS i ułożonych alfabetycznie jest stała i wynosi 44 177. Zamknięta lista słownictwa niewątpliwie stanowi ułatwienie w tej specyficznej pracy leksykograficznej. Etap przyporządkowywania przeze mnie tych jednostek leksykalnych do schematu klasyfikacyjnego SPJS trwał od początku roku 2013 do końca 2014 roku, przy czym dokonywało się ono w obrębie kolejnych liter alfabetu od A do Z – od jednostki do nazwy pojęcia i od jednostek do nazwy pojęcia, jak to zostało już wcześniej zaznaczone. Każda

ciągła i nieciągła jednostka autosemantyczna wraz z ilustrującym ją przykładem była przyporządkowywana do przynajmniej jednej kategorii pojęciowej lub opisowej schematu klasyfikacyjnego SPJS⁶⁰. W trakcie tych prac systematycznym zmianom ulegały takie elementy tego schematu SPJS, jak:

- (1) liczba kategorii pojęciowych zawartych w schemacie klasyfikacyjnym SPJS i ich usytuowanie,
- (2) liczba nazw pojęć i ich umiejscowienie w obrębie kategorii pojęciowych,
- (3) liczba kategorii opisowych w schemacie klasyfikacyjnym SPJS i ich usytuowanie,
- (4) nazwy i numeracja kategorii pojęciowych i opisowych,
- (5) liczba przyporządkowań jednostek leksykalnych do kategorii pojęciowych i opisowych.

W celu sprawdzenia poprawności przyporządkowań jednostek leksykalnych do schematu klasyfikacyjnego SPJS wykonałam w latach 2013–2014 tę samą pracę dwukrotnie, od litery A do Z, weryfikując w wielu miejscach swoje wcześniejsze ustalenia. Po zakończeniu przeze mnie tych czynności, weryfikację przyporządkowań jednostek leksykalnych do schematu klasyfikacyjnego SPJS przeprowadziła Krystyna Kajtoch (od stycznia do czerwca 2015 roku). Modyfikacje niektórych nazw pojęć oraz zaklasyfikowań jednostek leksykalnych do pojęć związanych z procesami poznawczymi wprowadziła Dorota Mika w latach od 2016 do 2018 w trakcie pisanja swojej pracy doktorskiej *Semantyka słownictwa dotyczącego procesów poznawczych – staropolszczyzna a współczesny język polski* (2018) obronionej w 2019 roku. Jednak zmiany dotyczące schematu klasyfikacyjnego SPJS odbywały się w drodze dyskusji i konsultacji ze mną – tak więc ja ponoszę pełną odpowiedzialność za jego kształt.

Pierwsza oficjalna wersja schematu klasyfikacyjnego SPJS pojawiła się w czerwcu 2015 roku na stronie internetowej IJP PAN (wersja 1.0) i od tego czasu była przeze mnie systematycznie modyfikowana.

Po zakończeniu w 2015 roku prac grantowych, przystąpiłam wraz z zespołem do onomazjologicznego oraz semantycznego opracowywania jednostek zawartych w obrębie grup pojęciowych (por. Wykaz publikacji zespołu SPJS). W trakcie podjętych analiz konieczna się stała modyfikacja przyjętych wcześniej rozstrzygnięć związanych z przyporządkowaniem jednostek leksykalnych do kategorii pojęciowych i opisowych SPJS. Między innymi podjęłam decyzję o usunięciu jednostek niepełnych A i B ze schematu klasyfikacyjnego SPJS, gdyż stanowiły one często niepotrzebny balast, nie wnosząc nowych istotnych treści, jednostki te bowiem są umiejscowione w obrębie konkretnych znaczeń SS_{tp} i suplementu, a więc i w SPJS.

⁶⁰ W celu uniknięcia nadreprezentatywności leksykalnej w obrębie pojęć nie wszystkie jednostki leksykalne spełniające semantyczne warunki przynależności pojęciowej zostały do nich zaklasyfikowane. Pomijane były niejednokrotnie jednostki mniej wyraziste semantycznie bądź powtarzalne znaczeniowo.

I tak np. na artykuł hasłowy **tajemny** ma za SStp 4 znaczenia (oznakowane cyframi od 1 do 4), 4 kolejne (w ramach znaczenia nr 1) oznaczone są wężykiem. W obrębie tego artykułu jest więc siedem autosemantycznych jednostek leksykalnych, które w SPJS są oznaczone numerami w nawiasach. Jednostka niepełna A, czyli (2) tajemne księgi, nie jest opatrzona opisem przez redaktorów SStp, gdyż jej semantyka odpowiada znaczeniu pierwszemu **1**. i z tego powodu w SPJS nie podlega klasyfikacji pojęciowej.

(1) **1**. *'ukryty, niejawny, absconditus, occultus, arcanus'*

O thy wszyczky rzeczy proszę thwey mylosczy, aby byly thagemny medzy mno a medzy thobø ca 1428 PF I 481.

(2) ~ tajemne księgi

Na to slovo movy szvyathy Ieronym wschystkych (*leg. w wszystkich*) tayemnych kxyagach Rozm 765.

(3) ~ utargacz tajemny *'donosiciel, potajemny oszczerca, delator, crinator, calumniator secretus'*:

Non eris crinator nec susurro, vtargacz tagemny, vwloczczą albo *ozeczczą (*MamLub 36: tayny vtargacz, MamKal 36: tayny schemracz*), in populis (*Lev 19, 16*) XV p. pr. SKJI 311.

(4) ~ tajemny złośnik *'potajemny grzesznik, peccator secretus'*:

Tayemny sloznik ypocrita XV med. Zab 516.

(5) ~ tajemne *'tajemnica, sprawa tajna, ukryta, res occulta, secretum'*:

Dopuszczena kto rozumie? Od taiemnich mogich (ab occultis meis) ocziszy me Fl 18, 13, sim. Pul.

(6) **2**. *'nieostępny dla rozumu ludzkiego, nadprzyrodzony, mistyczny, menti humanae inaccessibleis, supernaturalis, mysticus'*:

Crucis misterium taiemna swantoscz, boska tajemnica (vexilla regis prodeunt, fulget crucis mysterium) 1444 R XXIII 303.

(7) **3**. *'taki, który powinien być zachowany w tajemnicy, zastrzeżony dla wybranych, qui occultari, certis quibusdam reservari debet'*:

Spovyedz ma bicz.. tayemna XV med. Zab 451, sim. 1460 R XXV 244, XV JA XV 534.

(8) **4**. *'dopuszczony do tajemnic, wtajemniczony, arcanorum particeps, qui alicuius rei conscius factus est'*:

O tem, yako myly poyał Iesus trzy zwoleyenky na strona, ktorzy byly iemv tayemny Rozm 593.

Za przykład niech też posłuży kolejny artykuł hasłowy **wdzięczny, wdzięczni**, w którym występuje 5 znaczeń (są oznakowane za SStp numerami 1–5). W jego obrębie jest 9 jednostek leksykalnych (numery w okrągłych nawiasach). Dwie jednostki niepełne B, czyli (3) oraz (7), są podporządkowane odpowiednio znaczeniu drugiemu i trzeciemu: **2** (3) i **3** (7) i nie podlegają one w SPJS klasyfikacji pojęciowej.

wdzięczny, wdzięczni

(1) 1. *'pelen wdzięku, ujmujący, piękny, venustus, gratus, pulcher'*:

Prze wyelkoscz nyeczistoti zley szoni krasney a wdzoczney (speciosae et gratae) *BZ Nah 3, 4*.

(2) 2. *'przyjemny, dobrze, mile widziany, iucundus, gratus, acceptus'*:

Boczyem tho yest prawdywa... vyara, a kto yesth w yey thovarzysthve, nye bądzye wdzyączny any w lassocze przed oblicznosczyą navysschego pana (nemo in conspectu altissimi acceptus redditur, nemo gratosus occurrit) *1484 Reg 705*.

(3) ~ <G>dysz geden krol gest, gedno prawo i gedna moneta..., ktora ma bycz wyeczna y dobra w wadze, aby tym wyaczey byla wdzaczna i przygemna (ut per hoc magis sit grata) *Dział 63*.

(4) ~~ wdzięczen komuś:

Raczce napelnycz nyedostatek moy, abich przesz wasz (*sc.* apostołów Szymuna i Tadeusza) mogli wdzianczen bicz naswiathsey *cziotuchny wassey *MW 52a*.

(5) ~~ (*o ofiarach, de sacrificiis*) *'zasługujący na przyjęcie, acceptabilis'*:

Nye bódzye wdzoczna gego offyera (irrita fiet oblatio) *BZ Lev 7, 18*.

(6) 3. *'będący wyrazem życzliwości, qui benevolentiam, gratiam significat'*:

Sicut accepit gratiam, *gl.* id est gratuitam donacionem yako wzał od boga wdżęczny dar a laska (*I Pet 4, 10*) *XV ex. SKJI 88*.

(7) ~ Toczn mowy pan: <W> czas wdzoczne (in tempore placito) vsliszalem cyo *BZ Is 49, 8*.

(8) 4. wdzięczen czegoś *'czujący się zobowiązany za dobrodziejstwo, doceniający je, qui aliquid magni facit, iuste aestimat'*:

Et <ab> obfuscatione dati et accepti a nye gessy wdzyoczey (*pro wdzyoczen, war. kal.:* gesth wdzaczna) darv *wznątego (erubescite... a socio et amico de iniustitia..., de furto... et ab obfuscatione dati et accepti *Ecclus 41, 24*) *ca 1470 MamLub 176*.

(9) 5. w błędnym przekładzie *lac.* strenuus *'dzielny, fortis, virtute praeditus'*:

Wdżączne (*war. lub.:* *odatne, *BZ:* stateczne) strenuos (electis viris strenuis de cuncto Israel *Ex 18, 25*) *1471 MamKal 22*.

W trakcie prac prowadzonych w ciągu pięciu kolejnych lat po zakończeniu grantu NCN (od czerwca 2015 do czerwca 2020 roku) uszczegółowiłam niektóre zbyt szerokie kategorie słownika pojęciowego bądź scaliłam wąskie, wprowadziłam również nowe nazwy pojęć – a także dokonałam wielu zmian w uszeregowaniu nazw pojęć w obrębie kategorii pojęciowych i opisowych. Omówiony w tej monografii schemat klasyfikacyjny SPJS (wersja 2.0) jest aktualny na dzień 30 czerwca 2020 roku – jest to dzień wprowadzenia przeze mnie ostatnich poprawek redaktorskich. Należy pamiętać o tym, że kategorie pojęciowe schematu klasyfikacyjnego SPJS są utworzone nie tylko na podstawie znaczeń jednostek leksykalnych zawartych w SStp, ale także ilustrujących je przykładów, więc dane te należy zawsze rozpatrywać łącznie.

Trwają prace związane z maksymalnym dostosowaniem nazw pojęć do materiału leksykalnego zawartego w odpowiednich kategoriach pojęciowych – prowadzone są

systematyczne badania onomazjologiczne związane z zawartością poszczególnych kategorii pojęciowych, a ich wyniki ogłaszane w publikacjach naukowych. Z założenia schemat klasyfikacyjny SPJS ma charakter zmienny i otwarty, z uwagi na proces analiz odwołujący się do opracowań naukowych na temat średniowiecza z różnych dyscyplin naukowych, nie tylko językoznawstwa i literaturoznawstwa, ale też np. historii, prawa, religii, psychologii etc., które mogą rzucić nowe światło na słownictwo znajdujące się w obrębie nazw pojęć.

Aktualna wersja schematu klasyfikacyjnego SPJS (30.06.2020) różni się pod pewnymi względami od wersji z roku 2015. Wchodzą tu w grę następujące kwestie:

1) Liczba jednostek leksykalnych SPJS poddanych klasyfikacji:

2015 – 44 177 autosemantycznych ciągłych i nieciągłych i kilkaset niepełnych A i B

2020 – 44 177 autosemantycznych ciągłych i nieciągłych.

2) Liczba kategorii pojęciowych zawartych w schemacie klasyfikacyjnym SPJS:

2015 – 369

2020 – 210.

3) Liczba kategorii opisowych zawartych w schemacie klasyfikacyjnym SPJS:

2015 – 7

2020 – 7.

4) Liczba nazw pojęć w obrębie kategorii pojęciowych schematu klasyfikacyjnego SPJS:

2015 – 829

2020 – 435.

5) Nazwy i numeracja nazw pojęć schematu klasyfikacyjnego SPJS.

6) Usytuowanie kategorii pojęciowych w obrębie schematu klasyfikacyjnego SPJS.

7) Maksymalna liczba poziomów kategoryzacyjnych schematu klasyfikacyjnego SPJS (pierwszego i kolejnych rzędów)

2015 – 7

2020 – 6.

8) Liczba przyporządkowań jednostek leksykalnych do nazw pojęć = liczba jednostek semantycznych

2015 – 100 136

2020 – 80 594.

W trakcie prac nad wersją 2.0 SPJS zmniejszeniu uległa liczba jednostek semantycznych, gdyż z klasyfikowania wyłączyłam jednostki niepełne A i B – a dodatkowo scalałam niektóre zbyt wąskie zakresowo pojęcia.

9) Usytuowanie jednostki leksykalnej w obrębie różnych kategorii pojęciowych.

Zestawienie powyższe pokazuje charakter i dynamikę zmian wprowadzanych do schematu klasyfikacyjnego SPJS. Zmniejsza się liczba kategorii pojęciowych i nazw pojęć, do których przyporządkowywany jest analizowany materiał – w wyniku tego struktura staje się czytelniejsza, bardziej przejrzysta. Nazwy pojęć są tak modyfikowane, by jak najbardziej precyzyjnie określały jednostki pokrewne znaczeniowo, gromadzone w obrębie kategorii pojęciowych. Weryfikowana jest kolejność występowania nazw pojęć w schemacie klasyfikacyjnym SPJS oraz usytuowanie w niej każdej z 44 177 jednostek leksykalnych. Wypełnienie kategorii pojęciowej materiałem leksykalnym z jednej strony jest ograniczone dostępnym materiałem, ale z drugiej strony ma charakter nieograniczony, gdyż analizy onomazjologiczne z zakresu semantyki historycznej i inne, odnoszące się do danych zawartych w kategoriach pojęciowych, mogą doprowadzić do zmniejszenia liczby nazw pojęć lub do jej zwiększenia.

Jak dotąd analizie językoznawczej poddałam kilka pojęć zawartych w SPJS⁶¹. Leksykologiczne opracowywanie leksyki zgromadzonej w obrębie nazw pojęć w celu przygotowania publikacji naukowej, jej ustrukturyzowywanie (w SPJS jednostki leksykalne są ułożone alfabetycznie) i analiza skutkują niejednokrotnie zmianami w schemacie klasyfikacyjnym SPJS oraz odmiennym przyporządkowaniem jednostek leksykalnych do nazw pojęć. Dążę do wypracowania optymalnej struktury, w której powinny się znaleźć pojęcia konieczne i wystarczające ze względu na analizowany materiał średniowieczny – i w obrębie której wszystkie jednostki leksykalne są przyporządkowane do właściwych pojęć ustrukturyzowanych według przyjętych zasad.

3.2.4. Schemat klasyfikacyjny SPJS – dane liczbowe (2020)

Schemat klasyfikacyjny SPJS jest taką strukturą, w której każda jego część jest równie ważna jak inne i pozostają one w zależności. Częściami tymi są poziomy kategoryzacyjne, kategorie pojęciowe – a w ich obrębie pojęcia, kategorie opisowe i zawarte w nich jednostki leksykalne.

Aktualny schemat klasyfikacyjny SPJS tworzą 3 poziomy kategoryzacyjne pierwszego rzędu:

1. WSZECHŚWIAT i ŚWIAT
2. CZŁOWIEK
3. CZŁOWIEK a WSZECHŚWIAT i ŚWIAT

⁶¹ Por. Sieradzka-Baziur 2015 – pojęcie EMOCJE; 2016a – pojęcie MEDIACJA oraz wraz z K. Kajtoch 2016 – pojęcie JĘZYK; 2018 – pojęcie EDUKACJA.

Są im podporządkowane pojęcia z pięciu kolejnych poziomów kategoryzacyjnych schematu klasyfikacyjnego SPJS⁶².

Tabela 19. Liczba poziomów kategoryzacyjnych i kategorii pojęciowych schematu klasyfikacyjnego SPJS

Poziom 1. rzędu	Poziom 2. rzędu	Poziom 3. rzędu	Poziom 4. rzędu	Poziom 5. rzędu	Poziom 6. rzędu	RAZEM
1	4	19	4	0	0	28
1	4	28	74	47	11	166
1	4	11	0	0	0	16

Źródło: opracowanie własne.

Najbardziej rozbudowana jest kategoria pojęciowa:

2. CZŁOWIEK, mająca 6 poziomów kategoryzacyjnych i 166 kategorii pojęciowych. Tym samym pojęcie CZŁOWIEK reprezentowane jest przez największą liczbę jednostek leksykalnych i potwierdza się tutaj oczywista teza, że hierarchizacje pojęciowe (tak jak i język w ogóle) mają antropocentryczny charakter, gdyż człowiek najczęściej pisze i mówi o sobie samym.

Kategoria pojęciowa:

1. WSZECHŚWIAT i ŚWIAT reprezentowana jest przez 4 trzy poziomy kategoryzacyjne i 28 kategorii pojęciowych.

Najmniej rozbudowana jest kategoria pojęciowa:

3. CZŁOWIEK a WSZECHŚWIAT i ŚWIAT (3 poziomy i 16 kategorii pojęciowych). Schemat klasyfikacyjny SPJS obecnie (2020 rok) zawiera więc w sumie 6 poziomów kategoryzacyjnych i 210 kategorii pojęciowych.

Poniższe zestawienie obrazuje liczbę jednostek leksykalnych zakwalifikowanych do głównych kategorii pojęciowych SPJS.

Tabela 20. Liczba jednostek semantycznych w obrębie poziomu 1. rzędu i poziomu 2. rzędu (z wyłączeniem danych zawartych w kategoriach opisowych)

Poziomy kategoryzacyjne pierwszego i drugiego rzędu schematu klasyfikacyjnego SPJS	Liczba jednostek leksykalnych przyporządkowanych do pojęć = liczba jednostek semantycznych
1. WSZECHŚWIAT i ŚWIAT	
1.1. NIEBO	406
1. WSZECHŚWIAT i ŚWIAT	
1.2. ZIEMIA	1 457

⁶² Kategorie opisowe nie zostały uwzględnione w tym zestawieniu.

1. WSZECHŚWIAT i ŚWIAT 1.3. ROŚLINA	3 017
1. WSZECHŚWIAT i ŚWIAT 1.4. ZWIERZĘ	2 281
2. CZŁOWIEK 2.1. ŻYCIE FIZYCZNE	5 963
2. CZŁOWIEK 2.2. ŻYCIE PSYCHICZNE	6 911
2. CZŁOWIEK 2.3. ŻYCIE DUCHOWE	7 798
2. CZŁOWIEK 2.4. ŻYCIE SPOŁECZNE	39 802
3. CZŁOWIEK a WSZECHŚWIAT i ŚWIAT 3.1. CZAS	1 426
3. CZŁOWIEK a WSZECHŚWIAT i ŚWIAT 3.2. PRZESTRZEŃ	1 222
3. CZŁOWIEK a WSZECHŚWIAT i ŚWIAT 3.3. RUCH	2 097
3. CZŁOWIEK a WSZECHŚWIAT i ŚWIAT 3.4. WSPÓLZALEŻNOŚĆ	4 783
RAZEM	77 163

Źródło: opracowanie własne.

Schemat klasyfikacyjny SPJS zawiera w sumie 80 594 jednostki semantyczne, czyli przyporządkowania jednostek leksykalnych do tej struktury. W obrębie tego schematu znajdują się 77 163 jednostki leksykalne zaklasyfikowane do kategorii pojęciowych, a 3 431 jednostek leksykalnych przynależy do kategorii opisowych (por. podrozdział 3.2.6. tej monografii). Leksyka staropolska najliczniej reprezentowana jest przez słownictwo z zakresu życia społecznego człowieka (39 802 jednostki semantyczne, czyli niemalże 50% całego analizowanego zasobu leksykalnego), co wynika z zawartości tematycznej zabytków językowych stanowiących podstawę materiałową SStp.

Poniżej prezentuję zestawienie liczbowe obrazujące reprezentację leksykalną pojęć w schemacie klasyfikacyjnym SPJS od wartości najwyższej do najniższej:

2.4. ŻYCIE SPOŁECZNE	39 802
2.3. ŻYCIE DUCHOWE	7 798
2.2. ŻYCIE PSYCHICZNE	6 911
2.1. ŻYCIE FIZYCZNE	5 963
3.4. WSPÓLZALEŻNOŚĆ	4 783
1.3. ROŚLINA	3 017
1.4. ZWIERZĘ	2 281
3.3. RUCH	2 097

1.2. ZIEMIA	1 457
3.1. CZAS	1 426
3.2. PRZESTRZEŃ	1 222
1.1. NIEBO	406

3.2.5. Kategorie pojęciowe schematu klasyfikacyjnego SPJS

Ze względu na specyfikę materiału prezentowanego w SPJS pojęcia tworzące schemat klasyfikacyjny SPJS mają charakter synkretyczny, w ich obrębie można wyróżnić takie jak:

1) Pojęcia uniwersalne, wspólne dla wszystkich ludzi, np.

1.1. NIEBO

1.2. ZIEMIA

1.3. ROŚLINA

1.4. ZWIERZĘ

2.4.6. PRACA.

2) Pojęcia charakterystyczne dla średniowiecza, np.

2.4.1.3.2. STAN WŁODYCZY.

3) Pojęcia naukowe (czytelne dla przeciętego użytkownika języka), np.

2.3.4. EGZYSTENCJA

2.4.1.3. KLASY SPOŁECZNE.

4) Pojęcia charakterystyczne dla prezentowanego w SPJS materiału, np.

1.4.9. ZWIERZĘ MITYCZNE. ZWIERZĘ BAJKOWE.

Specyfika prezentowanego w SPJS materiału leksykalnego sprawia, że system pojęciowy, który został na jego podstawie stworzony, ma charakter nie tylko synkretyczny, ale też relacyjny i porównawczy, por. np.

3. CZŁOWIEK a WSZECHŚWIAT i ŚWIAT.

W kategoriach pojęciowych często występuje więcej niż jedna nazwa pojęcia. Wynika to z faktu, że niejednokrotnie trudno wyznaczyć ostre granice między nimi, dotyczy to np. emocji, które układają się w rodziny (Storm, Storm 1987). Analiza semantyczna staropolskich jednostek ciągłych i nieciągłych umożliwiła wyodrębnienie w obrębie nazwy pojęcia

2.2.2.1. RODZINY EMOCJI

takich nazw pojęć ułożonych szeregowo jak:

2.2.2.1.1. SYMPATIA. PRZYJAŹŃ. MIŁOŚĆ

2.2.2.1.2. PODZIW. ZACHWYT

2.2.2.1.3. WDZIĘCZNOŚĆ

2.2.2.1.4. LITOŚĆ. WSPÓŁCZUCIE

2.2.2.1.5. ZADOWOLENIE. PRZYJEMNOŚĆ. SZCZĘŚCIE. RADOŚĆ

2.2.2.1.6. SPOKÓJ. UKOJENIE. ULGA

2.2.2.1.7. NADZIEJA. UFNOŚĆ. OCZEKIWANIE

2.2.2.1.8. ZDZIWIENIE. ZDUMIENIE. ZASKOCZENIE

- 2.2.2.1.9. PEWNOŚĆ. NIEPEWNOŚĆ. ROZTERKA
- 2.2.2.1.10. NIECHĘĆ. PRETENSJA. WROGOŚĆ. NIENAWIŚĆ
- 2.2.2.1.11. ZAZDROŚĆ. ZAWIŚĆ
- 2.2.2.1.12. WSTRĘT. OBRZYDZENIE. ODRAZA
- 2.2.2.1.13. POGARDA
- 2.2.2.1.14. PYCHA
- 2.2.2.1.15. WZBURZENIE. GNIEW. WŚCIEKŁOŚĆ
- 2.2.2.1.16. SMUTEK. ROZCZAROWANIE. ROZPACZ. ŻAL. SKRUCHA
- 2.2.2.1.17. TĘSKNOTA
- 2.2.2.1.18. NIEPOKÓJ. STRACH. LĘK. PRZERAŻENIE
- 2.2.2.1.19. WSTYD

Szeregowe ułożenie nazw pojęć w obrębie kategorii pojęciowych jest z jednej strony podyktowane dążnością do zbudowania schematu klasyfikacyjnego, który nie jest nadmiernie rozbudowany wertykalnie, a z drugiej brane są pod uwagę oczekiwania przyszłego użytkownika słownika, korzystającego z możliwości wyszukiwania pojęciowego. I tak np. w obrębie nazwy pojęcia wyższego rzędu 2.3.5. RELIGIA znajduje się kategoria pojęciowa 2.3.5.6. KSIĘGI ŚWIĘTE. REALIA PRZEDSTAWIONE W KSIĘGACH ŚWIĘTYCH. Schemat klasyfikacyjny byłby bardziej przejrzysty, gdyby kategoria ta została nazwana KSIĘGI ŚWIĘTE, ale nie informowałaby w sposób wystarczający, co można odnaleźć w jej obrębie. W ten sposób uszeregowane pojęcia można też traktować jako propozycję stworzenia kategorii podrzędnych – użytkownik słownika w ten sposób mógłby ewentualnie nazwać kategorie, które chciałyby poddać dalszym analizom. Naturalnie, należy tu brać pod uwagę to, czy tworząc kategorie podrzędne nie rozdrabniamy nadmiernie struktury pojęciowej, sprawiając, że staje się ona zawiła, nieprzejrzysta.

3.2.6. Kategorie opisowe schematu klasyfikacyjnego SPJS

Artykuły hasłowe *Słownika staropolskiego*, oprócz objaśnień znaczeń, zawierały niejednokrotnie informacje, które nie należały stricte do definicji znaczeniowych. Dane te zostały jednak uznane za bardzo cenne dla lepszego zrozumienia leksyki i języka staropolskiego, zostały zatem ujęte w obrębie odrębnych kategorii opisowych schematu klasyfikacyjnego SPJS.

znaczenie jednostki leksykalnej (lub odpowiednik znaczenia) + ilustrujący je przykład → kategoria opisowa

W odróżnieniu od nazw pojęć są one zapisane małymi literami. Oto wykaz kategorii opisowych SPJS:

- 1.3.6. Roślina określona przez redaktorów SStp tylko po łacinie
- 1.4.8. Zwierzę określone przez redaktorów SStp tylko po łacinie
- 2.4.4.5. Określenia językoznawcze

- 2.4.4.5.1. Nazywanie; nazwa własna, przezwisko, określenia odnoszące się do miejsc, narodowości etc.
- 2.4.4.5.2. Wyrazy w znaczeniach przenośnych, porównania, użycia poetyckie
- 2.4.4.5.3. Wyrazy opatrzone przez redaktorów SStp uwagami dotyczącymi semantyki, fleksji, pochodzenia, eufemizacji etc.
- 2.4.4.5.4. Znaczenie nie jest jednoznacznie określone przez redaktorów SStp.

Kategorie opisowe są wkomponowane semantycznie w system klasyfikacyjny SPJS i zsynchronizowane znaczeniowo z kategoriami pojęciowymi, z którymi sąsiadują.

Przykład:

- 1.3. ROŚLINA
- 1.3.1. ROZWÓJ ROŚLINY. CZĘŚĆ ROŚLINY. OWOC. WARZYWO
- 1.3.2. CHOROBA ROŚLINY. OBUMIERANIE ROŚLINY
- 1.3.3. DRZEWO. KRZEW. LAS
- 1.3.4. ZBOŻE. ROŚLINA ZBOŻOWA
- 1.3.5. ROŚLINA ŁĄKOWA. ROŚLINA LEŚNA. ROŚLINA WODNA. ROŚLINA OZDOBNA etc.
- 1.3.6. Roślina określona przez redaktorów SStp tylko po łacinie
- 1.4. ZWIERZĘ

3.2.7. Reprezentowanie pojęć przez jednostki leksykalne zawarte w schemacie klasyfikacyjnym SPJS

W odróżnieniu od wielu kategoryzacji obecnych w słownikach onomazjologicznych, w których wyrazy są umiejscowione dopiero na ostatnim poziomie kategoryzacyjnym struktury, w SPJS zawsze wtedy, gdy materiał na to pozwala, pojęcia mogą być reprezentowane przez jednostki leksykalne już od pierwszego poziomu. Przykładowo można podać, że kategoria pojęciowa 1. WSZECHŚWIAT i ŚWIAT reprezentowana jest obecnie (2020 rok) przez takie jednostki językowe, jak: doskonałość (1)⁶³; element, aliment (1); gorącość (5); natura (2); nieporuszony (4); ogień (1); ogień (2); okno (3); podniebnie (1); powietrze (1); powietrze (2); przodek (12); przyrodzenie, przyrodzenie (5); przyrodzenie, przyrodzenie (6); przyrodzenie, przyrodzenie (7); (S) skończoność (1); artykuł hasłowy **skonanie**, jednostka skonanie (świata) (2); artykuł hasłowy **skończenie**, jednostka leksykalna skończenie świata (2); suchość (4); suchy (13); ścieżaka, ścieżka (3); świat (1); artykuł hasłowy **świat**, jednostka leksykalna początek świata (11); artykuł hasłowy **uczyniony**, jednostka leksykalna (przyczyna) uczyniona (2); utwierdzić, ućwierdzić, ućwierdzić, utwierdzić (2); wiatr, wiatr (3); wiek (2); wilkość (5); woda (5); ziemia (10); 1. zimno (2); zimność (3); zimny, zimni (4); żywioł (1).

Określone pojęcie hiperonimiczne może jednak wyznaczać poziom kategoryzacyjny, konieczny ze względu na spójność całej struktury, ale może nie posiadać

⁶³ Numer w nawiasie odsyła do jednostki leksykalnej w obrębie artykułu hasłowego SPJS.

reprezentacji leksykalnej (por. np. 2.2.2.1. RODZINY EMOCJI; 3.4. WSPÓŁ-ZALEŻNOŚĆ). Jest to spowodowane brakiem obecności takiej jednostki leksykalnej w języku w ogóle (por. Lyons 1984: 286-288)⁶⁴ lub w języku staropolskim. Celem umieszczenia w schemacie klasyfikacyjnym SPJS kategorii pojęciowej o zerowej ilości przyporządkowań leksykalnych jest stworzenie spójnej struktury hierarchicznej.

Nadrzędne i podrzędne poziomy kategoryzacyjne tworzą hierarchiczny system. Liczba poziomów i pojęć oraz ich nazwy są uwarunkowane materiałem leksykalnym zawartym w *Słowniku staropolskim*.

I tak np. nadrzędna kategoria pojęciowa 2.4.1.5.3. MEDIACJA składa się z 3 podrzędnych kategorii pojęciowych, w obrębie których występują 3 pojęcia:

2.4.1.5.3.1. MEDIATOR

2.4.1.5.3.2. MEDIOWANIE

2.4.1.5.3.3. OPŁATA MEDIACYJNA.

Schemat klasyfikacyjny SPJS (wersja 2.0) składa się obecnie (2020) z 210 kategorii pojęciowych, w obrębie których znajduje się 435 nazw pojęć. Tworzy go także 7 kategorii opisowych. Do pojęć przyporządkowałam 44 177 autosemantycznych jednostek ciągłych i nieciągłych wyekscerpowanych ze *Słownika staropolskiego* i suplementu. SPJS zawiera 80 594 jednostki semantyczne, czyli jednostki leksykalne (z przykładami) przyporządkowane do pojęć. Trwają prace leksykograficzne, onomazjologiczne i z zakresu semantyki historycznej, w wyniku których schemat klasyfikacyjny SPJS jako najważniejsza część *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* jest systematycznie udoskonalany w celu stworzenia adekwatnej kategoryzacji semantycznej leksyki średniowiecznej.

3.2.8. Materiał leksykalny zawarty w obrębie schematu klasyfikacyjnego SPJS i możliwości jego wykorzystania w badaniach

Schemat klasyfikacyjny SPJS został tak pomyślany, aby na podstawie zawartych w nim danych leksykalnych można było prowadzić usystematyzowane badania na temat słownictwa średniowiecznego⁶⁵. SPJS jest uporządkowanym pojęciowo teza-

⁶⁴ Lyons pisze m.in.: „W językach takich, jak np. angielski, nie ma leksemu hiperonimicznego wobec wszystkich rzeczowników. Zawodzi pod tym względem nawet dość specjalistyczny wyraz *entity* ‘byt’, ponieważ dominuje on tylko nad rzeczownikami policzalnymi; jego zaś najbliższe odpowiedniki w angielszczyźnie potocznej, a mianowicie *thing* ‘rzecz’ i *object* ‘przedmiot’, ‘obiekt’, mają znaczenie jeszcze bardziej ograniczone (...)” (1984: 286).

⁶⁵ Kilkuletnia żmudna praca leksykograficzna nad stworzeniem na podstawie drukowanego *Słownika staropolskiego* – elektronicznego *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* ma na celu analizę strukturalną materiału średniowiecznego przy wykorzystaniu danych, które zostały w nim zawarte. W drugiej połowie XX wieku Adam Heinz pisał: „Należy w imię dalszego rozwoju lingwistyki zrezygnować z procedury logicznej konstruowania mniej lub więcej apriorycznych modeli i koncepcji teoretycznych języka na rzecz analizy strukturalnej realnego materiału językowego, który winien być jedynym punktem wyjścia i jednocześnie celem wszelkich uogólnień teoretycznych” (1978: 471).

rusem, w którym znalazła się leksyka reprezentująca pojęcia odnoszące się do świata, który otaczał użytkownika języka, a także do jego życia fizycznego, psychicznego, duchowego i społecznego. Tezaurus ten pokazuje strukturę słownictwa staropolskiego – grupy znaczeniowe najliczniejsze, przeciętne liczebnie w stosunku do całości zasobu leksykalnego, jak również słabo reprezentowane – jak zostało to pokazane w poprzednim rozdziale monografii. Podejmując takie badania, musimy mieć jednak pełną świadomość tego, że staropolskie zasoby leksykalne (XII–XV wiek) nie są i nigdy nie będą kompletne, pojęcia SPJS są reprezentowane często w sposób niewystarczający. Niekompletność materiału leksykalnego dostępnego obserwacji wynika z tego, że jak píše Krystyna Kleszczowa (2012b: 272),

nieodnotowanie wyrazu czy jego znaczenia nie jest równoznaczne z jego nieobecnością, z kolei wyrazy odnotowane mają różną wagę – niektóre są bogato dokumentowane, inne ledwie raz poświadczane, bądź też poświadczane dwu- albo wielokrotnie, ale w jednym tekście lub u jednego autora. Są też takie wyrazy, które wydają się kalkami językowymi, wszak wiele w wiekach przeszłych tłumaczeń z języków obcych, a są nawet takie, których odczytanie jest wątpliwe, niektóre zaś wyglądają wręcz na pomyłki, a to również mogło się zdarzyć.

Dostępny staropolski materiał leksykalny był przeze mnie klasyfikowany według opisanej wcześniej zasady: od znaczenia jednostki leksykalnej (wraz z ilustrującym je przykładem) do nazwy pojęcia schematu klasyfikacyjnego SPJS, a następnie od jednostek zgromadzonych w obrębie kategorii pojęciowej do nazwy pojęcia i jej usytuowania w obrębie tego schematu. Ta struktura została wypełniona materiałem leksykalnym i znamy obecnie zawartość liczbową wszystkich poziomów kategoryzacyjnych od pierwszego do szóstego, więc możliwe jest analizowanie zawartości poszczególnych kategorii pojęciowych i ich opis w celu stworzenia całościowej charakterystyki słownictwa średniowiecznego według jednolitej metodologii.

Językoznawca, który opracowuje jakikolwiek słownik pojęciowy, może realizować tylko i wyłącznie zadania leksykografa-onomazjologa, który klasyfikuje jednostki leksykalne, przyporządkowuje je do struktury semantycznej, równocześnie ją modyfikując. Może też podjąć zadania badawcze jako leksykolog-onomazjolog i przystąpić do analizy słownictwa zawartego w obrębie nazw pojęć, które z jakichś względów oceni jako istotne z punktu widzenia prowadzonych przez siebie badań językoznawczych.

Onomazjolog-leksykolog korzystający z materiału leksykalnego zawartego w SPJS i mający dostęp do panelu edycji tego tezaury⁶⁶, tworząc opracowanie naukowe na temat wybranego pojęcia może prowadzić takie m.in. prace:

---

⁶⁶ Z danych zawartych w SPJS korzystają też badacze nie mający dostępu do panelu edycji. W trakcie podejmowanych prac nad zawartością leksykalną wybranych przez siebie pojęć ze schematu klasyfikacyjnego SPJS prowadzą ze mną niekiedy dyskusje nad zakwalifikowaniem jednostek leksykalnych do tej struktury – co skutkuje czasem modyfikacjami w jej obrębie.

1) Sprawdzenie poprawności przyporządkowań jednostek leksykalnych do nazw pojęć schematu klasyfikacyjnego SPJS i ewentualna korekta zakwalifikowań w panelu edycji SPJS.

2) Analiza jednostek leksykalnych przyporządkowanych do nazw pojęć pod kątem struktury słowotwórczej i ewentualna korekta tych danych w obrębie podstrony «Struktura wyrazów» w panelu edycji SPJS – przy wykorzystaniu wyników badań prowadzonych w nurcie reprezentowanym przez katowicką szkołę słowotwórstwa historycznego (por. np. Kleszczowa 1981, 1996 (red.), 1998, 2003a, 2015; Janowska 1999a, 1999b; Pastuchowa 2000; Janowska, Pastuchowa 2005; Janowska, Pastuchowa 2010).

3) Ewentualne rozszerzenie materiału ilustrującego znaczenia jednostek leksykalnych przy wykorzystaniu danych ze SStp (w SPJS jednostkę leksykalną ilustruje jeden przykład).

4) Analiza relacji hiperonim–hiponim w zakresie nazw pojęć zawartych w schemacie klasyfikacyjnym SPJS i ewentualne korekty przy założeniu, że jest to relacja quasi-hiponimiczna.

5) Analiza materiału ze względu na przyporządkowanie jednostek leksykalnych obecnych w kategoriach pojęciowych do części mowy.

6) Na podstawie zebranych danych strukturyzowanie jednostek leksykalnych w obrębie nazwy danego pojęcia i jego opis onomazjologiczny oraz semantyczny przy wykorzystaniu opracowań językoznawczych i innych odnoszących się do badanego zagadnienia. Ustrukturyzowanie może być dokonywane przy wykorzystaniu teorii pola semantycznego. Badacz powinien więc określić granice pola w obrębie danego pojęcia i zweryfikować jego skład leksykalny. Strukturyzując dane językowe, powinien wyodrębnić jednostki będące w centrum pola pojęciowego, umieścić pozostałe w obrębie wyodrębnionych przez siebie stref oraz pokazać relacje, jakie między nimi zachodzą. W strefie najbardziej oddalonej od centrum znajdują się ewentualne jednostki peryferyjne. Badania prowadzące do stworzenia pola semantycznego powinny być skupione, zgodnie z założeniami strukturalizmu, na analizie relacji hiponimicznych, meronimicznych, synonimicznych, antonimicznych i innych zachodzących między jednostkami leksykalnymi (por. Apresjan 1980; Grochowski 1982; Lyons 1984; Bednarek, Grochowski 1993).

7) Analiza znaczeń jednostek leksykalnych, która powinna, zgodnie z metodologią semantyki historycznej, zmierzać do opisu tego, czy i jak się te znaczenia zmieniły na przestrzeni dziejów – poprzez porównanie staropolskiego zasobu leksykalnego zgromadzonego w obrębie analizowanego pojęcia ze współczesną leksyką lub leksyką z innego etapu rozwoju języka (analiza diachroniczna). Dane zawarte w SStp (więc i w SPJS) stanowią znakomitą podstawę, aby pokazać, które znaczenia jednostek leksykalnych przetrwały do naszych czasów, a które uległy takim zmianom, jak np. zwężenie (specjalizacja) znaczenia, rozszerzenie (generalizacja) znaczenia, przeniesienie nazwy, melioracja, degradacja bądź metaforyzacja (por. np. Buttler 1978b; Kleparski 1999; Kleszczowa 1989, 2012a, 2012b; Pastuchowa 2000; Jaku-

bowicz 2010). Zmiany, jakie zachodzą na przestrzeni dziejów w obrębie znaczeń wyrazów, są niejednokrotnie powodem zakłóceń komunikacyjnych. W dawnych tekstach występują często leksemy, które określić można mianem homonimów kompetencyjnych (por. Sieradzka-Baziur 2017b: 234), będące rodzajem archaizmów znaczeniowych. Są to jednostki lekсыkalne, które w trakcie rozwoju języka nie zmieniły swojej formy fonetycznej i graficznej, a aktualna kompetencja użytkowników języka sprawia, że błędnie je rozumieją. Usytuowane w obrębie określonego pojęcia w słowniku pojęciowym powodują rodzaj dysonansu poznawczego u jego użytkownika, który zgodnie ze swoją kompetencją językową nie umieściłby danej jednostki w obrębie tej kategorii pojęciowej, do której zaklasyfikował ją leksykograf-onomazjolog. I tak np. do kategorii pojęciowej 2.4.4.3. PISMO przyporządkowałam jednostkę lekсыkalną *cielęcina* ze względu na znaczenie '*cielęca skóra (do pisania), vituli cutis*', która według dzisiejszego użytkownika powinna być zaklasyfikowana do pojęcia 2.1.6.3. MIĘSO. WĘDLINY. RYBA. TŁUSZCZ. Jednostka lekсыkalna *złośnik*⁶⁷, oznaczająca w średniowieczu tego, '*kto popełnia jakieś przestępstwo, nieuczciwość, grzech*'⁶⁸ bądź '*cudzołózcę*' – wspólnie charakteryzuje '*człowieka, który łatwo wpada w złość, przejawiającą się agresją wobec innych osób*' (WSJP PAN <https://wsjp.pl/> dostęp: 29.07.2020). Poniższe przykłady obrazują z kolei sytuację, gdy tylko w niektórych dawnych znaczeniach dany wyraz jest homonimem kompetencyjnym. Jednostka lekсыkalna *obluda* (1) mająca znaczenie '*przywidzenie, widziadło, mara, phantasma, visum, spectrum*', opatrzona w SStP przykładem: *Widzę, iżeś czarnoksiężnik albo dyjabeł, albo szatan, albo obluda (phantasma), albo niektóre boskie widzenie Rozm 129*, jest homonimem kompetencyjnym w zakresie znaczenia. W trakcie rozwoju języka wyraz ten nie zmienił ani swej formy fonetycznej, ani graficznej, natomiast zmieniła się semantyka reprezentujących go jednostek lekсыkalnych (zgodnie z dostępnymi danymi, w średniowieczu miał on 4 znaczenia i 2 podznaczenia⁶⁹, do dnia dzisiejszego zachowało się tylko jedno znaczenie, oznaczone w SStP cyfrą 3, wspólne dla średniowiecza i współczesności, por. '*falszywość, nieszczerłość, chytrość, podstęp, podstępne działanie, simulatio, dissimulatio, fraus, dolus*' SPJS (4)). Współczesne *obluda* oznacza tylko i wyłącznie '*postawę kogoś, kto ukrywa swoje prawdziwe myśli i uczucia, aby zaprezentować się w lepszym świetle*' (WSJP PAN <https://wsjp.pl/> dostęp: 29.07.2020).

Homonimy kompetencyjne są więc widoczne dla użytkownika SPJS przez swoją – w rzeczywistości pozorną – odmienną znaczeniową na tle innych wyrazów zaklasyfikowanych do poszczególnych pojęć tego słownika. Mogą wywoływać wątpli-

⁶⁷ Wyraz ten ma w staropolszczyźnie także drugą postać – **złośnik**.

⁶⁸ Por. przykład: **Złośniki** (iniquos *Psal 118, 113, Fl: zglóblliwe albo liche, Puł: złosne*) w nienawiści miałem *MW 38a*.

⁶⁹ Por. 1. '*przywidzenie, widziadło, mara, phantasma, visum, spectrum*' ~ '*zły duch, szatan, czart, diabolus, daemon*'; 2. '*złudzenie, zawodne myśli, pragnienia, illusio, error*'; 3. '*falszywość, nieszczerłość, chytrość, podstęp, podstępne działanie, simulatio, dissimulatio, fraus, dolus*' ~ '*zawodność, fallacia, fides dubia*'; 4. '*brednia, głupstwo, niedorzeczność, nugae, ineptiae*'.

wości co do poprawności ich przyporządkowania do określonej kategorii pojęciowej, co uwidacznia się szczególnie wyraźnie wtedy, gdy zbiór jednostek leksykalnych przyporządkowanych do określonego pojęcia nie jest duży. Na przykład kategoria pojęciowa 2.2.2.1.17. TĘSKNOTA reprezentowana jest przez takie jednostki leksykalne jak: cierpieć, cirpić, cirpieć, cirzpieć (15); (stęsknać) stesknąć (?) (1); tążyc, tężyc (1); tużenie (1); wstążyć, wstążyć się czy wstężyć, wstężyć się (2); (wstęsknić się) wsteschnić się (1); żądno (1); żądza (4).

Ostatnia spośród przyporządkowanych do tej kategorii pojęciowych jednostek leksykalnych to żądza (4)⁷⁰, którą zgodnie ze współczesną kompetencją językową zaklasyfikowalibyśmy do pojęcia 2.2.1.1. SPOSTRZEGANIE ZMYŚLOWE, jednak zgodnie ze średniowiecznym znaczeniem jednostka ta jest opatrzona definicją: *‘tęsknota, desiderium, angor’*, co ilustruje cytat: *Die autem quodam, cum in desiderio, w żądzы, filii esset et flere cepisset XV med. GIWroc 68r.*

Ze względu na to, że język staropolski z biegiem czasu staje się z perspektywy współczesnego użytkownika języka polskiego językiem przekładowym, istnieje pilna potrzeba prezentacji tej najdawniejszej leksyki, która jest dziś niezrozumiała. Analizą całościową należy jednak objąć nie tylko te jednostki leksykalne, które zmieniły swoje znaczenie, ale i te, które całkowicie wyszły z użycia.

8) Dane zawarte w SStp i suplementie – a za nimi w SPJS i niejednokrotnie w innych słownikach języka polskiego w tym etymologicznych (por. np. Boryś 2005; Długosz-Kurczabowa 2008), wyrazów obcych, dwujęzycznych, wielojęzycznych historycznych i współczesnych stanowią ogromną pomoc w analizach onomazjologicznych i semantycznych, jednak to nie zwalnia językoznawcy z samodzielnej analizy źródeł. Badania historycznojęzyczne powinny zawsze przyjmować kierunek: od tekstu do słownika i od słownika do tekstu. Bogdan Walczak (2012: 104) pisze: „nie wolno zapominać – przy niekwestionowanej wadze słowników – że prymarnym elementem warsztatu naukowego historyka języka jest tekst”.

Pracę z materiałem średniowiecznym zawartym w *Słowniku pojęciowym języka staropolskiego* można opisać za pomocą poniższego schematu:

leksykograf-semantyk → leksykograf-onomazjolog → leksykolog-onomazjolog i semantyk historyczny → leksykograf-onomazjolog.

Twórcy znaczeń SStp, czyli leksykografowie-semantycy, stworzyli podstawę do badań leksykografom-onomazjologom, którzy zredagowali SPJS. Leksykologdy-onomazjologdy oraz semantycy historyczni analizują i opracowują dane zawarte w obrębie pojęć SPJS, stwarzając podstawę do ewentualnych korekt w obrębie schematu klasyfikacyjnego SPJS czy przyporządkowań jednostek leksykalnych do niego, bądź proponując zmianę przykładów ilustrujących jednostkę leksykalną. Leksykograf-onomazjolog wprowadza ewentualne poprawki w panelu edycji SPJS. Badacze zajmujący się zagadnieniami semantycznymi i onomazjologicznymi mogą występować naprzemiennie w każdej z tych ról: leksykografa-semantyka, leksyko-

⁷⁰ Artykuł hasłowy **żądza** ma 18 jednostek leksykalnych.

grafa-onomazjologa oraz leksykologa-onomazjologa i semantyka historycznego, prowadząc badania, w centrum których są jednostki leksykalne przyporządkowane do nazw pojęć. Należy więc jeszcze raz wyraźnie podkreślić to, co zostało napisane już w poprzedniej części tej monografii, że badania onomazjologiczne są w takim ujęciu ściśle powiązane z badaniami semantycznymi.

Wyniki analiz dotyczące pojęć SPJS oraz jednostek leksykalnych zawartych w obrębie tych pojęć mają prowadzić do usystematyzowanego opisu semantyki słownictwa staropolskiego według jednolitej metodologii i dostarczyć wiedzy dotyczącej leksyki najstarszej doby rozwoju polszczyzny. W tym miejscu należy znowu powrócić do zadań stawianych onomazjologii przez jej prekursora Karla Jaberga (1931), który pisał, że po zebraniu różnorodnych wyrażen uporządkowanych leksykologicznie, stylistycznie, metaforycznie i usystematyzowaniu ich w obrębie pojęć należy przeprowadzić ich zróżnicowaną analizę w ujęciu zarówno diachronicznym, jak i synchronicznym.

W trakcie badań nad leksyką staropolską należy wykorzystywać literaturę językoznawczą dotyczącą tego zagadnienia, która jest bardzo rozbudowana. Słownictwo staropolskie było i jest tematem często podejmowanym przez językoznawców. Obszerne dane na ten temat występują w opracowaniach dotyczących dziejów języka polskiego (por. Klemensiewicz 2007; Walczak 1999). Z przeglądu prac językoznawczych wynika, że przedmiotem analiz było przede wszystkim słownictwo, które w SPJS usytuowane jest w obrębie pojęć:

2.4. ŻYCIE SPOŁECZNE – opracowane zostały zagadnienia odnoszące się do pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego (Obrębska 1929; Reczek 1963; Szymczak 1966; Ślawski 1998), domu, rodziny (Taras 1996), administracji i prawa (Zajda 1970, 1979, 1990, 2001), szkolnictwa (Wołowik 1979), bartnictwa (Kwaśnicka-Janowicz 2018), wojskowości (Cieśla 2009), handlu (Młynarczyk 1997, 1999), ubiorów (Borejszo 1990), języka (Kleszczowa 1989, 2003b). Jeden z obszarów kategorii opisowej SPJS, czyli 2.4.4.5. Określenia językoznawcze omówił Marian Kucała, pisząc o przysłowiach oraz ich nazwach w polskich tekstach staropolskich (1974).

Badana i opisywana była także m.in. leksyka znajdująca w obrębie innych pojęć:

- 1.1. NIEBO i 1.1.1. CIAŁO NIEBIESKIE (Waniakowa 2003);
- 2.1.1. POCZĄTEK ŻYCIA. NARODZINY. KOLEJNE ETAPY ŻYCIA. ŚMIERĆ (Łukaszewicz-Dudek 2009, 2010a, 2010b, 2011, 2017);
- 2.1.6. ODŻYWIANIE SIĘ. PICIE (Borejszo 2007);
- 2.2. ŻYCIE PSYCHICZNE (Piotrowska 2009; Mika 2018);
- 2.3. ŻYCIE DUCHOWE (Karpluk 2001 – *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej*, por. też Klich 1927);
- 2.4.3.1. MORALNOŚĆ (Kleszczowa 2010);
- 3.2. PRZESTRZEŃ (Janowska 1999a, 1999b).

Językoznawcy poświęcili także wiele uwagi historii pojedynczych wyrazów, opisu ich znaczeń w trakcie wielowiekowego rozwoju polszczyzny oraz charakterystyce leksykalnej zabytków staropolskich. Z przeglądu wskazanych powyżej i wielu

innych opracowań leksykologicznych (por. *Bibliografia podręczna gramatyki historycznej i historii języka polskiego* 1979, 1981, 2003; B. Hejmo 2013) dotyczących staropolskiego słownictwa wynika, że to zagadnienie było i jest w polu zainteresowań wielu polskich językoznawców. Jednocześnie trzeba wyraźnie podkreślić, że te opracowania dotyczą zaledwie niewielkiej części słownictwa staropolskiego.

Irena Bajerowa (2002: 341–342) zwraca uwagę na to, że

Brak nam jednak historii słownictwa z semantyką. Są poszczególne opracowania, nawet większe monografie, ale to wszystko są fragmenty, które czekają na scalenie i syntezę. To jest wspaniałe pole do działania dla miłośników diachronii. Ale jest to ugór trudny do uprawy, gdyż łatwo się pogubić w mnogości wyrazów i znaczeń, w wielokierunkowości problematyki. Jednakże porządkowanie takiego materiału, układanie według kierunków rozwoju może właśnie stanowić ciekawe wyzwanie i przynieść wiele satysfakcji.

Nie została, jak dotąd, opracowana całościowo żadna z kategorii pojęciowych pierwszego i drugiego rzędu wyodrębnionych w schemacie klasyfikacyjnym SPJS, czyli:

1. WSZECHŚWIAT i ŚWIAT
  - 1.1. NIEBO
  - 1.2. ZIEMIA
  - 1.3. ROŚLINA
  - 1.4. ZWIERZĘ
2. CZŁOWIEK
  - 2.1. ŻYCIE FIZYCZNE
  - 2.2. ŻYCIE PSYCHICZNE
  - 2.3. ŻYCIE DUCHOWE
  - 2.4. ŻYCIE SPOŁECZNE
3. CZŁOWIEK a WSZECHŚWIAT i ŚWIAT
  - 3.1. CZAS
  - 3.2. PRZESTRZEŃ
  - 3.3. RUCH
  - 3.4. WSPÓŁZALEŻNOŚĆ.

Wiele spośród wskazanych w tym rozdziale opracowań na temat słownictwa staropolskiego zostało ogłoszonych drukiem przed wydaniem ostatniego tomu SStp oraz suplementu i w celu całościowego omówienia podejmowanych już wcześniej zagadnień niektóre z nich należałoby podjąć ponownie. Zenon Klemensiewicz w *Historii języka polskiego* (1961: 130) pisał: „Póki nie zostanie ogłoszony w całości *Słownik staropolski*, brak jest podstaw materiałowych zarówno dla monograficznych opracowań leksykologicznych, jak i dla syntetycznego przekroju na płaszczyźnie historycznojęzykowej”.

Współcześni badacze języka staropolskiego dysponują już pełnym materiałem ze *Słownika staropolskiego*, co stwarza znakomitą podstawę do szeroko zakrojonych badań onomazjologicznych, semantycznych i innych.

Zakończenie

Scharakteryzowany w tej monografii *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* jest przede wszystkim prezentacją języka średniowiecznego w układzie pojęciowym. Ukazuje on rozmaite aspekty semantyczne jednostek leksykalnych należących do różnych części mowy, zarazem jednak pokazuje całe znane obecnie słownictwo staropolskie od XII do końca XV wieku w układzie alfabetycznym.

Wstępne założenia dotyczące koncepcji projektowanego słownika pojęciowego najstarszej doby rozwoju polszczyzny zostały zaprezentowane przeze mnie w artykule z roku 2010 na temat najstarszego polskiego słownictwa należącego do rodziny wyrazowej „ród”. Pełny opis projektu znalazł się we wniosku grantowym złożonym w NCN w roku 2010. Środki finansowe przyznane na realizację tego zamierzenia umożliwiły zespołowi grantowemu pod moim kierunkiem tworzenie w latach 2011–2015 wersji 1.0 *Słownika pojęciowego języka staropolskiego*, która w czerwcu 2015 została zamieszczona na stronie internetowej Instytutu Języka Polskiego PAN. Pierwszy etap prac nad stworzeniem SPJS trwał więc około 5 lat.

Po zakończeniu projektu grantowego SPJS był systematycznie rozwijany – prowadzono prace onomazjologiczne związane z zawartością leksykalną poszczególnych kategorii pojęciowych tego słownika, w wyniku których modyfikowana była jego struktura. Monografia *Onomazjologiczny słownik online. Metodologia, zawartość, wykorzystanie w badaniach na przykładzie „Słownika pojęciowego języka staropolskiego”* prezentuje dane zawarte w wersji 2.0 tego słownika z roku 2020. Ostatnia poprawka tej wersji została wprowadzona przez mnie do programu SPJS w dniu 30.06. 2020 roku. Modyfikacje wprowadzane do elektronicznego SPJS online w trakcie pięciu kolejnych lat (od 2015 do 2020 roku) miały charakter głównie językoznawczy. Różnorodne zadania odnoszące się do stworzenia *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* w jego obecnym kształcie były więc realizowane przez 10 ostatnich lat.

Dalsze prace nad rozwojem SPJS powinny przyjąć charakter dwukierunkowy:

(1) Modyfikacja programu komputerowego obsługującego SPJS oraz jego strony internetowej w celu dostosowania ich do współczesnych standardów informatycznych.

(2) Kontynuowanie badań onomazjologicznych, semantycznych, słowotwórczych, etymologicznych i innych nad materiałem średniowiecznym zgromadzonym w obrębie poszczególnych kategorii pojęciowych i opisowych, publikacja opracowań na ten temat i ewentualna modyfikacja struktury pojęciowej języka staropolskiego oraz zaklasyfikowań jednostek leksykalnych do odpowiednich kategorii

schematu klasyfikacyjnego SPJS. Celem tych analiz powinno być wypracowanie optymalnej struktury, w której znajdą się pojęcia konieczne i wystarczające ze względu na analizowany materiał staropolski – i w obrębie której wszystkie jednostki leksykalne zostaną przyporządkowane do właściwych pojęć ustrukturyzowanych według przyjętych zasad.

Bibliografia

1. Literatura cytowana

- Apresjan J.D. (1980). *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bajerowa I. (2002). *Perspektywy historycznych badań leksyki polskiej*, [w:] J. Rusek, W. Boryś, L. Bednarczuk (red.), *Dzieje Słowian w świetle leksyki*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 341–344.
- Batko-Tokarz B. (2008). *Tematyczny podział słownictwa w Wielkim słowniku języka polskiego*, [w:] P. Żmigrodzki, R. Przybylska (red.), *Nowe studia leksykograficzne*, t. 2, Kraków: Wydawnictwo Lexis, s. 31–48.
- Batko-Tokarz B. (2018). *Klasyfikacja tematyczna w WSJP PAN*, [w:] P. Żmigrodzki, M. Bańko, B. Batko-Tokarz, J. Bobrowski, A. Czelakowska, M. Grochowski, R. Przybylska, J. Waniakowa, K. Węgrzynek (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN. Geneza. Koncepcja. Zasady opracowania*, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, s. 79–92.
- Batko-Tokarz B. (2019). *Tematyczny podział słownictwa współczesnego języka polskiego. Teoria, praktyka, leksykografia*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bednarek A., Grochowski M. (1993). *Zadania z semantyki językoznawczej*, Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Bibliografia podręczna gramatyki historycznej i historii języka polskiego*, cz. 1 (1979), cz. 2 i cz. 3 (1981). Oprac. M. Bukowcowa i M. Kucala, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Instytut Języka Polskiego PAN.
- Bibliografia podręczna gramatyki historycznej i historii języka polskiego*, cz. 4 (2003). Oprac. Z. Bukowcowa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Instytut Języka Polskiego PAN, Wydawnictwo Lexis.
- Biblioteka zabytków polskiego piśmiennictwa średniowiecznego* (2006). Kierownik projektu W. Twardzik, płyta DVD, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Bieńkowski T. (1998). *Jan Amos Komeński o nauczaniu i wychowaniu*, Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna w Pułtusku.
- Bogusławski A. (1976). *O zasadach rejestracji jednostek języka*, „Poradnik Językowy”, z. 8 (342), s. 356–364.

- Borejszo M. (1990). *Nazwy ubiorów w języku polskim do roku 1600*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Borejszo M. (2007), *Staropolska leksyka kulinarna*, „Prace Filologiczne”, t. LIII, s. 37–48.
- Bremer J., Chuderski A. (red.) (2011). *Pojęcia. Jak reprezentujemy i kategoryzujemy świat*, Kraków: Universitas.
- Burkhanov I. (1999). *Linguistic Foundations of Ideography. Semantic Analysis and Ideographic Dictionaries*, Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Burkhanov I. (2010). *Lexicography. A Dictionary of Basic Terminology*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Buttler D. (1971). *Koncepcje pola znaczeniowego*, [w:] M. Schabowska (red.), *Wybór literatury do słownictwa, frazeologii i stylistyki*, cz. 1, Kraków: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, s. 294–312.
- Buttler D. (1977). *Grupa semantyczna przymiotników polskich o znaczeniu ‘pozostający w związku z radością’*, „Prace Filologiczne”, t. 27, s. 271–286.
- Buttler D. (1978a). *Łączliwość przymiotników o znaczeniu ‘związany z radością’*, „Prace Filologiczne”, t. 28, s. 207–221.
- Buttler D. (1978b). *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Cieśla P. (2009). *Nazewnictwo dotyczące broni i uzbrojenia używane do XV wieku (na podstawie Słownika staropolskiego)*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 75–81.
- Deptuchowa E., Liberek A. (2011). *Słownik staropolski (1953–2002)*, Kraków, red. S. Urbańczyk, [w:] M. Bańko, M. Majdak, M. Czeszewski (red.), *Słowniki dawne i współczesne. Internetowy przewodnik edukacyjny*, www.leksykografia.uw.edu.pl (dostęp: 24.07.2019).
- Deptuchowa E. (2016). *O suplemencie do „Słownika staropolskiego” w przededniu wydania*, [w:] M. Mączyński, E. Horyń, E. Zmuda (red.), *W kręgu dawnej polszczyzny II*, Kraków: Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, s. 151–161.
- Dokulil M. (1979). *Teoria derywacji*, przełożyli z języka czeskiego A. Bluszcz i J. Stachowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Duska J., Mika D. (2015). *Czy pojęcie OJCZYŻNA uległo przewartościowaniu? Zmiany semantyczne słownictwa z zakresu państwowości*, [w:] R. Dźwigoł, I. Steczko (red.), *Dialog z tradycją. Język – komunikacja – kultura*. Tom III, Kraków: Collegium Columbinum, s. 251–261.
- Duska J., Mika D. (2017). *Piętnastowieczne „hejstać” a współczesne „hejtować” – o agresji werbalnej w polszczyźnie*, „Język Polski”, XCVII, z. 1, s. 118–126.
- Eder M., Twardzik W. (2007). *Indeksy do Słownika staropolskiego*, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, Wydawnictwo Lexis.
- Esquibel J. (2011). *Użyteczność tezaursusa w studium diachronicznym dla językoznawcy historycznego – Historical Thesaurus of the Oxford English Dictionary*, [w:]

- W. Gruszczyński, L. Polkowska (red.), *Problemy leksykografii. Historia – metodologia – praktyka*, Kraków: Wydawnictwo Lexis, s. 143–160.
- Frodyma M. (2011). *Indeksy do „Opisu źródeł Słownika staropolskiego”*, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, Wydawnictwo Lexis.
- Galilej C. (2019). *Siedemnastowieczna leksyka gospodarcza na przykładzie dzieł Jakuba Kazimierza Haura*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Grochowski M. (1982). *Zarys leksykologii i leksykografii: zagadnienia synchroniczne*, Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Gruszczyński W. (2000). *Wokabularze ryskie na tle XVI- i XVII-wiecznej leksykografii polskiej*, Warszawa: ASPRA.
- Grzega J. *Onomasiology Online (On-On)*, <http://www1.ku-eichstaett.de/SLF/Engl-VglSW/OnOn.htm>.
- Grzegorzczkowska R., Laskowski R., Wróbel H. (red.) (1984). *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Grzegorzczkowska R. (2002). *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hartmann R.R.K., James G. (1998). *Dictionary of Lexicography*, London–New York: Routledge.
- Heinz A. (1978). *Dzieje językoznawstwa w zarysie*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Hejmo B. (2013). *Wykaz prac językoznawczych dotyczących słownictwa staropolskiego*, komputeropis, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Ipsen G. (1924). *Der Alte Orient und die Indogermanen*, [w:] *Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft*, Festschrift für Wilhelm Streitberg, Heidelberg, s. 200–237.
- Jaberg K. (1917). *Sprache als Äusserung und Sprache als Mitteilung*, „Archiv für das Studium der neueren Sprachen”, t. 136, s. 84–123.
- Jaberg K. (1931). *Sprachtradition und Sprachwandel*, Rektoratsrede gehalten an der 97. Stiftungsfeier der Univ. Bern am 21 Nov. 1931, Bern 1932.
- Jakubowicz M. (2010). *Drogi słów na przestrzeni wieków. Zarys słownika motywacji semantycznych na materiale przymiotników słowiańskich odziedziczonych z prasłowiańszczyzny*, Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Janowska A. (1999a). *Funkcje przestrzenne przedrostków czasownikowych w polszczyźnie*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Janowska A. (1999b). *Kategoria przestrzeni w historii języka polskiego*, [w:] A. Pajdzińska, P. Krzyżanowski (red.), *Przeszłość w językowym obrazie świata*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Janowska A., Pastuchowa M. (2005). *Słowotwórstwo czasowników staropolskich. Stan i tendencje rozwojowe*, Kraków: Universitas.
- Janowska A., Pastuchowa M. (2010). *Między leksykologią a słowotwórstwem. Osiągnięcia i propozycje katowickiej szkoły słowotwórstwa historycznego*, [w:] M. Kuźmicki, M. Osiewicz (red.), *Żywe problemy historii języka*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, s. 9–16.

- Kajtoch K., Sieradzka-Baziur B. (2016). *Pojęcie JEZYK w dwóch słownikach inspirowanych kategoryzacją semantyczną Rudolfa Halliga i Walthera von Wartburga (Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich i Słownik pojęciowy języka staropolskiego)*, [w:] J. Klimek-Grądzka, M. Nowak (red.), *Dawne z nowym łącząc... In memoriam Mariani Kucala*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, Katolicki Uniwersytet Lubelski, s. 101–118.
- Karpluk M. (2001). *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.
- Kay Ch. *What is the Historical Thesaurus of the OED*, <http://www.oed.com/public/whatishtoed/what-is-the-thesaurus/loginpage> (dostęp: 22.06.2019).
- Klemensiewicz Z. (1961). *Historia języka polskiego*, cz. 1, *Doba staropolska (od czasów najdawniejszych do początków XVI w.)*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Klemensiewicz Z. (2007). *Historia języka polskiego*, wyd. 7, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kleparski G. (1999). *Kierunki typologiczne w badaniach nad zmianą znaczeniową wyrazów*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, z. LV, 1999, s. 77–90, http://www.mimuw.edu.pl/polszczyzna/PTJ/b/b55_077-092.pdf (dostęp: 1.09.2019).
- Kleszczowa K. (1981). *Ograniczenia semantyczne w procesie derywacji nazw narzędzi*, Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Kleszczowa K. (1989). *Verba dicendi w historii języka polskiego. Zmiany znaczeń*, Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Kleszczowa K. (red.). (1996). *Słowotwórstwo języka doby staropolskiej. Przegląd formacji rzeczownikowych*, Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Kleszczowa K. (1998). *Staropolskie kategorie słowotwórcze i ich perspektywiczna ewolucja. Rzeczowniki*, Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Kleszczowa K. (2003a). *Staropolskie derywaty przymiotnikowe i ich perspektywiczna ewolucja*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Kleszczowa K. (2003b). *Staropolskie adiectiva dicendi. Ze studiów nad semantyką historyczną*, [w:] K. Kleszczowa, J. Sobczykowa (red.), *Śląskie studia lingwistyczne*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 133–141.
- Kleszczowa K. (2010). *O kłamstwie po staropolsku*, [w:] J. Chojak, T. Korpysz, K. Waszakowa (red.), *Człowiek, słowo, świat*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 334–341.
- Kleszczowa K. (2012a). *W poszukiwaniu logiki zmian znaczeniowych*, [w:] tejże, *Tajemnice dynamiki języka*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 263–270.
- Kleszczowa K. (2012b). *Językowy kształt czasu. Ze studiów nad semantyką historyczną*, [w:] tejże, *Tajemnice dynamiki języka*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 271–279.
- Kleszczowa K. (2015). *U źródeł polskich partykuł: derywacja funkcjonalna, przemiany, zaniki*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

- Klich E. (1927). *Polska terminologia chrześcijańska*, Poznań: Nakładem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
- Korpus tekstów staropolskich do roku 1500, <https://www.ijp.pan.pl> (dostęp: 30.08.2019).
- Koselleck R. (2012). *Semantyka historyczna*, wybór i opracowanie H. Orłowski, przeł. W. Kunicki, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Kowalewicz H., Kuraszkiewicz W. (zebr. i oprac.) (1959). *Wielkopolskie rotty sądowe XIV–XV wieku*, t. 1, Poznań–Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kowalewicz H., Kuraszkiewicz W. (zebr. i oprac.) (1960). *Wielkopolskie rotty sądowe XIV–XV wieku*, t. 2, Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kowalewicz H., Kuraszkiewicz W. (zebr. i oprac.) (1967). *Wielkopolskie rotty sądowe XIV–XV wieku*, t. 3, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Kowalewicz H., Kuraszkiewicz W. (zebr. i oprac.) (1974). *Wielkopolskie rotty sądowe XIV–XV wieku*, t. 4, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Kowalewicz H., Kuraszkiewicz W. (zebr. i oprac.) (1981). *Wielkopolskie rotty sądowe XIV–XV wieku*, t. 5, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kucała M. (1957). *Wstęp*, [w:] *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich*, Wrocław: Zakład im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, s. 5–15.
- Kucała M. (1974). *Przysłowia i ich nazwy w polskich tekstach średniowiecznych*, „Prace Filologiczne”, t. XXV, s. 419–426.
- Kucała M. (1994). *Wstęp*, [w:] *Słownik polszczyzny Jana Kochanowskiego*, t. 1, red. M. Kucała, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, s. V–XV.
- Kucała M. (2003). *Ukończony został Słownik staropolski*, „Język Polski”, R. LXXXIII, z. 1, s. 1–4.
- Kuraszkiewicz W., Wolff A. (1950). *Zapiski i rotty polskie XV–XVI wieku z ksiąg sądowych ziemi warszawskiej*, Prace Komisji Językowej PAU, nr 36, Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Kuraszkiewicz W. (1953). *Słownik staropolski*, recenzja, „Język Polski”, R. XXXIII, z. 3, s. 177–181.
- Kwaśnicka-Janowicz A. (2018). *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)*, Kraków: Wydawnictwo Lexis.
- Laskowski R. (1984). *Podstawowe pojęcia morfologii*, [w:] R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, H. Wróbel (red.). *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 9–57.
- Leńczuk M. (2013). *Staropolskie przekazy kanonu Mszy Świętej. Wariantywność leksykalna*, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN.
- Lyons J. (1984). *Semantyka*, t. 1, (1989). *Semantyka*, t. 2, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Łoś J. (1913). *Jak powstaje Słownik staropolski*, „Język Polski”, R. I, z. 1, s. 23–25.

- Łoś J. (1915). *Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543*, Kraków: Akademia Umiejętności.
- Łoś J. (1922). *Początki piśmiennictwa polskiego (przegląd zabytków językowych)*, Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo.
- Łukaszewicz-Dudek S. (2009). *Obraz sposobów umierania w leksyce tekstów staropolskich*, [w:] J. Kolbuszewski (red.), *Problemy współczesnej tanatologii. Medycyna – Antropologia kultury – Humanistyka*, t. XIII, Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, s. 137–143.
- Łukaszewicz-Dudek S. (2010a). *Rodzina w kontekście narodzin i śmierci*, [w:] J. Bujak-Lechowicz (red.), *Rodzina w języku i kulturze*, Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, s. 21–37.
- Łukaszewicz-Dudek S. (2010b). *Sytuacje graniczne w życiu człowieka a jego tożsamość na podstawie analizy językoznawczej tekstów staropolskich*, [w:] J. Bujak-Lechowicz (red.), *Językowo-kulturowy obraz tożsamości*, Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, s. 461–467.
- Łukaszewicz-Dudek S. (2011). *Struktura najstarszego polskiego słownictwa z pola semantycznego: płodność i okres prenatalny*, [w:] I. Kęпка, L. Wardy-Radys (red.), *Nasz język w przeszłości – nasza przeszłość w języku*, t. 1, Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, s. 186–194.
- Łukaszewicz-Dudek S. (2017). *Staropolskie słownictwo związane z narodzinami i śmiercią*, rozprawa doktorska z zakresu językoznawstwa napisana pod kierunkiem B. Sieradzkiej-Baziur, komputeropis, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Markowski A. (1992). *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*, t. 1 i t. 2, Wrocław: Wydawnictwo Wiedza o Kulturze Fundacji dla Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Meyer R.M. (1910). *Bedeutungssysteme*, „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung”, nr 43.
- Michałowska T. (2003). *Średniowiecze*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Michałowska T. (2011). *Literatura polskiego średniowiecza. Leksykon*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mika D. (2013). *Indywidualizm w średniowieczu wobec faktów językowych*, „Horyzonty Wychowania”, t. XII, nr 24, s. 129–140.
- Mika D. (2018). *Semantyka słownictwa dotyczącego procesów poznawczych – staropolszczyzna a współczesny język polski*, rozprawa doktorska z zakresu językoznawstwa napisana pod kierunkiem B. Sieradzkiej-Baziur, komputeropis. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Mika D. (2019). *Leksem dusza w okresie staropolskim – ujęcie historycznojęzykowe*, [w:] Ł. Burkiewicz, I. Kaczmarzyk, J. Łukaszewska-Haberkowa, L. Zinkow (red.), *Polska kultura religijna. Studia o polskiej religijności na przestrzeni wieków*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, s. 205–217.
- Mikołajczak-Matyja N. (2005). *Hierarchiczne uporządkowanie słownictwa a tradycyjna leksykografia*, „Investigationes Linguisticae”, t. 12, s. 17–32, <https://core.ac.uk/download/pdf/144483284.pdf> (dostęp: 22.06.2019).

- Milewski T. (1965). *Językoznawstwo*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Miodunka W. (1980). *Teoria pól językowych. Społeczne i indywidualne ich uwarunkowania*, Warszawa–Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Miodunka W. (1989). *Podstawy leksykologii i leksykografii*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Młynarczyk E. (1997). *Słownictwo dotyczące handlu w Słowniku staropolskim (uwagi ogólne)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, Prace Językoznawcze, t. IX, s. 173–175.
- Młynarczyk E. (1999). *Gdzie targowano w dawnej Polsce, czyli o staropolskich wyrazach nazywających place, stoiska i pomieszczenia handlowe*, „Język Polski”, R. LXXIX, z. 1–2, s. 54–67.
- Nitsch K. (1945). *Studia nad historią polskiego słownictwa (z uwzględnieniem stanu „Słownika staropolskiego”)*, „Sprawozdania PAU”, R. XLVI, s. 3–6.
- Obrębska A. (1929). *Stryj, wuj, swak w dialektach i historii języka polskiego*, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności.
- Palmer F.R. (1983). *Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pałka P., Kwaśnicka-Janowicz A. (2017). *Przewodnik po elektronicznych zasobach językowych dla polonistów (Słowniki, kartoteki, korpusy, kompendia)*, Kraków: Biblioteczka Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego nr 28, http://tmjp.pl/images/pdfprzewodnik_po_elektronicznych_zasobach.pdf (dostęp: 22.06.2019).
- Pastuchowa M. (2000). *Zmiany semantyczne i strukturalne czasowników odrzeczownikowych*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Piotrowska A.E. (2009). *Zmysły a procesy mentalne. Historia słownictwa z rodziny czasownika baczyć w języku polskim*, Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Piotrowski T. (1994). *Z zagadnień leksykografii*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pisarek W. (1967). *Pojęcie pola wyrazowego i jego użyteczność w badaniach stylistycznych*, „Pamiętnik Literacki”, t. LVIII, nr 2, s. 493–516.
- Pisarkowa K. (1972). *Szkiełko semantycznego zapachów w polszczyźnie*, „Język Polski”, R. LII, z. 5, s. 330–339.
- Porzig W. (1934). *Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen*, „Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur”, nr 58, s. 70–97.
- Porzig W. (1950). *Das Wunder der Sprache*. Bern: Francke.
- Puzynina J. (1968). *Co to jest onomazjologia*, „Lingua Posnaniensis”, R. XII/XIII, s. 119–124.
- Rzeczek J. (1963). *Oddawanie pojęcia parentes ‘rodzice’ w staropolszczyźnie*, „Język Polski”, R. XLIII, z. 1–2, s. 49–57.
- Rembiszewska D.K. (2005). *Słownictwo tematyczne w dwudziestowiecznych opracowaniach leksykograficznych*, „Poradnik Językowy”, z. 8, s. 37–51.

- Sambor J. (2001). *Język polski w świetle statystyki*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 503–526.
- Saussure F. de. (1961). *Kurs językoznawstwa ogólnego*, przeł. K. Kasprzyk, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Siatkowska E. (1988). *Pole semantyczne „szczęścia” i pojęć pokrewnych w historii języka polskiego*, „Prace Filologiczne”, t. 34, s. 127–141.
- Siatkowska E. (1989). *Rozwój polskiego i czeskiego słownictwa określającego emocje proste na przykładzie pola semantycznego ‘gniew’*, [w:] H. Popowska-Taborska (red.), *Paralele w rozwoju słownictwa języków słowiańskich*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 119–131.
- Sieradzka B., Hrycyna W. (1996). *O semantyce polskich i angielskich wykrzykników właściwych wyrażających emocje*, [w:] M. Filipowicz-Rudek, J. Konieczna-Twardzikowa (red.), *Między oryginałem a przekładem II, Przekład, jego tworzenie się i wpływ*, Kraków: Universitas, s. 199–208.
- Sieradzka-Baziur B. (2002). *Jana Kochanowskiego renesansowy świat uczuć. Analiza językoznawcza*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.
- Sieradzka-Baziur B., Majtczak T. (2010a). *Wyrazy japońskie w tekstach do nauki języka polskiego dla Japończyków*, [w:] G. Zarzycka, G. Rudziński (red.), „Acta Universitatis Lodzianensis”. *Kształcenie polonistyczne cudzoziemców*, t. 17. *Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego – 2*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 185–193.
- Sieradzka-Baziur B. (2010b). *Najstarsze polskie słownictwo należące do rodziny wyrazowej „ród”*, [w:] J. Bujak-Lechowicz (red.), *Rodzina w języku i kulturze*, Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, s. 59–72.
- Sieradzka-Baziur B. (2011). *Projektowany Słownik pojęciowy języka staropolskiego i jego przydatność w badaniach naukowych oraz w procesie dydaktycznym*, [w:] M. Obrusznik-Partyka i L. Pacan-Bonarek (red.), *Nie tylko o dydaktyce...*, Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, s. 341–350.
- Sieradzka-Baziur B. (2012a). *O projekcie Słownika pojęciowego języka staropolskiego w kontekście prac dotyczących najdawniejszego słownictwa*, „Język Polski”, R. XCII, z. 2, s. 81–91.
- Sieradzka-Baziur B., Duska J., Kajtoch K. (2012 b). *Ukończony został Słownik polszczyzny Jana Kochanowskiego*, Język Polski, R. XCII, z. 4, s. 241–248.
- Sieradzka-Baziur B. (2015). *Komunikowanie i wyrażanie emocji w tekstach średniowiecznych na podstawie „Słownika pojęciowego języka staropolskiego”*, „Poznańskie Studia Slawistyczne”, t. 9, s. 369–379.
- Sieradzka-Baziur B. (2016a). *Mediacja w średniowieczu a współcześnie w świetle faktów językowych*, „Horyzonty Wychowania”, t. 15, nr 36, s. 109–125.
- Sieradzka-Baziur B. (2016b). *„Rozmyślanie przemyskie” – losy zabytku językowego i jego wykorzystanie w leksykografii*, [w:] J. Bartmiński, A. Timofiejew (red.), *„Rozmyślanie przemyskie”. Świadectwo średniowiecznej kultury religijnej*, Prze-

- myśl: Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyślu, s. 203–212.
- Sieradzka-Baziur B., Duska J., Kajtoch K., Mika D. (2016c). „Słownik pojęciowy języka staropolskiego” – charakterystyka, „Język Polski”, R. XCVI, z. 3, s. 68–79.
- Sieradzka-Baziur B., Kajtoch K., Mika D. (2016d). *Leksyka średniowieczna w Słowniku pojęciowym języka staropolskiego*, [w:] M. Mączyński, E. Horyń, E. Zmuda (red.), *W kręgu dawnej polszczyzny II*, Kraków: Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, s. 287–300.
- Sieradzka-Baziur B. (2017a). *Semantyczna struktura „Poniattievoho slovnyka staropolskoji movy” onlajn*, „Visnyk”, nr 2 (86), s. 115–129.
- Sieradzka-Baziur B. (2017b). *Semantyka historyczna – zakres badań i ich wyniki*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis” 234, „Studia Linguistica”, t. 12, s. 226–237.
- Sieradzka-Baziur B. (2018). *Pojęcie EDUKACJA w średniowieczu*, [w:] M. Chrost, K. Jakubiak (red.), *Wychowanie. Socjalizacja. Edukacja*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, s. 169–181.
- Sieradzka-Mruk A. (2016). „Radość i nadzieja, smutek i trwoga” w nabożeństwie drogi krzyżowej. *Wybrane aspekty ewolucji dyskursu religijnego w XX wieku na przykładzie leksyki dotyczącej uczuć*, Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Sławski F. (1998). *Matka, mać, macica, macierz, maciora, mama*, „Język Polski”, R. LXXVIII, z. 1–2, s. 6–15.
- Słowniki dawne i współczesne. Internetowy przewodnik edukacyjny*, red. M. Bańko, M. Majdak, M. Czeszewski, www.leksykografia.uw.edu.pl (dostęp: 24.07.2019).
- Storm Ch., Storm T. (1987). *A Taxonomic Study of the Vocabulary of Emotions*, „Journal of Personality and Social Psychology”, t. 53, nr 4, s. 805–816.
- Szczepankowska I. (2007). *Czym jest „pojęcie” we współczesnym językoznawstwie*, „Białostockie Archiwum Językowe”, nr 7, s. 169–183.
- Szczepankowska I. (2011). *Semantyka i pragmatyka językowa. Słownik podstawowych pojęć z zadaniami i literaturą przedmiotu*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Szymczak M. (1966). *Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego w historii i dialektach języka polskiego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Tabakowska E. (2011). *W co przechodzi ludzkie pojęcie*, [w:] J. Bremer, A. Chuderski (red.), *Pojęcia. Jak reprezentujemy i kategoryzujemy świat*, Kraków: Universitas, s. 199–213.
- Tappolet E. (1895). *Die romanischen Verwandtschaftsnamen, mit besonderer Berücksichtigung der französischen und italienischen Mundarten. Ein Beitrag zur vergleichenden Lexikologie*, Strassburg: Karl J. Trübner.
- Taras B. (1996). *Średniowieczne słownictwo domowe i rodzinne*, cz. 1: *Wyrazy, wyrażenia i zwroty związane z narodzinami, pielęgnacją i wychowaniem małego dziecka znajdujące się w tekście „Rozmyślenia przemyskiego”*, „Prace Filologiczne” t. 41, s. 275–281.

- Tokarski R. (1984). *Struktura pola znaczeniowego. (Studium językoznawcze)*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Tokarski R. (2001). *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 343–370.
- Trier J. (1931). *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes; die Geschichte eines sprachlichen Feldes*, Heidelberg: C. Winter.
- Trier J., (1934). *Das sprachliche Feld. Eine Auseinandersetzung*, „Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung”, t. 10, s. 428–449.
- Twardzik W. (red.), we współpracy z: E. Deptuchową, L. Szelachowską-Winiarzową (2005). *Opis źródeł „Słownika staropolskiego”*, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, Wydawnictwo Lexis.
- Urbańczyk S. (1953–1955). *Wstęp*, [w:] *Słownik staropolski*, t. I, S. Urbańczyk (red.), A–Ć, Warszawa: Zakład im. Ossolińskich, s. I–XIII.
- Urbańczyk S. (1962). *Wokabularz trydencki*, „Język Polski”, R. 42, z. 1, s. 15–29.
- Urbańczyk S. (1968). *Słownik staropolski jako źródło etnograficzne*, [w:] tegoż, *Szki-ce z dziejów języka polskiego*, Warszawa: PWN, s. 282–294.
- Urbańczyk S., Sieradzka-Baziur B. (2000). *Słowniki i encyklopedie. Ich rodzaje i użyteczność*, B. Sieradzka-Baziur rozdział III publikacji – *Nowe słowniki oraz uzupełnienia do rozdziału I i II*, wyd. IV zmienione i poszerzone, Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego.
- Walczak B. (1999). *Zarys dziejów języka polskiego*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Walczak B. (2012). *Badania w zakresie historii języka polskiego (próba syntezy)*, [w:] M. Grochowski (red.), *Językoznawstwo w Polsce. Kierunki badań i perspektywy rozwoju*. Materiały z sesji jubileuszowej Komitetu Językoznawstwa PAN, Warszawa: Polska Akademia Nauk. Komitet Językoznawstwa, s. 99–111.
- Waniakowa J. (2003), *Wybrane najstarsze polskie słownictwo astronomiczne*, „Język Polski”, R. LXXXIII, z. 2, s. 102–111.
- Weisgerber L. (1927). *Die Bedeutungslehre, ein Irrweg der Sprachwissenschaft?*, „Germanisch-Romanische Monatschrift”, t. 15, s. 161–183.
- Weisgerber L. (1954). *Die Sprachfelder in der geistigen Erschliessung der Welt*. In *Festschrift für J. Trier*, ed. B. Wiese, Meisenheim: Hain.
- Wełpa A. (2014). *Językowe komunikowanie uczuć w pieśniach ludowych z Warmii i Mazur*, Kraków: Wydawnictwo LIBRON.
- Wierzchowski J. (1955). *Dwie koncepcje słowników niealfabetycznych*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 127–133.
- Wierzchowski J. (1980). *Semantyka językoznawcza*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wiśniewska H. (2010). *Leksykalne pole semantyczne – metodą opisu XVII-wiecznej rzeczywistości*, „Językoznawstwo”. *Tekst staropolski w badaniach, dydaktyce i edycji*, t. 4, s. 37–49.

- Wołowik B. (1979). *Historia polskiej terminologii szkolnej*, Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna.
- Wydra W., Rzepka W.R. (2004). *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, wyd. III, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Zajda A. (1970). *Nazwy urzędników staropolskich (do roku 1600)*, Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Zajda A. (1979). *Nazwy staropolskich powinności feudalnych, danin i opłat (do 1600 roku)*, Warszawa–Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Zajda A. (1990). *Staropolska terminologia prawnicza (do 1500 r.)*, Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Zajda A. (2001). *Studia z historii polskiego słownictwa prawniczego i frazeologii*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Zauner A. (1903). *Die romanischen Namen der Körperteile. Eine onomasiologische Studie*, „Romanische Forschungen”, t. 14, s. 339–530.
- Żmigrodzki P. (2008). *Słowo – słownik – rzeczywistość. Z problemów leksykografii i metaleksykografii*, Kraków: Wydawnictwo Lexis.
- Żmigrodzki P. (2009). *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Żurowska-Górecka W., Kyas V. (1977, 1978, 1980). *Mamotreky staropolskie*, cz. I, II, III, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

2. Słowniki, encyklopedie, zbiory wyrazowe

- Anusiewicz J., Skawiński J. (1998). *Słownik polszczyzny potocznej*, Warszawa–Wrocław: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Artomiusz P. (1591). *Nomenclator selectissimas rerum appellationes tribus linguis, Latina, Germanica, Polonica explicatas indicans*, Kraków.
- Boryś W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Cygal-Krupa Z. (1986). *Słownictwo tematyczne języka polskiego. Zbiór wyrazów w układzie rangowym, alfabetycznym i tematycznym*, Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Cygal-Krupa Z. (1990). *Podstawowe słownictwo tematyczne języka polskiego (na wybranych przykładach)*, Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Dąbrowska A. (2009). *Słownik eufemizmów polskich czyli „W rzeczy mocno, w sposobie łagodnie”*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Długosz-Kurczabowa K. (2008). *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Domański P. (1998). *Słownik tematyczny angielsko-polski. English-Polish Thematic Dictionary*, Warszawa: ABC FUTURE.
- Dornseiff F. (1934). *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*, Berlin-Leipzig: Walter de Gruyter & Co.

- Dornseiff F. (1970). *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*, siebente, unveränderte Auflage, Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Hallig R., Wartburg W. von (1952). *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas*, Berlin: Akademie-Verlag.
- Hallig R., Wartburg W. von (1963). *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas*, 2., neu bearbeitete und erweiterte Auflage, Berlin: Akademie-Verlag.
- Historical Thesaurus of the Oxford English Dictionary* (2009). Red. Ch. Kay, J. Roberts, M. Samuels, I. Wotherspoon, Oxford: Oxford University Press.
- Historical Thesaurus of the Oxford English Dictionary*, <https://www.oed.com/public/htod/loginpage>.
- Iwanowicz M., Polański E. (2011). *Szkolny słownik tematyczny języka polskiego: nie tylko dla uczniów*, Łódź: Literatura.
- Język polski. Encyklopedia w tabelach*. (2000). Red. W. Mizerski, Warszawa: Wydawnictwo Adamantan.
- Kaczmarek L., Skubalanka T., Grabias S. (1994). *Słownik gwary studenckiej*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Kajtoch W. (2008). *Słownik tematyczno-frekwencyjny słownictwa używanego w trzech typach polskich pism młodzieżowych*, [w:] tegoż, *Językowe obrazy świata i człowieka w prasie młodzieżowej i alternatywnej*, t. 1, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 221–343.
- Kita M., Polański E. (2002). *Słownik tematyczny języka polskiego*, Łódź: Wydawnictwo Literatura.
- Komeński J.A. (1631). *Janua linguarum roserata sive seminarium linguarum et scientiarum omnium (...)*, Leszno.
- Kucała M. (1957). *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich*, Wrocław: Zakład im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Leksičeskaja osnova ruskogo jazyka: kompleksnyj učebnyj slovar'* (1984). Red. V.V. Morokovkin, Moskva: Russkij jazyk.
- McArthur T. (1981). *Longman Lexicon of Contemporary English*, Essex: Longman Group UK Limited.
- Murmeliusz (Myrmeling) J. (1526, 1528, 1533). *Dictionarius Ioannis Murmelii variarum rerum... cum Germanica atque Polonica interpretatione*, Kraków.
- Mymer F. (1528). *Dictionarium trium linguarum, Latinae, Teutonicae et Polonicae...*, Kraków.
- Roget P.M. (1852). *Thesaurus of English Words and Phrases, classified and arranged so as to facilitate the expression of ideas and assist in literary composition*, London: Longman, Brown, Green, and Longmans.
- Roget P.M. (2002). *Roget's Thesaurus of English Words & Phrases*, ed. by G. Davidson, London: Penguin Books Ltd.
- Słownik pojęciowy języka staropolskiego* (2015). Red. B. Sieradzka-Baziur, <http://spjs.ijp.pan.pl>.

- Słownik polszczyzny Jana Kochanowskiego*, t. 1–5 (1994–2012). Red. M. Kucala, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Słownik semantyczny języka polskiego*, <http://www.klk.uj.edu.pl/ssjp>.
- Słownik staropolski*, t. 1–11 (1953–2002). Red. S. Urbańczyk, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Instytut Języka Polskiego PAN.
- Słownik staropolski. Suplement cz. I (verba absentia)* (2014). Red. E. Deptuchowa, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Słowosieć*, kierownik projektu M. Piasecki, <http://plwordnet.pwr.wroc.pl>.
- Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Żmigrodzki, <https://www.wsjp.pl>.
- Wielki słownik wyrazów obcych* (2005). Red. M. Bańko, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zawiliński R. (1926). *Dobór wyrazów. Słownik wyrazów bliskoznacznych i jednoznacznych do praktycznego użytku ułożył Roman Zawiliński*, Kraków: nakładem „Poradnika Językowego”.

Rozwiązanie skrótów

(S) jednostka leksykalna pochodzi z suplementu do *Słownika staropolskiego*

SPJS: *Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, <http://spjs.ijp.pan.pl>

SSStp: *Słownik staropolski (1953–2002)*

WSJP PAN: *Wielki słownik języka polskiego PAN*, <https://www.wsjp.pl>

Wykaz terminów charakterystycznych dla SPJS

homonim kompetencyjny (3.)⁷¹

jednostka autosemantyczna (2.2.1.)

jednostka ciągła (2.2.1.)

jednostka ciągła autosemantyczna (2.2.1.)

jednostka ciągła synsemantyczna (2.2.1.)

jednostka inna (2.2.1.)

jednostka leksykalna (2.2.1.)

jednostka nieciągła (2.2.1.)

jednostka nieciągła autosemantyczna (2.2.1.)

jednostka nieciągła synsemantyczna (2.2.1.)

jednostka niepełna (2.2.1.)

jednostka niepełna A (2.2.1.)

jednostka niepełna B (2.2.1.)

jednostka pełna (2.2.1.)

jednostka semantyczna (2.2.1.)

jednostka synsemantyczna (2.2.1.)

kategoria opisowa (2.2.2.)

kategoria pojęciowa (2.2.2.)

konceptualizacja strukturyzująca (2.2.2; 3.2.2.)

pojęcie (1.2; 2.2.2; 3.)

poziom kategoryzacyjny (poziom 1. rzędu, poziom 2. rzędu, poziom 3. rzędu,
poziom 4. rzędu, poziom 5. rzędu, poziom 6. rzędu) (2.2.2.)

prototypowa jednostka leksykalna (2.2.1.)

schemat klasyfikacyjny SPJS (3)

system pojęciowy słownictwa staropolskiego (2.2.2.)

---

⁷¹ Numer w nawiasie odsyła do rozdziału lub rozdziału i podrozdziału w monografii.

Wykaz tabel

- Tabela 1. Liczba artykułów hasłowych zawartych w SStp i jego suplemencie, s. 13–14
- Tabela 2. Historia wydawania *Słownika staropolskiego* i skład komitetu redakcyjnego, s. 15
- Tabela 3. Klasyfikacja emocji w *Thesaurus of English Words and Phrases* Petera Marka Rogeta, s. 27
- Tabela 4. Klasyfikacja emocji w *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas*, s. 28
- Tabela 5. Klasyfikacja emocji w SPJS, s. 28
- Tabela 6. Schemat klasyfikacyjny *Thesaurus of English Words & Phrases* Petera Marka Rogeta (dwa pierwsze poziomy), s. 33
- Tabela 7. Schemat klasyfikacyjny *Doboru wyrazów* Romana Zawilińskiego (dwa pierwsze poziomy), s. 34
- Tabela 8. Schemat klasyfikacyjny *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen* Franza Dornseiffa (pierwszy poziom), s. 35.
- Tabela 9. Schemat klasyfikacyjny Rudolfa Halliga i Walthera von Wartburga (dwa pierwsze poziomy), s. 36
- Tabela 10. Schemat klasyfikacyjny *Porównawczego słownika trzech wsi małopolskich* Mariana Kucaty (dwa pierwsze poziomy), s. 37
- Tabela 11. Schemat klasyfikacyjny *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* (dwa pierwsze poziomy), s. 38
- Tabela 12. Rodzaje jednostek leksykalnych SPJS, s. 47
- Tabela 13. Rodzaj i liczba jednostek leksykalnych w SPJS, s. 49
- Tabela 14. Sto artykułów SPJS z największą liczbą jednostek leksykalnych, s. 50–53
- Tabela 15. Części mowy a jednostki SPJS ciągłe autosemantyczne i ciągłe synsemantyczne, s. 57
- Tabela 16. Poziomy kategoryzacyjne w słowniku Rudolfa Halliga i Walthera von Wartburga oraz w SPJS, s. 71
- Tabela 17. System klasyfikacyjny Rudolfa Halliga i Walthera von Wartburga – kategorie pojęciowe, s. 74
- Tabela 18. System klasyfikacyjny SPJS – kategorie pojęciowe, s. 74
- Tabela 19. Liczba poziomów kategoryzacyjnych i kategorii pojęciowych schematu klasyfikacyjnego SPJS, s. 85
- Tabela 20. Liczba jednostek semantycznych w obrębie poziomu 1. rzędu i poziomu 2. rzędu (z wyłączeniem danych zawartych w kategoriach opisowych), s. 85–86

Streszczenie

Monografia *Onomazjologiczny słownik online. Metodologia, zawartość, wykorzystanie w badaniach na przykładzie „Słownika pojęciowego języka staropolskiego”* składa się z trzech rozdziałów.

W pierwszym z nich autorka omówiła zakres badań onomazjologii jako działu leksykologii, w obrębie którego badane są jednostki języka w kontekście pojęć, do których są one przyporządkowywane. Przedmiotem opisu stały się też najważniejsze słowniki onomazjologiczne polskie i obce, a wśród nich:

- 1) *Thesaurus of English Words and Phrases* Petera Marka Rogeta (1852);
- 2) *Dobór wyrazów* Romana Zawilińskiego (1926);
- 3) *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen* Franza Dornseiffa (1934);
- 4) *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas* Rudolfa Halliga i Walthera von Wartburga (1952, 1963);
- 5) *Historical Thesaurus of Oxford English Dictionary*, <https://www.oed.com/public/htoed/loginpage>;
- 6) *Wielki słownik języka polskiego PAN*, <https://www.wsjp.pl/> (słownik alfabetyczny z klasyfikacją tematyczną).

W drugim rozdziale monografii została zaprezentowana metodologia opracowywania onomazjologicznego *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* <https://spjs.ijp.pan.pl/> oraz jego zawartość i struktura. Został on zredagowany przy wykorzystaniu materiału zawartego w jedenastotomowym *Słowniku staropolskim* (1953–2002) stworzonym pod redakcją Stanisława Urbańczyka oraz na podstawie *Słownika staropolskiego. Suplementu cz. I (verba absentia)* (2014) pod redakcją Ewy Deptuchowej. *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* powstał w ramach zespołowego projektu grantowego Narodowego Centrum Nauki w latach 2011–2015. Kierownikiem tego przedsięwzięcia leksykograficznego była Bożena Sieradzka-Baziur. Wersja 1.0 *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* ukazała się w Internecie w roku 2015. Po zakończeniu projektu grantowego *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* był systematycznie rozwijany. W Instytucie Języka Polskiego PAN były prowadzone prace onomazjologiczne związane z zawartością leksykalną poszczególnych kategorii pojęciowych tego słownika, w wyniku których modyfikowana była jego struktura. Monografia prezentuje dane zawarte w wersji 2.0 tego słownika z roku 2020. Modyfikacje wprowadzane do elektronicznego *Słownika pojęciowego*

języka staropolskiego online w trakcie pięciu kolejnych lat (od 2015 do 2020 roku) miały charakter głównie językoznawczy.

Podstawa materiałowa onomazjologicznego *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* online to 22 735 artykułów hasłowych ze *Słownika staropolskiego* oraz 1151 haseł z jego suplementu. W obrębie tych artykułów hasłowych zawarte jest najstarsze polskie słownictwo od XII do końca XV wieku. W *Słowniku pojęciowym języka staropolskiego* online została uwzględniona pełna struktura haseł *Słownika staropolskiego* i jego suplementu, tak więc w tym słowniku znalazły się zarówno jednostki z pełnym opisem leksykograficznym, tzn. opatrzone definicją lub opisem funkcji, jak i jednostki niepełne, które w *Słowniku staropolskim* i suplementie nie mają opisu odredaktorskiego. W obrębie 23 886 artykułów hasłowych *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* znajduje się 54 038 jednostek leksykalnych.

W rozdziale drugim, oprócz prezentacji etapów powstawania słownika, autorka omawia także zawartość leksykalną *Słownika pojęciowego języka staropolskiego*, która została pokazana w układzie pojęciowym, alfabetycznym, gramatycznym. W monografii zaprezentowane zostały terminy charakterystyczne dla tego słownika, a wśród nich takie, jak np. pojęcie, conceptualizacja strukturyzująca, kategoria pojęciowa, kategoria opisowa, schemat klasyfikacyjny *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* online, poziom kategoryzacyjny. Omówiona została mikrostruktura i makrostruktura tego słownika oraz jego specyfika ze względu na obecność w nim elementów stałych i zmiennych.

Ostatni, trzeci rozdział monografii to prezentacja schematu klasyfikacyjnego *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* online, do którego zostały przyporządkowane staropolskie autosemantyczne jednostki leksykalne. Podstawą jej stworzenia był schemat klasyfikacyjny opracowany przez R. Halliga i W. von Wartburga dla współczesnego słownictwa języka francuskiego, zaprezentowany w pracy *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas* (1952, 1963). Autorka omówiła sposób wykorzystania tego planu pojęciowego i modyfikacje, których dokonała. Były one uwarunkowane semantyką analizowanego materiału staropolskiego oraz przyjętą przez nią metodologią odmienną w stosunku do tej, którą wypracowali R. Hallig i W. von Wartburg. W tym rozdziale został także omówiony proces powstawania schematu klasyfikacyjnego słownika onomazjologicznego, który tworzą kategorie pojęciowe i opisowe.

Aktualny schemat *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* (2020 rok) tworzą 3 poziomy kategoryzacyjne pierwszego rzędu:

1. WSZECHŚWIAT i ŚWIAT
2. CZŁOWIEK
3. CZŁOWIEK a WSZECHŚWIAT i ŚWIAT

Schemat klasyfikacyjny *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* zawiera obecnie (2020 rok) 80 594 jednostki semantyczne, czyli przyporządkowania jednostek leksykalnych do tej struktury. Leksyka średniowieczna najliczniej reprezentowana jest przez słownictwo z zakresu życia społecznego człowieka (39 802 jednostek

semantycznych, czyli niemalże 50% całego analizowanego zasobu leksykalnego), co wynika z zawartości tematycznej zabytków językowych poddawanych ekscerpcji przez redaktorów *Słownika staropolskiego* i jego suplementu.

W części końcowej rozdziału trzeciego autorka konstatuje, że dalsze prace nad rozwojem *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* powinny mieć charakter dwukierunkowy:

(1) Modyfikacja programu komputerowego obsługującego *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* oraz jego strony internetowej w celu dostosowania ich do współczesnych standardów informatycznych.

(2) Kontynuowanie badań onomazjologicznych, semantycznych, słowotwórczych, etymologicznych i innych nad materiałem średniowiecznym zgromadzonym w obrębie poszczególnych kategorii pojęciowych i opisowych, publikacja opracowań na ten temat i ewentualna modyfikacja schematu pojęciowego języka staropolskiego oraz zaklasyfikowań jednostek leksykalnych do odpowiednich pojęć. Celem tych analiz będzie wypracowanie optymalnej struktury, w której znajdą się pojęcia konieczne i wystarczające ze względu na analizowany materiał średniowieczny – i w obrębie której wszystkie jednostki leksykalne zostaną przyporządkowane do właściwych pojęć ustrukturyzowanych według przyjętych zasad.

Summary

The monograph *Onomazjologiczny słownik online. Metodologia, zawartość, wykorzystanie w badaniach na przykładzie „Słownika pojęciowego języka staropolskiego”* [Onomasiological dictionary online. Methodology, content, use in research on the example of the “Conceptual Old Polish Dictionary”] consists of three chapters.

In the first one, the author discussed the scope of onomasiology research as a lexicology section, within which language units are studied in the context of the concepts to which they are assigned. Also the most important onomasiological dictionaries became the subject of the description, and among them:

- 1) *Thesaurus of English Words and Phrases* by Peter Mark Roget (1852);
- 2) *Dobór wyrazów* [Selection of Words] by Roman Zawiliński (1926);
- 3) *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen* by Franz Dornseiff (1934);
- 4) *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas* by Rudolf Hallig and Walther von Wartburg (1952, 1963);
- 5) *Historical Thesaurus of Oxford English Dictionary*, <https://www.oed.com/public/htoed/loginpage>;
- 6) *Wielki słownik języka polskiego PAN* [The Great Polish Dictionary of the Polish Academy of Sciences] edited by Piotr Źmigrodzki, <https://www.wsjp.pl/> (alphabetic dictionary with thematic classification).

The second chapter of the monograph presents the methodology for developing the onomasiological *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* [Conceptual Old Polish Dictionary] <https://spjs.ijp.pan.pl/> and its content and structure. It was edited using the material contained in the excellent lexicographic work, which is the eleven-volume *Słownik staropolski* [Old Polish Dictionary] (1953–2002) created under the editorship of Stanisław Urbańczyk and based on the *Słownik staropolski. Suplement* [Old Polish Dictionary. Supplement] part 1 (*verba absentia*) (2014) edited by Ewa Deptuchowa. *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* [Conceptual Old Polish Dictionary] was created as part of a team project grant of the National Science Centre in 2011–2015. Bożena Sieradzka-Baziur was the manager of this lexicographic undertaking. Version 1.0 of the *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* [Conceptual Old Polish Dictionary] was released on the Internet in 2015. After the completion of the grant, the project *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* [Conceptual Old Polish Dictionary] has been developed systematically. Onomasiological works related to the lexical content of individual conceptual categories of this dictionary were conducted at the Institute of the Polish Language of the Polish Academy of Sciences, as a result

of which its structure was modified. The monograph presents the data contained in version 2.0 of this dictionary from 2020. Modifications introduced to the electronic *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* [*Conceptual Old Polish Dictionary*] online during the next five years (from 2015 to 2020) were mainly linguistic.

The material basis of the onomasiological *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* [*Conceptual Old Polish Dictionary*] online is 22,735 entry articles from the *Słownik staropolski* [*Old Polish Dictionary*] and 1151 entries from its supplement. Within these entry articles there is the oldest Polish vocabulary from the 12th century to the end of the 15th century. The *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* [*Conceptual Old Polish Dictionary*] online includes the full structure of the entries from the *Słownik staropolski* [*Old Polish Dictionary*] and its supplement, so this dictionary includes both units with a full lexicographic description, i.e. those with a definition or description of functions, and incomplete units, which in the *Słownik staropolski* [*Old Polish Dictionary*] and its supplement have no editorial description. Within 23,886 entry articles of the *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* [*Conceptual Old Polish Dictionary*] there are 54,038 lexical units.

In the second chapter, in addition to presenting the stages of creating the dictionary, the author also discusses the lexical content of the *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* [*Conceptual Old Polish Dictionary*], which was shown in a conceptual, alphabetical and grammatical order. The monograph presents terms specific to this dictionary, among them, ones like, e.g., the concept, structuring conceptualization, conceptual category, descriptive category, classification scheme of the *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* [*Conceptual Old Polish Dictionary*] online, categorization level. The microstructure and macrostructure of this dictionary as well as its specificity due to the presence of constant and variable elements were also discussed.

The last, third chapter of the monograph is a presentation of the classification scheme of the *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* [*Conceptual Old Polish Dictionary*] online, to which Old Polish auto-semantic lexical units have been assigned. The basis for its creation was the classification scheme developed by R. Hallig and W. von Wartburg for modern French vocabulary, presented in the book *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas* (1952, 1963). The author discussed how to use this conceptual plan and the modifications she has made. They were conditioned by the semantics of the analysed Old Polish material and the methodology she created different from the one developed by R. Hallig and W. von Wartburg. In this chapter, B. Sieradzka-Baziur also discussed the process of creating a classification scheme of an onomasiological dictionary, which consists of conceptual and descriptive categories.

The current scheme of the *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* [*Conceptual Old Polish Dictionary*] (2020) consists of 3 first-order categorization levels:

1. UNIVERSE and WORLD
2. HUMAN
3. HUMAN and UNIVERSE and WORLD.

The classification scheme of the *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* [*Conceptual Old Polish Dictionary*] currently contains (2020) 80,594 semantic units, i.e. assignments of lexical units to this structure. The medieval lexis is most frequently represented by vocabulary in the field of human social life (39,802 semantic units, i.e. almost 50% of the entire lexical resource analysed), which results from the thematic content of language relics subjected to extraction by the editors of the *Słownik staropolski* [*Old Polish Dictionary*] and its supplement. In the final part of the third chapter, the author writes that further work on the development of *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* [*Conceptual Old Polish Dictionary*] should have a two-way character:

(1) Modification of a computer program supporting *Słownik pojęciowy języka staropolskiego* [*Conceptual Old Polish Dictionary*] and its website in order to adapt them to modern IT standards.

(2) Continuing onomasiological, semantic, word-formation, etymological and other research on medieval material collected within individual conceptual and descriptive categories, publication of studies on this topic and possible modification of the conceptual framework of the Old Polish language and the classification of lexical units into relevant concepts. The aim of these analyses is to work out an optimal structure in which the necessary and sufficient concepts will be found due to the analysed medieval material – and within which all lexical units will be assigned to appropriate concepts structured according to the accepted principles.

Wykaz publikacji zespołu SPJS i osób współpracujących na temat koncepcji słownika, jego zawartości i wykorzystujących zawartą w nim kategoryzację pojęciową

- 1) Duska J., Mika D. (2015). *Czy pojęcie OJCZYŻNA uległo przewartościowaniu? Zmiany semantyczne słownictwa z zakresu państwowości*, [w:] R. Dźwigoł, I. Steczko (red.), *Dialog z tradycją. Język – komunikacja – kultura*. Tom III, Kraków: Collegium Columbinum, s. 251–261.
- 2) Duska J., Mika D. (2017). *Piętnastowieczne „hejstać” a współczesne „hejtować” – o agresji werbalnej w polszczyźnie*, „*Język Polski*”, R. XCVII, z. 1, s. 118–126.
- 3) Kajtoch K., Sieradzka-Baziur B. (2016). *Pojęcie JEZYK w dwóch słownikach inspirowanych kategoryzacją semantyczną Rudolfa Halliga i Walthera von Wartburga (Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich i Słownik pojęciowy języka staropolskiego)*, [w:] J. Klimek-Grądzka, M. Nowak (red.), *Dawne z nowym łącząc... In memoriam Mariani Kucala*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, Katolicki Uniwersytet Lubelski, s. 101–118.
- 4) Łukaszkiwicz-Dudek S. (2010). *Rodzina w kontekście narodzin i śmierci*, [w:] J. Bujak-Lechowicz (red.), *Rodzina w języku i kulturze*, Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, s. 21–37.
- 5) Łukaszkiwicz-Dudek S. (2010). *Sytuacje graniczne w życiu człowieka a jego tożsamość na podstawie analizy językoznawczej tekstów staropolskich*, [w:] J. Bujak-Lechowicz (red.), *Językowo-kulturowy obraz tożsamości*, Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, s. 461–467.
- 6) Łukaszkiwicz-Dudek S. (2011). *Struktura najstarszego polskiego słownictwa z pola semantycznego: płodność i okres prenatalny*, [w:] I. Kępka, L. Wardy-Radys (red.), *Nasz język w przeszłości – nasza przeszłość w języku*, t. 1, Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, s. 186–194.
- 7) Łukaszkiwicz-Dudek S. (2017). *Staropolskie słownictwo związane z narodzinami i śmiercią*, rozprawa doktorska z zakresu językoznawstwa napisana pod kierunkiem B. Sieradzkiej-Baziur, komputeropis, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- 8) Mika D. (2013). *Indywidualizm w średniowieczu wobec faktów językowych*, „*Horizonty Wychowania*”, t. XII, nr 24, s. 129–140.
- 9) Mika D. (2018). *Semantyka słownictwa dotyczącego procesów poznawczych – staropolszczyzna a współczesny język polski*, rozprawa doktorska z zakresu ję-

- zykoznawstwa napisana pod kierunkiem B. Sieradzkiej-Baziur, komputeropis. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- 10) Mika D. (2019). *Leksem dusza w okresie staropolskim – ujęcie historycznojęzykowe*, [w:] Ł. Burkiewicz, I. Kaczmarzyk, J. Łukaszewska-Haberkowa, L. Zinkow (red.), *Polska kultura religijna. Studia o polskiej religijności na przestrzeni wieków*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, s. 205–217.
  - 11) Sieradzka-Baziur B. (2010). *Najstarsze polskie słownictwo należące do rodziny wyrazowej „ród”*, [w:] J. Bujak-Lechowicz (red.), *Rodzina w języku i kulturze*, Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, s. 59–72.
  - 12) Sieradzka-Baziur B. (2011). *Projektowany Słownik pojęciowy języka staropolskiego i jego przydatność w badaniach naukowych oraz w procesie dydaktycznym*, [w:] M. Obrusznik-Partyka, L. Pacan-Bonarek (red.), *Nie tylko o dydaktyce...*, Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, s. 341–350.
  - 13) Sieradzka-Baziur B. (2012). *O projekcie Słownika pojęciowego języka staropolskiego w kontekście prac dotyczących najdawniejszego słownictwa*, „Język Polski”, R. XCII, z. 2, s. 81–91.
  - 14) Sieradzka-Baziur B. (2015). *Komunikowanie i wyrażanie emocji w tekstach średniowiecznych na podstawie „Słownika pojęciowego języka staropolskiego”*, „Poznańskie Studia Slawistyczne”, t. 9, s. 369–379.
  - 15) Sieradzka-Baziur B. (2016). *Mediacja w średniowieczu a współcześnie w świetle faktów językowych*, „Horyzonty Wychowania”, t. 15, nr 36, s. 109–125.
  - 16) Sieradzka-Baziur B., Duska J., Kajtoch K., Mika D. (2016). „*Słownik pojęciowy języka staropolskiego*” – charakterystyka, „Język Polski”, R. XCVI, z. 3, s. 68–79.
  - 17) Sieradzka-Baziur B., Kajtoch K., Mika D. (2016). *Leksyka średniowieczna w „Słowniku pojęciowym języka staropolskiego”*, [w:] M. Mączyński, E. Horyń, E. Zmuda (red.), *W kręgu dawnej polszczyzny II*, Kraków: Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, s. 287–300.
  - 18) Sieradzka-Baziur B. (2016). „*Rozmyślanie przemyskie*” – losy zabytku językowego i jego wykorzystanie w leksykografii, [w:] J. Bartmiński, A. Timofiejew (red.), „*Rozmyślanie przemyskie*”. *Świadectwo średniowiecznej kultury religijnej*, Przemysł: Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemysłu, s. 203–212.
  - 19) Sieradzka-Baziur B. (2017). *Semantyczna struktura „Poniatievoho slovnika staropolskojji movy” onlajn*, „Visnyk”, nr 2 (86), s. 115–129.
  - 20) Sieradzka-Baziur B. (2017). *Semantyka historyczna – zakres badań i ich wyniki*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis” 234, „Studia Linguistica”, t. 12, s. 226–237.
  - 21) Sieradzka-Baziur B. (2018). *Pojęcie EDUKACJA w średniowieczu*, [w:] M. Chrost, K. Jakubiak (red.), *Wychowanie. Socjalizacja. Edukacja*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, s. 169–181.

Wykonawcy SPJS

Słownik pojęciowy języka staropolskiego jest dziełem zbiorowym, zadania związane z realizacją projektu NCN w latach 2011–2015 były wykonywane przez następujące osoby:

1) **Bożena Sieradzka-Baziur** (kierownik projektu) – opracowanie koncepcji *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* w zakresie jego struktury semantycznej, gramatycznej, słowotwórczej, zredagowanie językoznawczych podstaw informatycznych – opracowanie schematu mikrostruktury i makrostruktury SPJS, zredagowanie instrukcji tworzenia słownika i opisów na stronie internetowej.

2) Tworzenie rekordów SPJS – **Krystyna Data, Joanna Duska, Beata Hejmo, Dorota Janeczko, Krystyna Kajtoch, Dorota Mika, Urszula Poprawska, Bożena Sieradzka-Baziur**.

3) Stworzenie schematu klasyfikacyjnego SPJS i przyporządkowanie do niego ciągłych i nieciągłych jednostek autosemantycznych – **Bożena Sieradzka-Baziur**, modyfikacje zaklasyfikowań semantycznych – **Krystyna Kajtoch, Dorota Mika**.

4) Transkrypcja przytaczanych cytatów – **Ewa Deptuchowa, Joanna Duska, Mariusz Frodyma, Beata Hejmo, Katarzyna Jasińska, Krystyna Kajtoch, Joanna Koziół, Dorota Mika, Gabriela Niemiec, Urszula Poprawska, Bożena Sieradzka-Baziur, Elżbieta Supranowicz, Ludwika Szelachowska-Winiarzowa, Zofia Wanicowa**.

5) Układ słowotwórczy – **Krystyna Data, Joanna Duska, Dorota Mika, Urszula Poprawska, Bożena Sieradzka-Baziur**.

6) Gramatyka – **Krystyna Data, Krystyna Kajtoch, Bożena Sieradzka-Baziur**.

7) Konsultacje naukowe – **Ewa Deptuchowa, Mariusz Frodyma, Marian Kucała, Elżbieta Supranowicz, Ludwika Szelachowska-Winiarzowa, Zofia Wanicowa**.

8) Program komputerowy, strona internetowa SPJS – **Piotr Szpor, Bartłomiej Borek**⁷².

---

⁷² Prace związane z obsługą informatyczną SPJS (aktualizacja danych, wykonywanie zestawień etc.) od czasu zakończenia grantu w roku 2015 wykonuje Pan mgr inż. Bartłomiej Borek.

Podziękowanie

Słownik pojęciowy języka staropolskiego jest oparty w całości na materiale *Słownika staropolskiego* (1953–2002) pod redakcją Stanisława Urbańczyka i suplementu do tego słownika (2014) pod redakcją Ewy Deptuchowej. Wielu z Redaktorów tych dwóch dzieł już nie żyje, inni nadal opracowują zabytki średniowieczne, tworząc drugą część suplementu do SStp, a także erratę, uzupełniając ekscerpcję i publikując prace na temat leksyki staropolskiej. Należy się Im głęboka wdzięczność za wytrwałą, żmudną i profesjonalnie wykonaną pracę nad słownictwem najstarszej doby rozwoju języka polskiego. Redaktorzy *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* wykorzystali dane z opracowanych przez nich dzieł, a leksyka w nich zawarta w układzie alfabetycznym została w słowniku elektronicznym ułożona pojęciowo.

Pragnę wyrazić także ogromną wdzięczność wszystkim moim Współpracownikom realizującym projekt NCN dotyczący stworzenia *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* – za pracę, trud i zaangażowanie przy redagowaniu słownika. Szczególne podziękowanie kieruję pod adresem Pana mgr. inż. Piotra Szpora za stworzenie programu komputerowego i strony internetowej słownika – za Jego kreatywność i profesjonalizm w trakcie prac związanych z przełożeniem treści językoznawczych na język informatyczny i pokazanie wirtualnemu światu słownictwa średniowiecznego w ujęciu pojęciowym.

Aneks 1

Schemat klasyfikacyjny *Słownika pojęciowego języka staropolskiego*

Numer kategorii pojęciowej lub opisowej	Nazwa kategorii pojęciowej lub opisowej	Liczba jednostek semantycznych
1.	WSZECHŚWIAT i ŚWIAT	34
1.1.	NIEBO	32
1.1.1.	CIAŁO NIEBIESKIE	111
1.1.2.	ZJAWISKO ATMOSFERYCZNE. POGODA	229
1.2.	ZIEMIA	52
1.2.1.	UKSZTAŁTOWANIE TERENU. KRAJOBRAZ	487
1.2.2.	MINERAŁ. SKAŁA. RODZAJ GLEBY etc.	238
1.2.3.	METAL. ZWIĄZEK CHEMICZNY	200
1.2.4.	WODY LĄDOWE. MORZE	480
1.3.	ROŚLINA	14
1.3.1.	ROZWÓJ ROŚLINY. CZĘŚĆ ROŚLINY. OWOC. WARZYWO	631
1.3.2.	CHOROBA ROŚLINY. OBUMIERANIE ROŚLINY	53
1.3.3.	DRZEWO. KRZEW. LAS	580
1.3.4.	ZBOŻE. ROŚLINA ZBOŻOWA	138
1.3.5.	ROŚLINA ŁĄKOWA. ROŚLINA LEŚNA. ROŚLINA WODNA. ROŚLINA OZDOBNA etc.	1 601
1.3.6.	Roślina określona przez redaktorów SStp tylko po łacinie	355
1.4.	ZWIERZĘ	32
1.4.1.	ROZWÓJ ZWIERZĘCIA. RASA ZWIERZĘCIA. MŁODE ZWIERZĘ	127
1.4.2.	CHOROBA ZWIERZĘCIA. ŚMIERĆ ZWIERZĘCIA	83
1.4.3.	CZĘŚCI CIAŁA ZWIERZĘCIA. FUNKCJE CZĘŚCI CIAŁA. WYGLĄD	271
1.4.4.	ZACHOWANIE ZWIERZĘCIA. ODŻYWIANIE SIĘ ZWIERZĘCIA	255
1.4.5.	MIĘSO ZWIERZĄT. SKÓRA ZWIERZĄT. MIÓD etc.	169

1.4.6.	LEGOWISKO ZWIERZĘCIA. JAMA ZWIERZĘCIA. GNIAZDO	14
1.4.7.	TYPY ZWIERZĄT	6
1.4.7.1.	ZWIERZĘ CZWORONOŻNE	686
1.4.7.2.	PTAK	286
1.4.7.3.	RYBA SŁODKOWODNA. ZWIERZĘ SŁODKOWODNE. RYBA MORSKA. ZWIERZĘ MORSKIE	131
1.4.7.4.	GAD. PŁAZ. OWAD etc.	192
1.4.8.	Zwierzę określone przez redaktorów SStp tylko po łacinie	38
1.4.9.	ZWIERZĘ MITYCZNE. ZWIERZĘ BAJKOWE	29
2.	CZŁOWIEK (tu też spersonifikowana istota duchowa etc.)	132
2.1.	ŻYCIE FIZYCZNE	17
2.1.1.	POCZĄTEK ŻYCIA. NARODZINY. KOLEJNE ETAPY ŻYCIA. ŚMIERĆ	1 063
2.1.2.	PŁEĆ	125
2.1.3.	CZĘŚCI CIAŁA CZŁOWIEKA. FUNKCJE CZĘŚCI CIAŁA. WYGLĄD	1 064
2.1.4.	ZMYSŁY	10
2.1.4.1.	ZMYŚL WZROKU	128
2.1.4.2.	ZMYŚL SŁUCHU	33
2.1.4.3.	ZMYŚL DOTYKU	60
2.1.4.4.	ZMYŚL SMAKU	6
2.1.4.5.	ZMYŚL WĘCHU	6
2.1.5.	STAN ZDROWIA. LECZENIE	1 050
2.1.6.	ODŻYWIANIE SIĘ. PICIE	253
2.1.6.1.	POSILEK. ŚNIADANIE. OBIAD. KOLACJA	22
2.1.6.2.	ŚRODKI SPOŻYWCZE. POTRAWY	242
2.1.6.3.	MIEŚSO. WĘDLINY. RYBA. TŁUSZCZ	96
2.1.6.4.	MAKA. PRODUKTY MAŁCZNE	149
2.1.6.5.	NABIAŁ. JAJKA	65
2.1.6.6.	OWOC. WARZYWO. MIÓD. ORZECH. PRZETWORY	209
2.1.6.7.	NAPÓJ. ALKOHOL	143
2.1.7.	SEN	102
2.1.8.	OCHRONA CIAŁA PRZED CHŁODEM etc.	70
2.1.8.1.	UBRANIA. NAKRYCIA GŁOWY. OBUWIE. OZDOBY etc.	436
2.1.8.2.	TKANINA. SKÓRA. WŁÓKNA etc.	357
2.1.9.	PIELĘGNACJA CIAŁA	95
2.1.10.	POTRZEBY MATERIALNE	30
2.2.	ŻYCIE PSYCHICZNE	36
2.2.1.	POZNAWANIE	0

2.2.1.1.	SPOSTRZEGANIE ZMYŚLOWE	1 065
2.2.1.2.	ŚWIADOMOŚĆ	108
2.2.1.3.	UWAGA	69
2.2.1.4.	PAMIĘĆ	113
2.2.1.5.	WYOBRAŹNIA	39
2.2.1.6.	MYŚLENIE	886
2.2.2.	EMOCJE	100
2.2.2.1.	RODZINY EMOCJI	0
2.2.2.1.1.	SYMPATIA. PRZYJAŹŃ. MIŁOŚĆ	112
2.2.2.1.2.	PODZIW. ZACHWYT	189
2.2.2.1.3.	WDZIĘCZNOŚĆ	18
2.2.2.1.4.	LITOŚĆ. WSPÓLCZUCIE	70
2.2.2.1.5.	ZADOWOLENIE. PRZYJEMNOŚĆ. SZCZĘŚCIE. RADOŚĆ	225
2.2.2.1.6.	SPOKÓJ. UKOJENIE. ULGA	65
2.2.2.1.7.	NADZIEJA. UFNOŚĆ. OCZEKIWANIE	70
2.2.2.1.8.	ZDZIWIENIE. ZDUMIENIE. ZASKOCZENIE	60
2.2.2.1.9.	PEWNOŚĆ. NIEPEWNOŚĆ. ROZTERKA	53
2.2.2.1.10.	NIECHĘĆ. PRETENSJA. WROGOŚĆ. NIENAWIŚĆ	128
2.2.2.1.11.	ZAZDROŚĆ. ZAWIŚĆ	16
2.2.2.1.12.	WSTRĘT. OBRZYDZENIE. ODRAZA	75
2.2.2.1.13.	POGARDA	82
2.2.2.1.14.	PYCHA	74
2.2.2.1.15.	WZBURZENIE. GNIEW. WŚCIEKŁOŚĆ	102
2.2.2.1.16.	SMUTEK. ROZCZAROWANIE. ROZPACZ. ŻAL. SKRUCHA	382
2.2.2.1.17.	TĘSKNOTA	8
2.2.2.1.18.	NIEPOKÓJ. STRACH. LĘK. PRZERAŻENIE	207
2.2.2.1.19.	WSTYD	55
2.2.2.2.	WYWOŁYWANIE EMOCJI	413
2.2.2.3.	WYRAŻANIE EMOCJI	366
2.2.3.	WOLA	0
2.2.3.1.	PRAGNIENIE. CHĘĆ. OCHOTA. PROSZENIE. ŻĄDANIE	169
2.2.3.2.	WOLNOŚĆ. NIEPOSLUSZEŃSTWO. OPÓR	430
2.2.3.3.	NIEWOLA. ZALEŻNOŚĆ	197
2.2.3.4.	WYWIERANIE WPŁYWU	929
2.3.	ŻYCIE DUCHOWE	81
2.3.1.	PIĘKNO. DOSKONAŁOŚĆ. WSPANIAŁOŚĆ	191
2.3.2.	PRAWDA	99
2.3.3.	ZNACZENIE	166

2.3.4.	EGZYSTENCJA	588
2.3.5.	RELIGIA	0
2.3.5.1.	DOKTRYNA. WIARA	2 437
2.3.5.2.	ORGANIZACJA KOŚCIOŁÓW	406
2.3.5.3.	KULT	1 012
2.3.5.4.	ZASADY ŻYCIA WEDŁUG RELIGII	1 326
2.3.5.5.	EMOCJE RELIGIJNE	218
2.3.5.6.	KSIĘGI ŚWIĘTE. REALIA PRZEDSTAWIONE W KSIĘGACH ŚWIĘTYCH	418
2.3.5.7.	MITOLOGIA. POGAŃSTWO. CZARY	191
2.3.5.8.	AGNOSTYCYZM. ATEIZM. WALKA Z RELIGIĄ	33
2.3.6.	NIEZWYKŁOŚĆ. CUDA	85
2.3.7.	LITERATURA. SZTUKA	547
2.4.	ŻYCIE SPOŁECZNE	0
2.4.1.	ORGANIZACJA SPOŁECZEŃSTWA	0
2.4.1.1.	TERYTORIUM. LUDNOŚĆ	304
2.4.1.2.	ZARZĄDZANIE JAKIMŚ TERYTORIUM	532
2.4.1.2.1.	DANINA. PODATEK. OPŁATA. CZYNSZ. DATEK. POWINNOŚCI etc.	620
2.4.1.3.	KLASY SPOŁECZNE	92
2.4.1.3.1.	KRÓL. MOŻNOWŁADCA. RYCERSTWO. SZLACHTA. DOSTOJNIK	278
2.4.1.3.2.	STAN WŁODYCZY	8
2.4.1.3.3.	LUDNOŚĆ CHŁOPSKA	228
2.4.1.3.4.	MIESZCZAŃSTWO	26
2.4.1.3.5.	ORSZAK. DWORZANIN. SŁUŻBA. LUDNOŚĆ SŁUŻEBNA	154
2.4.1.4.	EDUKACJA	0
2.4.1.4.1.	KSZTAŁCENIE	0
2.4.1.4.1.1.	SZKOŁA. UNIWERSYTET. SAMOKSZTAŁCENIE	253
2.4.1.4.1.2.	CECH	31
2.4.1.4.2.	WYCHOWANIE	9
2.4.1.4.2.1.	WYCHOWANIE DOMOWE	5
2.4.1.4.2.2.	WYCHOWANIE RELIGIJNE	14
2.4.1.4.2.3.	WYCHOWANIE RYCERSKIE	6
2.4.1.4.3.	OPIEKA	75
2.4.1.5.	WYMIERZANIE SPRAWIEDLIWOŚCI	0
2.4.1.5.1.	SĄDOWNICTWO	3 908
2.4.1.5.2.	KARA	390
2.4.1.5.3.	MEDIACJA	1

2.4.1.5.3.1.	MEDIATOR	21
2.4.1.5.3.2.	MEDIOWANIE	52
2.4.1.5.3.3.	OPLATA MEDIACYJNA	4
2.4.1.5.4.	ZADOŚĆCZYNIENIE. ODSZKODOWANIE. DOTRZYMANIE ZOBOWIĄZANIA	96
2.4.1.6.	UTRZYMYWANIE PORZĄDKU. UTRZYMYWANIE BEZPIECZEŃSTWA	98
2.4.1.7.	WOJSKO.WOJNA. WALKA	741
2.4.1.8.	PRZEMIESZCZANIE (SIĘ)	644
2.4.1.8.1.	SZLAK LĄDOWY. SZLAK WODNY	537
2.4.1.8.2.	INNE KRAJE. KONTAKTY Z INNYMI KRAJAMI. MIESZKAŃCY INNYCH KRAJÓW	189
2.4.1.9.	KOMUNIKACJA JĘZYKOWA. PRZEKAZYWANIE INFORMACJI. POCZTA	386
2.4.2.	RODZINA. RÓD	99
2.4.2.1.	TOŻSAMOŚĆ. DOBRE URODZENIE. ZŁE URODZENIE	100
2.4.2.2.	CHRZEST	28
2.4.2.3.	KREWNY. POWINOWATY	455
2.4.2.4.	STAN CYWILNY. ŚLUB	332
2.4.2.5.	WDOWIEŃSTWO. SIEROCTWO. DZIEDZICZENIE. POSAG	133
2.4.3.	KONTAKTY SPOŁECZNE. ZDARZENIA. OBYCZAJE	1 965
2.4.3.1.	MORALNOŚĆ	2 185
2.4.3.2.	ZOBOWIĄZANIE. OBIETNICA. PRZYRZECZENIE. PRZYSIĘGA. PRZYMIERZE	451
2.4.3.3.	PODDAWANIE PRÓBIE	23
2.4.3.4.	POMOC. ŻYCZLIWOŚĆ	945
2.4.3.5.	ZGODA. POROZUMIENIE	275
2.4.3.6.	KONFLIKT	1 905
2.4.3.7.	HONOR. HAŃBA	481
2.4.3.8.	ETYKIETA. KONWENANS. PROSTACTWO	51
2.4.4.	JĘZYK	6
2.4.4.1.	UMIĘJĘTNOŚĆ MÓWIENIA. SPOSÓB MÓWIENIA. SZTUKA WYMOWY. CECHY GŁOSU	216
2.4.4.2.	WYPOWIEDŹ	1 987
2.4.4.3.	PISMO	474
2.4.4.4.	KONTAKTY JĘZYKOWE. TŁUMACZENIE TEKSTU	98
2.4.4.5.	Określenia językoznawcze	0
2.4.4.5.1.	Nazywanie; nazwa własna, przezwisko, określenia odnoszące się do miejsc, narodowości etc.	300
2.4.4.5.2.	Wyrazy w znaczeniach przenośnych; porównania, użycia poetyckie	1 401

2.4.4.5.3.	Wyrazy opatrzone przez redaktorów SSStp uwagami dotyczącymi semantyki, fleksji, pochodzenia, eufemizacji etc.	263
2.4.4.5.4.	Znaczenie nie jest jednoznacznie określone przez redaktorów SSStp	1 074
2.4.4.6.	JĘZYK NIEWERBALNY	443
2.4.4.7.	MILCZENIE	35
2.4.5.	DZIAŁANIE. UWARUNOWANIE DZIAŁANIA. CECHY CZŁOWIEKA WARUNKUJĄCE DZIAŁANIE etc.	3 997
2.4.5.1.	SUKCES. POWODZENIE. OCALENIE	272
2.4.5.2.	PORAŻKA. NIESZCZĘŚCIE. TRUDNA SYTUACJA	406
2.4.6.	PRACA	12
2.4.6.1.	ORGANIZACJA PRACY. WYKONYWANIE PRACY. STOSUNEK DO PRACY. WYNIKI PRACY	226
2.4.6.1.1.	FUNKCJA. ZAJĘCIE. ZAWÓD	1 188
2.4.6.1.2.	MIEJSCE PRACY. MIEJSCE PRZECHOWYWANIA WYNIKÓW PRACY	101
2.4.6.1.3.	NARZĘDZIE. URZĄDZENIE. ZBIORNIK. POJEMNIK	1 073
2.4.6.1.4.	SUBSTANCJA. PŁYN. MATERIAŁ	389
2.4.6.2.	WYTWARZANIE ŻYWNOŚCI	13
2.4.6.2.1.	MAJĄTEK ZIEMSKI. GOSPODARSTWO ROLNE. ZAGRODA CHŁOPSKA	213
2.4.6.2.1.1.	INWENTARZ. INNE ZWIERZĘTA BLISKO ZWIĄZANE Z CZŁOWIEKIEM. HODOWLA ZWIERZĄT. ZAPRZĘGANIE. WOZY	804
2.4.6.2.1.2.	ROLNICTWO. OGRODNICTWO	884
2.4.6.2.1.3.	PSZCZELARSTWO	120
2.4.6.2.2.	RYBOŁÓWSTWO	132
2.4.6.2.3.	POLOWANIE	85
2.4.6.3.	RZEMIOSŁO. PRZEMYSŁ	496
2.4.6.4.	BUDOWNICTWO. ZAMIESZKIWANIE	304
2.4.6.4.1.	BUDOWLA. BUDYNEK. DOM etc.	251
2.4.6.4.2.	CZĘŚCI BUDOWLI. CZĘŚCI BUDYNKU. OTOCZENIE BUDOWLI. OTOCZENIE BUDYNKU. OGRODZENIE	345
2.4.6.4.3.	MEBLE. NACZYNIA KUCHENNE. POŚCIEL. OBRUS. RĘCZNIK etc.	354
2.4.6.4.4.	OGRZEWANIE. OŚWIETLENIE.	23
2.4.6.4.5.	DOPROWADZANIE WODY. KORZYSTANIE Z WODY	51
2.4.6.4.6.	PRACE W BUDOWLI i WOKÓŁ BUDOWLI. PRACE W BUDYNKU i WOKÓŁ BUDYNKU	131
2.4.7.	ZMĘCZENIE. ODPoczyNEK. ŚWIĘTOWANIE. GRY. ZAJĘCIA RUCHOWE	549
2.4.8.	RZECZY a CZŁOWIEK	21

2.4.8.1.	JAKOŚĆ RZECZY. NADMIAR RZECZY. BRAK RZECZY. UŻYTECZNOŚĆ RZECZY etc.	776
2.4.8.2.	ZJAWISKA ZWIĄZANE Z MATERIAŁ	313
2.4.8.2.1.	ŚWIATŁO. CIEMNOŚĆ. OGIEŃ. KOLOR	568
2.4.8.3.	WARTOŚĆ MATERIALNA RZECZY	0
2.4.8.3.1.	RZECZY MAJĄCE WARTOŚĆ MATERIALNĄ. HANDEL. POŻYCZKA. WYNAGRODZENIE. ŚRODKI NA UTRZYMANIE etc.	2 975
2.4.8.4.	RUINA. ZNISZCZENIE. SZKODA	341
3.	CZŁOWIEK a WSZECHŚWIAT i ŚWIAT	4
3.1.	CZAS	1 180
3.1.1.	PRZESZŁOŚĆ	114
3.1.2.	TERAŻNIEJSZOŚĆ	16
3.1.3.	PRZYSZŁOŚĆ	112
3.2.	PRZESTRZEŃ	1 222
3.3.	RUCH	1 964
3.3.1.	PRĘDKOŚĆ	133
3.4.	WSPÓLZALEŻNOŚĆ	0
3.4.1.	FORMA	358
3.4.2.	STRUKTURA	294
3.4.3.	CZĘŚĆ. CAŁOŚĆ	667
3.4.4.	LICZBA. ILOŚĆ. WYMIARY	1 642
3.4.5.	INTENSYWNOŚĆ. NAGROMADZENIE. CZĘSTOTLIWOŚĆ	515
3.4.6.	RELACJA. WSKAZYWANIE. PODOBIENSTWO. RÓŻNICA. RÓWNOWAGA. PROPORCJE	915
3.4.7.	ZMIANA. PROCES. TRWAŁOŚĆ. POWTARZALNOŚĆ. TYPOWOŚĆ	392
		80 594

Aneks 2

Przykładowe kategorie pojęciowe *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* z jednostkami leksykalnymi

2.4.1.5.3. MEDIACJA

dobrowolność (2);

2.4.1.5.3.1. MEDIATOR

dzielca (1);

jednacz, jadtacz (1);

jednaczka (1);

oberman, barman, borman, heberman, obyрман (1);

(pośrednik) pośrednik (1);

artykuł hasłowy **pośrodować**: pośredujący składacz (1);

artykuł hasłowy **pośrodować**: pośredujący przyjaciel (2);

przyjaciel (9);

rozgodźca (1);

rozwadzacz (1);

(S) rozwadźca (1);

rzecznik (3);

artykuł hasłowy **składacz**: składacz przyjacielski (4);

(składca) składźca (1);

artykuł hasłowy **ślubiony**: jadtacz ślubiony (1);

(uchwalacz) ufalacz (1);

(uchwalca) ufalca (1);

artykuł hasłowy **układacz**: przyjacielski układacz (1);

(układca) układźca (1);

zmirca (1);

zmówca (1).

2.4.1.5.3.2. MEDIOWANIE

1. jednacki, jadtacki (1);

1. jednacki, jadtacki (2);

2. (jednacki) jednacski (1);
 jednać, jednać się (1);
 jednać, jednać się (4);
 jednanie, jadananie (1);
 jednanie, jadananie (2);
 jednanie, jadananie (3);
 objednać (1);
 (odjednać) otjednać (1);
 oprawa (8);
 oprawiać, oprawiać się (12);
 oprawić, oprawić się (17);
 artykuł hasłowy **pieczęć**: jednacka pieczęć (1);
 pojednać, pojednać się (2);
 artykuł hasłowy (**postąpić**) **postąpić**: postąpić jednacskie skazanie (6);
 artykuł hasłowy 1. **przyjacielski**: przyjacielskie skazanie (3);
 artykuł hasłowy **przyjąć**: przyjąć w jednanie (10);
 przyjednać (1);
 artykuł hasłowy **puścić (się)**: puścić *komuś* w rękę (22);
 artykuł hasłowy **ręka**: puścić *komuś* w rękę (16);
 artykuł hasłowy **rokosz**: rokosz mówić (1);
 (S) rokowanie (1);
 rozgodzić, ozgodzić (1);
 rozjednać (1);
 rozprawa (2);
 rozprawić, rozprawić się (4);
 rozprawić, rozprawić się (5);
 sadzać (4);
 sadszić (5);
 skazać, skazać się (1);
 sprawa (4);
 sprawić (14);
 artykuł hasłowy **uczynić, huczynić**: jednanie uczynić (53);
 ujazd, hujazd (1);
 ujednać, hujednać, ujadnać, ujednać się, ujadnać się (1);
 ujednać, hujednać, ujadnać, ujednać się, ujadnać się (2);
 ujednanie, hujednanie (1);
 ujednawać (1);
 układać, układać się (1);
 artykuł hasłowy **ułożenie**: ułożenie jednackie (1);
 ułożyć, ułożyć się (3);
 wyjednać (1);
 wyrzeczenie (3);

zapis (2);
artykuł hasłowy **zgoda**: jednacska zgoda (3);
zjednać, zjadnać, zjednać się (1);
zjednać, zjadnać, zjednać się (2);
zjednać, zjadnać, zjednać się (4);
zjednanie (1);
zjednawać (1);
zmawiać, zmałwiać, zmawiać się (1);

2.4.1.5.3.3. OPŁATA MEDIACYJNA

jednana (1);
jednane (1);
jednanie, jadnanie (1);
zakład (7).

Aneks 3

Tłumaczenie systemu pojęciowego R. Halliga, W. von Wartburga (1963). *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas, 2.*, neu bearbeitete und erweiterte Auflage, Berlin: Akademie-Verlag, s. 101–112⁷³

A.	WSZECHŚWIAT
A.I.	Niebo i atmosfera
A.I.a.	Niebo i ciała niebieskie
A.I.b.	Pogoda i wiatry
A. II.	Ziemia
A.II.a.	Ukształtowanie terenu i jego elementy
A.II.b.	Wody
A.II.b.1.	Wody wewnętrzne
A.II.b.2.	Morze
A.II.c.	Tereny, ich ukształtowanie i budowa
A.II.d.	Minerały
A.II.e.	Metale
A.III.	Rośliny
A.III.a.	Życie roślin (ogólnie)
A.III.b.	Drzewa
A.III.b.1.	Drzewa (ogólnie)
A.III.b.2.	Bór, las, drzewa leśne i inne drzewa, z których pozyskuje się drewno
A.III.b.3.	Drzewa (krzewy) owocowe
A.III.b.3. aa.	Drzewa (krzewy) owocowe (ogólnie)
A.III.b.3. bb.	Drzewa (krzewy), ich owoce etc.
A.III.c.	Drzewka (krzewy) i rośliny owocowe
A.III.c. 1.	Drzewka (krzewy) i rośliny owocowe (ogólnie)

---

⁷³ *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas* R. Halliga i W. von Wartburga (1963) to struktura pojęciowa stworzona dla współczesnego autorom języka francuskiego. Mieści się ona w obrębie stron 101–112 monografii, słownik na stronach 113–229, a indeks znajduje się na stronach 230–315. Tłumacząc strukturę pojęciową z języka francuskiego, brałam pod uwagę nie tylko pojęcia zawarte w jej obrębie, ale także semantykę wyrazów, które zostały do niej zakwalifikowane przez autorów.

- A.III.c. 2. Drzewka (krzewy) i rośliny owocowe jadalne
- A.III.c. 3. Drzewka (krzewy) i rośliny owocowe o małym znaczeniu odżywczym
- A.III.c. 4. Drzewka (krzewy) i rośliny owocowe niejadalne
- A.III.d. Zboża i ziarna
- A.III.e. Warzywa i zioła
- A.III.f. Rośliny pastewne
- A.III.g. Rośliny przemysłowe
- A.III.h. Rośliny łąkowe i leśne
- A.III.i. Rośliny wodne
- A.III.j. Rośliny lecznicze
- A.III.k. Uprawiane rośliny ozdobne
- A.III.l. Rośliny szklarniowe i pokojowe
- A.III.m. Rośliny bez zastosowania praktycznego i chwasty
- A.IV. Zwierzęta
- A.IV.a. Czworonogi
- A.IV.a.1. Czworonogi (ogólnie)
- A.IV.a.2. Zwierzęta udomowione (domowe)
- A.IV.a.3. Małe zwierzęta żyjące w pobliżu siedzib ludzkich
- A.IV.a.4. Zwierzęta polne i leśne
- A.IV.a.5. Zwierzęta żyjące w górach
- A.IV.a.6. Zwierzęta żyjące w pobliżu wody
- A.IV.a.7. Zwierzęta egzotyczne (pozaeuropejskie)
- A.IV.b. Ptaki
- A.IV.b.1. Ptaki (ogólnie)
- A.IV.b.2. Ptaki polne i leśne
- A.IV.b.3. Ptaki drapieżne
- A.IV.b.4. Ptaki łowne
- A.IV.b.5. Ptaki wodne
- A.IV.b.6. Ptaki hodowlane
- A.IV.b.7. Ptaki tropikalne
- A.IV.b.8. Ptaki obszarów podbiegunowych
- A.IV.c. Zwierzęta morskie
- A.IV.d. Ryby
- A.IV.d.1. Ryby (ogólnie)
- A.IV.d.2. Ryby słodkowodne
- A.IV.d.3. Ryby morskie
- A.IV.e. Gady
- A.IV.f. Płazy
- A.IV.g. Mięczaki
- A.IV.h. Skorupiaki, pajęczaki
- A.IV.i. Owady

- A.IV.i.1. Owady pożyteczne
- A.IV.i.2. Owady – szkodniki
- A.IV.j. Choroby zwierząt
- A.IV.k. Zwierzęta baśniowe
- B. CZŁOWIEK
- B.I. Człowiek jako istota żywa
- B.I.a. Płeć
- B.I.b. Rasa
- B.I.c. Ciało, jego wygląd i części
- B.I.d. Narządy i ich funkcje
- B.I.d.1. Mózg i system nerwowy
- B.I.d.2. Krążenie krwi
- B.I.d.3. Oddychanie
- B.I.d.4. Odżywianie, trawienie, wydalanie
- B.I.d.5. Prokreacja
- B.I.e. Narządy mowy
- B.I.f. Zmysły i ich funkcje
- B.I.f.1. Zmysł wzroku
- B.I.f.2. Zmysł słuchu
- B.I.f.3. Zmysł węchu
- B.I.f.4. Zmysł smaku
- B.I.f.5. Zmysł dotyku
- B.I.g. Ruchy i pozycje ciała
- B.I.g.1. Czynności ciała związane z nim samym
- B.I.g.2. Czynności wykonywane na obiektach
- B.I.h. Sen
- B.I.i. Zdrowie i choroba
- B.I.i.1. Stan zdrowia
- B.I.i.2. Choroby, kalectwo, deformacje, samopoczucie
- B.I.i.2.aa. Choroby, kalectwo, deformacje, samopoczucie (ogólnie)
- B.I.i.2.bb. Różne choroby
- B.I.i.2.cc. Leczenie
- B.I.j. Życie człowieka (ogólnie): narodziny, etapy życia, śmierć
- B.I.k. Potrzeby człowieka
- B.I.k.1. Odżywianie się
- B.I.k.1.aa. Odżywianie się (ogólnie)
- B.I.k.1.bb. Posiłki
- B.I.k.1.cc. Pokarmy
- B.I.k.1.cc.1. Mięso, wędliny
- B.I.k.1.cc.2. Pieczywo, ciasta
- B.I.k.1.cc.3. Jajka
- B.I.k.1.cc.4. Nabiał

- B.I.k.1.cc.5. Przygotowywanie potraw
- B.I.k.1.cc.6. Przyprawianie potraw, słodzenie etc.
- B.I.k.1.cc.7. Elementy dań (posiłków)
- B.I.k.1.cc.8. Napoje
- B.I.k.1.dd. Tytoń
- B.I.k.2. Życie seksualne
- B.I.k.3. Ubrania
- B.I.k.3.aa. Ubrania (ogólnie)
- B.I.k.3.bb. Ubrania męskie
- B.I.k.3.bb.1. Ubrania wierzchnie
- B.I.k.3.bb.2. Bielizna
- B.I.k.3.bb.3. Części ubrań i dodatki
- B.I.k.3.cc. Ubrania damskie
- B.I.k.3.cc.1. Ubrania wierzchnie
- B.I.k.3.cc.2. Bielizna
- B.I.k.3.cc.3. Części ubrania i dodatki
- B.I.k.3.dd. Nakrycia głowy
- B.I.k.3.ee. Obuwie
- B.I.k.3.ff. Ozdoby i biżuteria
- B.I.k.3.gg. Materiały i tkaniny
- B.I.k.3.hh. Toaleta
- B.I.k.3.ii. Moda
- B.I.k.3.jj. Ubrania dawne
- B.I.k.3.kk. Stroje narodowe i ozdobne
- B.II. Życie wewnętrzne i intelekt
- B.II.a. Ogólnie: umysł, rozum, inteligencja, wiedza, mądrość, zdolności
- B.II.b. Postrzeganie, doznawanie
- B.II.b.1. Postrzeganie, doznawanie (ogólnie)
- B.II.b.2. Różne typy doznań
- B.II.c. Świadomość, wyobrażenia
- B.II.d. Pamięć
- B.II.e. Wyobrażenia, fantazja
- B.II.f. Myślenie
- B.II.f.1. Myślenie (ogólnie)
- B.II.f.2. Pojęcia
- B.II.f.3. Rozumowanie
- B.II.f.4. Sądzenie, wnioskowanie
- B.II.f.4.aa. Etapy wnioskowania i rozumowania
- B.II.f.4.bb. Rozsądzanie (dyskusja, dowód, sprzeciw, zgoda)
- B.II.f.4.cc. Prawda, błąd
- B.II.f.5. Uwaga
- B.II.f.6. Wiedza

B.II.g.	Emocje
B.II.g.1.	Emocje (ogólnie)
B.II.g.2.	Rodzaje emocji (stany ducha)
B.II.g.2.aa.	Przyjemność – nieprzyjemność
B.II.g.2.bb.	Szczęście, pomyślność – nieszczęście
B.II.g.2.cc.	Radość, wesołość – smutek
B.II.g.2.dd.	Zmartwienie, kłopot
B.II.g.2.ee.	Kłopot, troska
B.II.g.2.ff.	Ból, cierpienie
B.II.g.2.gg.	Żartowanie – powaga
B.II.g.2.hh.	Spokój – niepokój
B.II.g.2.ii.	Pewność, przeświadczenie – wątpliwość
B.II.g.2.jj.	Oczekiwanie – rozczarowanie
B.II.g.2.kk.	Nadzieja – rozpacz
B.II.g.2.ll.	Cierpliwość – zniciерpliwienie – rezygnacja
B.II.g.2.mm.	Zdziwienie, zdumienie, osłupienie
B.II.g.3.	Uczucia odnoszące się do „ja”
B.II.g.4.	Uczucia skierowane na innych
B.II.g.4.aa.	Sympatia – antypatia – obojętność
B.II.g.4.bb.	Zaufanie – nieufność
B.II.g.4.cc.	Poświęcenie
B.II.g.4.dd.	Litość – oschłość
B.II.g.4.ee.	Pocieszenie
B.II.g.4.ff.	Zawiść, zazdrość
B.II.g.4.gg.	Szacunek, zachwyt, uwielbienie
B.II.g.4.hh.	Pogarda, lekceważenie
B.II.g.4.ii.	Wdzięczność – niewdzięczność
B.II.g.5.	Uczucia skrajne
B.II.g.5.aa.	Entuzjizm
B.II.g.5.bb.	Gniew, wściekłość, rozdrażnienie, złość
B.II.g.5.cc.	Wstręt
B.II.g.5.dd.	Trwoga, przerażenie
B.II.g.6.	Uczucia estetyczne
B.II.g.7.	Uczucia moralne
B.II.g.8.	Uczucia religijne
B.II.g.9.	Przyczyny uczuć
B.II.g.10.	Wyrażanie uczuć, ich skutki
B.II.h.	Wola
B.II.h.1.	Pragnienie, życzenie
B.II.h.2.	Chęć
B.II.h.2.aa.	Chęć (ogólnie)
B.II.h.2.bb.	Cel, intencja, zamiar

- B.II.h.2.cc. Motyw (powód)
- B.II.h.2.dd. Rozważanie, decydowanie, wahanie
- B.II.h.2.ee. Zdecydowanie, decyzyjność
- B.II.h.2.ff. Wola wzajemna i wola narzucona komuś
- B.II.h.2.ff.1. Władza, rozkaz, polecenie
- B.II.h.2.ff.2. Posłuszeństwo – nieposłuszeństwo
- B.II.h.2.ff.3. Pozwolenie – zakaz
- B.II.h.2.ff.4. Obietnica, przyrzeczenie
- B.II.h.3. Działanie
- B.II.h.3.aa. Zasady postępowania
- B.II.h.3.aa.1. Sposób działania, zdolności
- B.II.h.3.aa.2. Modalność postępowania
- B.II.h.3.aa.3. Motywy, przyczyny działania
- B.II.h.3.aa.4. Cel działania
- B.II.h.3.aa.5. Środki, sposoby działania
- B.II.h.3.aa.6. Możliwość, prawdopodobieństwo działania
- B.II.h.3.aa.7. Plan działania
- B.II.h.3.aa.8. Przygotowanie działania
- B.II.h.3.bb. Realizacja
- B.II.h.3.cc. To, co umożliwia lub uniemożliwia działanie
- B.II.h.3.dd. Rezultat
- B.II.h.3.ee. Ocenianie innych
- B.II.i. Moralność, etyka
- B.II.i.1. Obowiązek
- B.II.i.2. Wyznawane wartości, charakter
- B.II.i.3. Reputacja, honor – hańba
- B.III. Człowiek jako istota społeczna
- B.III.a. Życie społeczne (ogólnie)
- B.III.a.1. Struktura społeczna
- B.III.a.1.aa. Małżeństwo, rodzina, krewni
- B.III.a.1.aa.1. Rodzina, ród, potomstwo
- B.III.a.1.aa.2. Małżeństwo
- B.III.a.1.aa.3. Krewni, powinowaci
- B.III.a.1.aa.4. Chrzest
- B.III.a.1.aa.5. Zgon
- B.III.a.1.aa.6. Wdowieństwo, sieroctwo
- B.III.a.1.aa.7. Wychowanie
- B.III.a.1.bb. Ludzie, naród, lud
- B.III.a.2. Język, mowa
- B.III.a.2.aa. Mówienie
- B.III.a.2.aa.1. Zalety i wady głosu
- B.III.a.2.aa.2. Funkcjonowanie mowy, wyrażanie i przekazywanie myśli

- B.III.a.2.bb. Język pisany
- B.III.a.2.cc. Różne języki
- B.III.a.3. Stosunki społeczne
- B.III.a.3.aa. Życie społeczne
- B.III.a.3.bb. Etykieta, konwenans
- B.III.a.3.cc. Wzajemna pomoc
- B.III.a.3.dd. Konwersacja (aspekt społeczny)
- B.III.a.3.ee. Życie rycerskie w średniowieczu
- B.III.a.3.ff. Święta, uroczystości, zabawy, gry, rozrywki
- B.III.a.3.ff.1. Święta, uroczystości
- B.III.a.3.ff.2. Zabawy, gry, rozrywki
- B.III.a.3.ff.3. Dziedziny sportu
- B.III.a.3.ff.3.a. Dziedziny sportu (ogólnie)
- B.III.a.3.ff.3.b. Gimnastyka
- B.III.a.3.ff.3.c. Tenis, futbol etc.
- B.III.a.3.ff.3.d. Strzelanie
- B.III.a.3.ff.3.e. Zapasy
- B.III.a.3.ff.3.f. Boks
- B.III.a.3.ff.3.g. Szermierka
- B.III.a.3.ff.3.h. Pływanie
- B.III.a.3.ff.3.i. Wioślarstwo
- B.III.a.3.ff.3.j. Jazda konna
- B.III.a.3.ff.3.k. Polowanie
- B.III.a.3.ff.3.l. Wędkarstwo
- B.III.a.3.ff.3.m. Alpinizm
- B.III.a.3.ff.3.n. Rozrywki i sporty zimowe
- B.III.a.3.ff.3.n.1. Łyżwiarstwo
- B.III.a.3.ff.3.n.2. Saneczkarstwo
- B.III.a.3.ff.3.n.3. Narciarstwo
- B.III.a.3.ff.3.o. Kolarstwo
- B.III.a.3.ff.3.p. Sport motorowy
- B.III.a.3.ff.3.q. Wyścigi samochodowe
- B.III.a.3.ff.3.r. Sporty powietrzne
- B.III.a.3.ff.4. Tradycje, obyczaje i zwyczaje
- B.III.b. Człowiek w pracy
- B.III.b.1. Człowiek w pracy (ogólnie)
- B.III.b.2. Rolnictwo, hodowla, ogrodnictwo
- B.III.b.2.aa. Gospodarstwo rolne, budynki gospodarcze, inwentarz, hodowla
- B.III.b.2.aa.1. Gospodarstwo rolne i bydło
- B.III.b.2.aa.2. Mleczarnia
- B.III.b.2.aa.3. Podwórze
- B.III.b.2.aa.4. Ptactwo hodowlane

- B.III.b.2.bb. Gleba
- B.III.b.2.cc. Praca na roli
- B.III.b.2.cc.1. Zaprzęganie
- B.III.b.2.cc.2. Sianokosy
- B.III.b.2.cc.3. Uprawa zboża
- B.III.b.2.cc.4. Żniwa
- B.III.b.2.cc.5. Młocka
- B.III.b.2.cc.6. Pozostałe uprawy
- B.III.b.2.dd. Wypasanie
- B.III.b.2.ee. Pszczelarstwo
- B.III.b.2.ff. Uprawa winorośli
- B.III.b.2.gg. Ogrodnictwo oraz uprawa drzew i krzewów
- B.III.b.2.hh. Wykorzystanie owoców
- B.III.b.2.hh.1. Wytwarzanie cydru
- B.III.b.2.hh.2. Wytwarzanie oleju
- B.III.b.2.hh.3. Destylowanie
- B.III.b.3. Rzemiosło i zawody
- B.III.b.3.aa. Rzemiosło i zawody (ogólnie)
- B.III.b.3.aa.1. Organizacja rzemiosła
- B.III.b.3.aa.2. Narzędzia, przyrządy (ogólnie)
- B.III.b.3.aa.3. Pojemniki
- B.III.b.3.bb. Różne rzemiosła i zawody
- B.III.b.4. Przemysł
- B.III.b.4.aa. Przemysł (ogólnie)
- B.III.b.4.bb. Wykorzystywanie bogactw naturalnych
- B.III.b.4.bb.1. Kamieniołomy
- B.III.b.4.bb.2. Kopalnie
- B.III.b.4.cc. Przemysł metalurgiczny
- B.III.b.4.cc.1. Wydobywanie żelaza
- B.III.b.4.cc.2. Odlewnictwo
- B.III.b.4.cc.3. Produkcja drutu
- B.III.b.4.cc.4. Bicie monety
- B.III.b.4.dd. Przemysł spożywczy
- B.III.b.4.ee. Przemysł tekstylny
- B.III.b.4.ff. Budownictwo i roboty publiczne
- B.III.b.5. Handel, finanse
- B.III.b.6. Własność, majątek
- B.III.b.7. Mieszkanie, dom
- B.III.b.7.aa. Mieszkanie, dom (ogólnie)
- B.III.b.7.bb. Budowa
- B.III.b.7.cc. Część zewnętrzna budynku
- B.III.b.7.dd. Część wewnętrzna budynku

- B.III.b.7.ee. Wyposażenie mieszkania (meble etc.)
- B.III.b.7.ff. Sprzęty i naczynia kuchenne
- B.III.b.7.gg. Ogrzewanie
- B.III.b.7.hh. Oświetlenie
- B.III.b.7.ii. Prace domowe, sprzątanie
- B.III.b.7.jj. Pranie, prasowanie, cerowanie
- B.III.b.7.kk. Robótki
- B.III.b.7.ll. Służba
- B.III.b.8. Transport, ruch uliczny
- B.III.b.8.aa. Transport, ruch uliczny (ogólnie)
- B.III.b.8.bb. Transport drogowy
- B.III.b.8.bb.1. Trasa lądowa
- B.III.b.8.bb.1.a. Trasa lądowa (ogólnie)
- B.III.b.8.bb.1.b. Transport konny
- B.III.b.8.bb.1.c. Transport wykonywany przez człowieka
- B.III.b.8.bb.1.d. Transport za pomocą zwierząt pociągowych
- B.III.b.8.bb.1.e. Środki transportu i wozy
- B.III.b.8.bb.1.f. Drogi
- B.III.b.8.bb.2. Drogi szynowe, kolejowe
- B.III.b.8.bb.2.a. Kolej
- B.III.b.8.bb.2.b. Tramwaj
- B.III.b.8.cc. Drogi wodne
- B.III.b.8.cc.1. Nurtem wody
- B.III.b.8.cc.1.a. Bieg wody i konstrukcje
- B.III.b.8.cc.1.b. Środki transportu wodnego
- B.III.b.8.cc.1.c. Załoga statku
- B.III.b.8.cc.2. Podróż morską
- B.III.b.8.cc.2.a. Nawigacja
- B.III.b.8.cc.2.b. Okręty
- B.III.b.8.cc.2.c. Załoga okrętu
- B.III.b.8.cc.2.d. Porty
- B.III.b.8.cc.2.e. Wypadki
- B.III.b.8.cc.2.f. Konstrukcja okrętów
- B.III.b.8.dd. Ruch powietrzny
- B.III.b.8.dd.1. Środki transportu powietrznego
- B.III.b.8.dd.2. Wyposażenie
- B.III.b.8.dd.3. Personel
- B.III.b.8.dd.4. Aeronautyka
- B.III.b.8.dd.5. Port lotniczy
- B.III.b.8.dd.6. Lotnictwo
- B.III.b.8.dd.7. Wypadki
- B.III.b.8.ee. Podróż, turystyka

- B.III.b.9. Poczta, telegraf, telefonia
- B.III.b.9.aa. Poczta
- B.III.b.9.bb. Telegraf
- B.III.b.9.cc. Telefonia
- B.III.b.9.dd. Telegrafia i telefonia
- B.IV. Organizacja społeczeństwa
- B.IV.a. Gminy
- B.IV.a.1. Aglomeracje / Skupiska
- B.IV.a.1.aa. Wioska / Miasteczko
- B.IV.a.1.bb. Miasto
- B.IV.a.2. Instytucje lokalne
- B.IV.a.2.aa. Administracja lokalna i miejska
- B.IV.a.2.bb. Służby miejskie
- B.IV.a.2.bb.1. Sieć dróg publicznych
- B.IV.a.2.bb.2. Sprzątanie miasta
- B.IV.a.2.bb.3. Zdrowie publiczne
- B.IV.a.2.bb.4. Opieka społeczna
- B.IV.a.2.bb.5. Woda, gaz, prąd
- B.IV.a.2.bb.6. Pożar, akcja ratunkowa
- B.IV.b. Państwo
- B.IV.b.1. Cechy konstytutywne
- B.IV.b.2. Ustrój polityczny
- B.IV.b.3. Monarchia
- B.IV.b.4. Klasy społeczne
- B.IV.b.5. Konstytucja, parlament
- B.IV.b.6. Partie
- B.IV.b.7. Rząd i administracja
- B.IV.b.8. Utrzymywanie porządku
- B.IV.b.8.aa. Policja
- B.IV.b.8.bb. Żandarmeria
- B.IV.b.8.cc. Bezpieczeństwo narodowe
- B.IV.b.8.dd. Straż miejska
- B.IV.c. Organizacja sądownictwa
- B.IV.c.1. Legislacja
- B.IV.c.2. Władza sądownicza
- B.IV.c.3. Postępowanie sądowe
- B.IV.c.4. Kary
- B.IV.d. Szkolnictwo
- B.IV.d.1. Szkolnictwo (ogólnie)
- B.IV.d.2. Organizacja szkolnictwa
- B.IV.e. Polityka zagraniczna
- B.IV.f. Obrona narodowa

- B.IV.f. 1. Obrona narodowa (ogólnie)
- B.IV.f.2. Wojsko lądowe
- B.IV.f.2. aa. Organizacja i subdywizje
- B.IV.f.2. bb. Hierarchia, personel, stopnie
- B.IV.f.2. cc. Uzbrojenie
- B.IV.f.2. cc.1. Współczesne uzbrojenie
- B.IV.f.2. cc.2. Dawne uzbrojenie (oręż)
- B.IV.f.2. dd. Sztandary, flagi, oznaczenia
- B.IV.f.2. ee. Ekwipunek, umundurowanie
- B.IV.f.2. ff. Zakwaterowanie
- B.IV.f.2. gg. Apropozycja
- B.IV.f.2. hh. Jednostki
- B.IV.f.2. ii. Życie wojskowe
- B.IV.f.2. jj. Ćwiczenia i manewry
- B.IV.f.2. kk. Fortyfikacje
- B.IV.f.2. kk. 1. Nowoczesne fortyfikacje
- B.IV.f.2. kk. 2. Dawne fortyfikacje
- B.IV.f.3. Flota wojenna, marynarka wojenna
- B.IV.f.3.aa. Organizacja
- B.IV.f.3.bb. Flota wojenna
- B.IV.f.3.cc. Hierarchia, personel, stopnie
- B.IV.f.3.dd. Okręty
- B.IV.f.3.dd.1. Okręty współczesne
- B.IV.f.3.dd.2. Okręty dawne
- B.IV.f.3.ee. Uzbrojenie
- B.IV.f.3.ff. Ekwipunek i umundurowanie
- B.IV.f.3.gg. Jednostki
- B.IV.f.3.gg. 1. Porty wojenne
- B.IV.f.3.gg. 2. Stocznie
- B.IV.f.4. Siły powietrzne, lotnictwo wojskowe
- B.IV.f.4.aa. Organizacja
- B.IV.f.4.bb. Siły powietrzne
- B.IV.f.4.cc. Hierarchia, personel, stopnie
- B.IV.f.4.dd. Samoloty
- B.IV.f.4.ee. Uzbrojenie
- B.IV.f.4.ff. Ekwipunek i umundurowanie
- B.IV.f.4.gg. Jednostki
- B.IV.f.4.gg.1. Lądowiska
- B.IV.f.4.gg.2. Hangary
- B.IV.f.4.hh. Siły przeciwlotnicze
- B.IV.g. Wojna
- B.IV.g.1. Wojna (ogólnie)

- B.IV.g.2. Etapy wojny
- B.IV.g.3. Strategia i taktyka wojenna
- B.IV.g.4. Zwycięstwo, przegrana
- B.IV.g.5. Zawieszenie broni, pokój
- B.IV.h. Literatura piękna i sztuki plastyczne
- B.IV.h.1. Piśmiennictwo, literatura piękna
- B.IV.h.1.aa. Piśmiennictwo, literatura piękna (ogólnie)
- B.IV.h.1.bb. Dzieła, rodzaje, gatunki
- B.IV.h.1.cc. Prozodia, metryka
- B.IV.h.1.dd. Kierunki literackie
- B.IV.h.2. Dramat, teatr, pozostałe przedstawienia
- B.IV.h.2.aa. Dramat, teatr, pozostałe przedstawienia (ogólnie)
- B.IV.h.2.bb. Teatr
- B.IV.h.2.bb.1. Pomieszczenia teatralne
- B.IV.h.2.bb.2. Sztuka sceniczna
- B.IV.h.2.bb.3. Personel i aktorzy
- B.IV.h.2.bb.4. Gra na scenie
- B.IV.h.2.bb.5. Widzowie
- B.IV.h.2.cc. Pozostałe przedstawienia
- B.IV.h.2.dd. Kino
- B.IV.h.2.ee. Telewizja
- B.IV.h.3. Sztuki plastyczne
- B.IV.h.3.aa. Sztuki plastyczne (ogólnie)
- B.IV.h.3.bb. Rysunek
- B.IV.h.3.cc. Rytownictwo
- B.IV.h.3.dd. Malarstwo
- B.IV.h.3.ee. Rzeźba
- B.IV.h.3.ff. Architektura
- B.IV.h.3.gg. Sztuka dekoracyjna
- B.IV.h.3.hh. Fotografia
- B.IV.h.3.ii. Kierunki w sztuce
- B.IV.h.4. Muzyka
- B.IV.h.4.aa. Muzyka (ogólnie)
- B.IV.h.4.bb. Muzyka wokalna
- B.IV.h.4.cc. Muzyka instrumentalna
- B.IV.h.4. dd. Nowoczesne nośniki muzyki
- B.IV.h.4. dd.1. Transmisja mechaniczna
- B.IV.h.4. dd.2. Transmisja elektryczna
- B.IV.h.4.ee. Kierunki w muzyce
- B.IV.h.5. Taniec
- B.IV.i. Wierzenia, religia
- B.IV.i.1. Uczucia religijne

- B.IV.i.2. Religia
- B.IV.i.2.aa. Religia (ogólnie)
- B.IV.i.2.bb. Wierzenia ludowe w zjawiska nadprzyrodzone; przesady, czary
- B.IV.i.2.cc. Mitologia i kultury niechrześcijańskie
- B.IV.i.2.dd. Chrześcijaństwo
- B.IV.i.3. Areligijność
- B.IV.i.4. Kościół
- B.IV.i.4.aa. Organizacja, prawo
- B.IV.i.4.bb. Duchowieństwo
- B.IV.i.4.cc. Zakony
- B.IV.i.4.dd. Szaty liturgiczne
- B.IV.i.4.ee. Miejsca kultu
- B.IV.i.4.ff. Rytuály i obrzędy religijne
- B.IV.i.4.gg. Święta
- C. CZŁOWIEK i WSZECHŚWIAT
- C.I. A priori
- C.I.a. Egzystencja
- C.I.b. Właściwości i stany
- C.I.b.1. Wymiar
- C.I.b.2. Kształt
- C.I.b.3. Właściwości fizyczne i chemiczne
- C.I.b.4. Cechy odbierane zmysłami
- C.I.b.4.aa. Cechy odbierane wzrokiem
- C.I.b.4.bb. Cechy odbierane słuchem
- C.I.b.4.cc. Cechy odbierane węchem
- C.I.b.4.dd. Cechy odbierane smakiem
- C.I.b.4.ee. Cechy odbierane dotykiem
- C.I.c. Podobieństwo, kolejność, wartość
- C.I.c.1. Podobieństwo
- C.I.c.2. Kolejność
- C.I.c.3. Wartość
- C.I.c.4. Miary, ciężar
- C.I.d. Liczba i ilość
- C.I.e. Przestrzeń
- C.I.f. Czas
- C.I.g. Przyczynowość
- C.I.h. Ruch
- C.I.i. Zmiana
- C.II. Nauka i technika
- C.II.a. Nauki ścisłe i humanistyczne
- C.II.a.1. Astronomia
- C.II.a.2. Meteorologia

- C.II.a.3. Geografia
- C.II.a.4. Mineralogia
- C.II.a.5. Geologia
- C.II.a.6. Botanika
- C.II.a.7. Zoologia
- C.II.a.8. Anatomia
- C.II.a.9. Fizjologia
- C.II.a.10. Biologia
- C.II.a.11. Medycyna
- C.II.a.12. Weterynaria
- C.II.a.13. Logika
- C.II.a.14. Psychologia
- C.II.a.15. Etyka
- C.II.a.16. Pedagogika
- C.II.a.17. Fonetyka
- C.II.a.18. Językoznawstwo
- C.II.a.19. Nauki ekonomiczne
- C.II.a.20. Socjologia
- C.II.a.21. Nauki polityczne
- C.II.a.22. Nauki prawne
- C.II.a.23. Filologia
- C.II.a.24. Historia literatury
- C.II.a.25. Historia teatru
- C.II.a.26. Archeologia
- C.II.a.27. Historia sztuki
- C.II.a.28. Estetyka
- C.II.a.29. Historia muzyki
- C.II.a.30. Teologia
- C.II.a.31. Matematyka
- C.II.a.32. Fizyka
- C.II.a.33. Chemia
- C.II.a.34. Historia
- C.II.a.35. Filozofia
- C.II.b. Technika i przemysł oparte na nauce; technika i przemysł nowoczesny
- C.II.b.1. Przemysł chemiczny i farmaceutyczny
- C.II.b.2. Przemysł elektrotechniczny
- C.II.b.3. Przemysł związany z inżynierią nuklearną

z języka francuskiego przetłumaczyła Bożena Sieradzka-Baziur
korekta tłumaczenia Przemysław Dębowiak